

Історія нового імені
Елена Феранте

Неаполітанський квартет (другой перевод) #2
Друга книга неаполітанського циклу

Найкращі подруги Ліла й Елена дорослішають, і життя готує для них нові випробування. Ліла виходить заміж і стає синьйорою Карраччі. Шлюб зі Стефано дає їй омріяне багатство і забезпечує заможне існування для всієї родини. Але не гарантує щастя. Елена продовжує навчатися, усе частіше відчуваючись чужою серед своїх і своєю серед чужих. Сумлінною працею вона торує власний шлях до успіху. Дівчата віддаляються одна від одної. Їм доводиться самотійно вирішувати, яким буде їхнє майбутнє. Але хай де б вони були і хай чим би займалися, зв'язок між ними не розірвати.

Елена Ферранте

Історія нового імені

Друга книга неаполітанського циклу

Вказівник дійових осіб і короткий виклад подій першої книги

Родина Черулло (родина чоботаря):

Фернандо Черулло – чоботар, батько Ліли. Не дозволив дочці продовжити навчання після того, як вона закінчила початкову школу.

Нунція Черулло – мати Ліли. Підтримує дочку, але не має достатнього впливу, щоб виступити проти рішення чоловіка.

Раффаелла Черулло – її називають також Ліна або Ліла. Народилася в серпні 1944 року. У шістдесят шість років безслідно зникла з Неаполя. Неймовірно здібна в школі, у десять років написала оповідання під назвою «Блакитна фея». Після початкової школи кидає навчання і опановує чоботарство.

Ріно Черулло – старший брат Ліли, теж чоботар. Разом з батьком Фернандо завдяки Лілі та грошам Стефано Карраччі відкриває взуттєву фабрику «Черулло». Заручається із сестрою Стефано, Пінуччою Карраччі. Первістка Ліли назвали на його честь – Ріно.

Інші діти.

Родина Греко (родина вахтера):

Елена Греко, її ще називають Ленучча або Лен?. Народилася у серпні 1944 року. Авторка цієї довгої історії, яку ви читаете. Елена починає її писати, коли дізнається, що подруга дитинства Ліна Черулло, яку вона називає лише Лілою, зникла. Після початкової школи Елена успішно продовжує навчання. Ще в дитинстві закохується у Ніно Сарраторе, але нікому не розповідає про свої почуття.

Пепе, Джані та Еліза – молодші брати та сестра Елени.

Батько – вахтер у мерії.

Мати – домогосподарка. Її кульгавість не дає спокою Елені.

Родина Карраччі (родина дона Акілле):

Дон Акілле Карраччі – чудовисько-страхолюд із казок, розбагатів торгівлею на чорному ринку під час війни, лихвар. Його вбили.

Марія Карраччі – дружина дона Акілле, мати Стефано, Пінуччі та Альфонсо. Працює у родинній ковбасній крамниці.

Стефано Карраччі – син покійного дона Акілле, чоловік Ліли. Управляє статками батька, разом із сестрою Пінуччою, братом Альфонсо та матір'ю Марією володіє прибутковою ковбасною крамницею.

Пінучча – дочка дона Акілле. Працює у ковбасній крамниці. Заручена з братом Ліли, Ріно.

Альфонсо – син дона Акілле. Однокласник Елени і її сусід по партії. Зустрічається з Марізою Сарраторе.

Родина Пелузо (родина столяра):

Альфредо Пелузо – столяр. Комуніст. Його засудили за обвинуваченням в убивстві дона Акілле й посадили до в'язниці.

Джузеппіна Пелузо – дружина Альфредо. Працює на тютюновій фабриці, живе заради дітей та ув'язненого чоловіка.

Пасквале Пелузо – старший син Альфредо та Джузеппіни, муляр, комуніст-активіст. Він першим помітив красу Ліли й освідчився їй. Ненавидить Солар. Зустрічається з Адою Каппуччо.

Кармела Пелузо, яка просить називати себе Кармен, – сестра Пасквале, продавчиня у магазині, згодом завдяки Лілі влаштовується на роботу до нової ковбасної крамниці Стефано. Зустрічається з Енцо Сканно.

Інші діти.

Родина Каппуччо (родина божевільної вдови):

Меліна – родичка Нунції Черулло, вдова. Заробляє тим, що мие під'їзди і сходи у багатоповерхових будинках старого району. У минулому була коханкою Донато Сарраторе, батька Ніно. Саме через це родина Сарраторе була змушена переїхати, і Меліна ледь не збожеволіла.

Чоловік Меліни – розвантажувач ящики з овочами та фруктами на ринку, загинув за невідомих обставин.

Ада Каппуччо – дочка Меліни. Малою допомагала матері мити під'їзди у будинках. Завдяки Лілі влаштувалася продавчиною до старої ковбасної крамниці. Зустрічається з Пасквале Пелузо.

Антоніо Каппуччо – її брат, механік. Зустрічається з Еленою, ревнує її до Ніно Сарраторе.

Інші діти.

Родина Сарраторе (родина залізничника-поета):

Донато Сарраторе – контролер-залізничник, поет, журналіст. Страшений бабій, був коханцем Меліни Каппуччо. Коли Елена приїхала на канікули на Іскію, родина Сарраторе відпочивала у тому самому будинку, що й вона. Елена змушена була повернутися додому раніше, ніж передбачалося, щоб уникнути домагань Донато.

Лідія Сарраторе – дружина Донато.

Ніно Сарраторе – старший із п'яти дітей Донато і Лідії. Ненавидить батька. Дуже здібний студент.

Маріза Сарраторе – сестра Ніно. Учиться абияк, планує стати секретаркою. Зустрічається з Альфонсо Карраччі.

Піно, Клелія та Чиро Сарраторе – менші діти Донато і Лідії.

Родина Сканно (родина зеленяра):

Нікола Сканно – зеленяр.

Ассунта Сканно – дружина Ніколи.

Енцо Сканно – син Ніколи і Ассунти, теж зеленяр. Лілі він подобався в дитинстві. Їхні стосунки розпочалися тоді, коли Енцо під час шкільних змагань виявив надзвичайні математичні здібності. Енцо зустрічається з Кармен Пелузо.

Інші діти.

Родина Солари (родина власника бару-кондитерської з однойменною назвою):

Сільвіо Солара – власник бару-кондитерської, монархіст-фашист, каморрист, замішаний у нелегальних справах району. Ставив палки в колеса відкриттю взуттєвої фабрики «Черулло».

Мануела Солара – дружина Сільвіо, лихварка. Її червона боргова книга наводить страх на всіх мешканців району.

Марчелло та Мікеле Солари – сини Сільвіо та Мануели. Зверхні й нахабні, але користуються популярністю серед дівчат району, окрім, звісно, Ліли. Марчелло закохується у Лілу, але вона йому відмовляє. Мікеле, трохи молодший за Марчелло, – більш холоднокровний, розумний і жорстокий. Зустрічається із Джильйолю, дочкою кондитера.

Родина Спаньйоло (родина кондитера):

Синьйор Спаньйоло – кондитер бару-кондитерської «Солара».

Роза Спаньйоло – дружина кондитера.

Джильйола Спаньйоло – дочка кондитера, дівчина Мікеле Солари.

Інші діти.

Родина Айроти:

Айрота – викладач грецької літератури.

Аделе – його дружина.

Маріароза Айрота – старша дочка, викладачка історії мистецтва у Мілані.

П'етро Айрота – студент.

Учителі:

Ферраро – учитель і бібліотекар. Коли Ліла та Елена були дітьми, він нагородив їх книжками за любов до читання.

Олів'єро – учителька. Вона першою помітила потенціал Ліли та Елени. Ліла в десять років написала «Блакитну фею». Елені оповідання дуже сподобалося, і вона дала його почитати Олів'єро. Але вчителька, роздратована тим, що батьки Ліли не дозволили їй продовжити навчання, так нічого і не сказала про нього. Ба більше, вона забула про Лілу і зосередила увагу на успіхах Елени.

Джераче – викладач у гімназії.

Гальяні – викладачка в ліцеї. Високоосвічена жінка, комуністка. Її відразу вразили розум і здібності Елени. Давала їй читати книжки, захистила під час сутички з викладачем теології.

Інші герої:

Джино – син аптекаря. Перший хлопець Елени.

Нелла Інкардо – двоюрідна сестра Олів'єро. Живе в Барано на Іскії. Елена відпочивала в неї влітку.

Армандо – студент-медик, син викладачки Гальяні.

Надя – студентка, дочка викладачки Гальяні.

Бруно Соккаво – друг Ніно Сарраторе, син багатого промисловця із Сан-Джованні-а-Тедуччо.

Франко Марі – студент.

Молодість

1

Навесні 1966 року Ліла, дуже схвильована, довірила мені скриньку, у якій було вісім зошитів. Вона сказала, що більше не може зберігати їх удома: боїться, що прочитає чоловік. Я без зайвих слів забрала ту скриньку, хіба що насмішкувато зауважила: «Навіщо було обв'язувати їх такою кількістю шпагату?» Наші стосунки в той період важко було назвати близькими, але здавалося, що так вважала лише я. Ліла під час наших рідких зустрічей не виявляла ані найменшої ніяковості, була привітною і жодного разу не сказала мені грубого слова.

Коли вона попросила мене пообіцяти, що я за жодних обставин не відкриватиму ту скриньку, я так і зробила. Але шойно сіла в потяг, відразу розв'язала шпагат, витягла зошити й почала читати. Виявилося, що то був не особистий щоденник, як я подумала, хоч там і описувалися всі події її життя від початкової школи. Більше схоже було на вправлення у письмі, яким вона займалася з жорсткою самодисципліною. Там містилося безліч описів: гілки дерева, ставків, каменю, листка з білими прожилками, домашніх каструль, частин кавоварки, грилю, вугілля та вугільної крихти, детальної мапи двору, траси, заіржавілої металічної конструкції за ставками, парку з церквою, процесу вирубування дерев і кущів уздовж залізничного насипу, нових будівель, батьківського дому, чоботарських інструментів, якими батько та брат ремонтували взуття, їхніх рухів під

час роботи, а особливо – кольорів, кольорів усього навколо у різні години доби. Але там були не самі лише описи. Деякі сторінки написані на діалекті, інші – літературною мовою, окремі фрази обведені ручкою, без будь-яких коментарів. А ще – вправи з латини та грецької. І цілі оповіді англійською про місцеві крамниці, товари, забитий овочами та фруктами візок, який Енцо Сканно щодня тягав вулицями району, тримаючи віслюка за вуздечку. І безліч роздумів-вражень від книжок, які вона читала, від фільмів, які ми дивилися в приходському кінотеатрі. І її думки, що їх вона висловлювала під час дискусій із Пасквале та наших із нею розмов. Звичайно, в усьому цьому не було якоїсь послідовності чи зв'язку, але все, про що Ліла писала, мало певний смисл; навіть на сторінках, написаних в одинадцять чи дванадцять років, я не знайшла жодного рядка, у якому б відчувалася інтелектуальна незрілість.

Як правило, усі речення були логічно й чітко побудовані, коми на місці, почерк рівний та акуратний, як нас учила вчителька Олів'єро. Та інколи здавалося, ніби Ліла втрачала над собою контроль, наче під дією якихось наркотиків, що заповнювали її кров. Тоді письмо ставало гарячковим, фрази втрачали врівноважений стиль, коми зникали. Зазвичай такі перепади траплялися рідко й ненадовго. Але були й сторінки, де написане різко обривалося, а решта заповнювалася малюнками з кривими стовбурами дерев, урвистими задимленими горами, перекошеними обличчями. Мене вразив той порядок нарівні з безладом, і що більше я читала, то більше почувалася обманутою. Ось чому лист, який вона надіслала мені тоді на Іскію, був так добре написаний: за ним стояли довгі роки тренувань. Я склала зошити до скриньки, ще раз пообіцявши самій собі не пхати туди носа.

Але мене вистачило зовсім ненадовго: від Лілиних зошитів віяло такою могутньою спокусою, яка змалечку відчувалася в ній самій. Вона з нищівною точністю описувала наш район, своїх рідних, Солару, Стефано, кожен людину чи предмет. А вже як вона пройшлася по мені, по тому, що я їй казала, що думала, по людях, яких я любила, по моїй зовнішності! Вона спокійно й холоднокривно змальовувала в деталях лише важливі для себе моменти, не переймаючись нічим і ніким. Ось докладна розповідь про радість від написаного у десять років оповідання «Блакитна фея». Ось такий самий незворушний опис її страждань від того, що вчителька Олів'єро навіть словом не обмовилася про оповідання, коли я їй його показала. Ось біль і злість з приводу того, що я пішла до середньої школи без неї, покинувши її саму. Ось захоплення, з яким вона взялася опановувати чоботарство, її почуття відплати, що привело до створення власних моделей взуття, задоволення першою парою, створеною разом із братом Ріно. Ось образа, коли її батько Фернандо заявив, що ті черевики нікуди не годні. Чого там тільки не було, на тих сторінках! Та перш за все – ненависть до Солар, непохитна рішучість, з якою вона відмовила старшому з них, Марчелло, і та мить, коли вона вирішила заручитися з чудовим Стефано Карраччі, ковбасником, який на знак кохання купив першу виготовлену нею пару взуття і пообіцяв берегти її все життя як дорогу реліквію. Ну, і звичайно, той час, коли вона у п'ятнадцять років відчула себе багатого та вишуканого синьйориною, походжаючи під руку з женихом, який лише заради кохання до неї вклав чималі гроші у взуттєву фабрику її батька й брата – фабрику «Черулло». І ще – як вона раділа: більшість придуманих нею моделей взуття виготовлена, вона має нове житло в новому районі, вийшла заміж у шістнадцять років. І пишне весілля, на якому вона почувалася щасливою. І як потім з'явився Марчелло Солара разом із братом Мікеле, якраз посеред

свята, у тих самих черевиках, які вона виготовила своїми руками і якими її чоловік, за його словами, так дорожив. Її чоловік. За кого вона вийшла заміж? Невже тепер, коли вона належить йому, він зірве маску і Ліла побачить під нею його справжнє огидне обличчя монстра? Проблеми та події нашого злиденного життя, без жодних прикрас. Я чимало часу просиділа над тими сторінками – дні, тижні. Я читала їх і перечитувала, вивчила напам'ять ті уривки, які подобалися мені найбільше, які мене хвилювали, захоплювали, які мене принижували. За тією вдаваною простотою, напевне, ховалися якісь хитрощі, але я не розуміла, які саме.

Зрештою одного листопадового вечора я у відчаї вийшла з дому, прихопивши ту скриньку. Я більше не могла витримувати ту гнітючу присутність Ліли на мені і в мені, навіть тепер, коли мене всі хвалили й поважали, навіть тепер, коли в мене власне життя, поза Неаполем. Я зупинилася на мосту Сольферіно[1 – Міст через річку Арно в центрі Пізи. (Тут і далі прим. перекл.)], дивлячись на світло, що відбивалося у холодній, темній воді. Поставила скриньку на поручні, штовхнула її раз, другий, третій, аж поки вона не впала у річку, а разом з нею – ніби й сама Ліла, з її думками, словами, злістю та ехидством до всього й усіх, які вчувалися у її письмі, її привласненням мене, як і привласненням будь-чого, що їй траплялось на шляху: книжок і взуття, доброти й насильства, весілля і першої шлюбної ночі, повернення до району в новій ролі синьйори Раффаелли Карраччі.

2

Я повірити не могла, що Стефано, такий добрий і такий закоханий, міг подарувати Марчелло Соларі ті черевики – згадку про маленьку Лілу, плід її зусиль і тяжкої праці над взуттям, яке вона сама придумала і створила власноруч.

Я забула про Альфонсо з Марізою, які сиділи поруч за столом і щось жваво обговорювали. Перестала звертати увагу на п'яні смішки матері. Потьмянішали і відійшли на другий план музика, голос співака, пари, що кружляли у танці, Антоніо, який вийшов на терасу і, охоплений ревностями, самотньо стояв там, дивлячись на порожевілі в променях західного сонця місто й море. Навіть образ Ніно, який щойно залишив залу, ніби той ангел без благої вістки, якимось розмився. Тепер я бачила лише Лілу, яка щось гарячково шепотіла Стефано на вухо: вона – блідюча у весільній сукні, він – похмурий, з побілілим від напруження обличчям, що нагадувало карнавальну маску. Що відбувалося, що могло статися? Моя подруга смикнула чоловіка обома руками за лікоть. Вона зробила це щосили, і я, добре її знаючи, відчувала, що, якби могла, вона відірвала б йому ту руку від плеча, потім пройшла б із нею закривавленою через усю залу, тримаючи високо над головою, а потім замахнулася б, як палицею, і одним точним ударом врізала б по пиці Марчелло. Так, вона могла б таке утнути, і від самої лише думки в мене аж серце зайшлося, а в горлі враз пересохло. Потім вона видряпала б обом чоловікам очі, розірвала б ім обличчя до крові, покусала б їх. Так, так, мені кортіло, щоб саме так і сталося! Кінець кохання і того осоружного свята, ніяких обіймів у ліжку в Амальфі! Зруйнувати вщент усе та всіх у районі, влаштувати бійню, утекти – лише я

і Ліла – податися разом світ за очі, із веселим зухвальством пройти всі шаблі ганьби, самим, у незнаних містах! Мені здалося, це було б логічним завершенням того дня. Якщо вже ніщо не могло нас урятувати – ні гроші, ні чоловіче тіло, ні навіть наука, – тоді краще зруйнувати негайно все і відразу. У мене в грудях наростала злість за неї – нечувана раніше сила, моя і водночас чужа, якій мені хотілося віддатися, незважаючи ні на що. Мені хотілося, щоб та сила заповонила мене. Але разом з тим вона мене лякала. Я лише згодом зрозуміла, що я така неспокійно-нешасна тільки тому, що не здатна на рішучі й шалені вчинки, побоююся їх, із більшою охотою залишаюся бездіяльною, а потім шкодую про це. А от Ліла – ні. Коли вона підвелася, то зробила це так рішуче, що задвигтів стіл, задзвеніли виделки й ножі на брудних тарілках, перевернувся келих. Поки Стефано автоматично кинувся витирати розлите вино, щоб воно не забруднило сукню синьйори Солари, Ліла швидко вийшла із зали через чорний вхід, роздратовано смикаючи сукню щоразу, коли та за щось чіплялася.

Мені хотілося кинутися слідом, стиснути її руку, шепнути: «Біжімо, біжімо звідси!» – але я не рушила з місця. З місця рушив Стефано, який після хвилинного вагання пішов за нею, пробираючись поміж парами, що танцювали.

Я озирнулася навколо. Усі помітили, що наречена була чимось невдоволена. Але Марчелло і далі базікав собі з Ріно, ніби так і мало бути, що він узутий у ті черевики. Тости торговця металами ставали все більш непристойними. Ті запрошені, що почувалися відсунутими на останній щабель під час розсадки в ресторані, не могли більше стримуватися і вдавати байдужість. Отож, здавалося, ніхто, крім мене, не усвідомлював, що укладений щойно шлюб, який, можливо, мав тривати до самої смерті подружжя, – з дітьми, численними онуками, горем і радіщами, срібним і золотим весіллям – для Ліли, хоч як би її чоловік тепер не намагався заслужити прощення, тієї миті вже розірвався.

Спершу подальший розвиток подій мене розчарував. Я сиділа поряд із Альфонсо та Марізою, не прислухаючись до їхніх розмов. Чекала виявів обурення, але нічого такого не сталося. Як завжди, прочитати Ліліні думки було складно; я не чула, щоб вона кричала чи погрожувала. Стефано повернувся десь за півгодини, спокійний і привітний. Він переодягнувся, слідів білої маски гніву на лобі та навколо очей більше не було. Він походжав від одного столу з гостями до іншого, чекаючи на дружину, а коли та з'явилася у залі, – уже не в сукні нареченої, а у світло-блакитному дорожньому костюмі з білими гудзиками та в синьому капелюшку, – відразу підійшов до неї. Ліла роздала цукерки дітям, набираючи їх срібною ложечкою з кришталевої вази, потім обійшла столи, щоб рознести бонбоньєрки – спочатку своїм родичам, а потім родичам Стефано. Проігнорувала всю родину Солар і навіть свого брата Ріно, який запитав з неспівливою усмішкою: «Ти що, мене більше не любиш?» Вона не відповіла й мовчки подала бонбоньєрку Пінуччі. Погляд у неї був відсторонений, вилиці стали ще виразнішими на блідому обличчі. Коли настала моя черга, вона

простягнула мені керамічну бонбоньерку, перев'язану білою тюлевою стрічкою, навіть не глянувши в очі.

Тим часом родину Солар роздратовала така неввічливість нареченої, але Стефано виправив ситуацію, з дружнім виразом обличчя обійнявши кожного по черзі та шепнувши:

– Вона втомилася, треба набратися терпіння.

Він і Ріно розцілував в обидві щоки; свояк невдоволено скривився, і я почула, як він промовив:

– То не втома, Сте'. Вона вродилася такою недоладною, і мені тебе шкода.

Стефано серйозно відповів:

– Усе, що недоладне, зазвичай слід лише підладити.

Потім я побачила, як він поспішив слідом за дружиною, що вже виходила за поріг тим часом, як музиканти оркестру сп'яну щось вигравали, а більшість гостей вже вставали і прощалися.

Отож ніякого тобі скандалу, і ми вдвох не втечемо блукати разом по світу. Я уявляла, як гарні й елегантні наречені всідаються до кабріолета. А там вже зовсім скоро вони прийдуть на амальфітанське узбережжя, до вишуканого готелю, і будь-яка кровна образа перетвориться на простий жіночий каприз, який так легко залагодити. Ніякого тобі каяття. Ліла остаточно відділилася від мене, і – лише в ту мить я усвідомила! – відстань між нами була набагато більшою, ніж я могла собі уявити. Ліла не просто вийшла заміж і тепер щовечора лягатиме в ліжко з чоловіком для виконання подружніх обов'язків. Нас розділило дещо більше. Фактично Ліла своєю покорю та прийняттям невідомо яких ділових домовленостей між її чоловіком та Марчелло визнала, що він для неї – важливіший за все на світі. Якщо вона вже здалася, якщо змирилася, то її стосунки зі Стефано мають бути справді дуже міцними. Вона його кохала, кохала, як ті дівчата з фотороманів. Протягом усього життя вона жертвуватиме своїми здібностями й талантами, а він навіть не помічатиме тих жертв. Оточений багатством притаманних Лілі бурхливих почуттів, розуму, фантазії, він, не знаючи, що з цим усім робити, зведе їх нанівець. А от я, спало мені на думку, не здатна так кохати нікого, навіть Ніно. Я можу лише сидіти над книжками і гризти граніт науки. На мить подумала, що я наче та сплюснута миска, у якій моя сестра Еліза давала їсти кошеняті. Потім те кошеня невідомо куди поділося, а миска так і залишилася порожня й запилена на сходах у кутку. Саме тоді я зі страхом у душі переконала себе, що занадто високо націлилася. «Треба повернутися назад, – думала я, – поводитися як Кармела, Ада, Джильйола, сама Ліла. Прийняти правила життя району, викоренити із себе зарозумілість, придушити самовпевненість, припинити принижувати тих, хто мене любить». Коли Альфонсо з Марізою зібралися йти, щоб не запізнитися до Ніно, я обійшла колом залу, намагаючись не потрапити на очі матері, і вийшла на терасу до свого хлопця.

Одяг на мені був легесенький, а сонце вже зайшло, стало прохолодно. Побачивши мене, Антоніо запалив цигарку і відвернувся, удаючи, що дивиться на море.

- Ходімо вже, - покликала я.

- Іди собі із синком Сарраторе.

- Але я хочу піти з тобою.

- Брехуха!

- Чому це?

- Тому що, якби він захотів, ти б покинула мене тут самого, навіть не попрощавшись.

То була правда, але мене роздратувало, що він казав про це так прямо, не підбираючи слів. І тому я просичала:

- Якщо тобі не спадає на думку, що я стою тут зараз із тобою, ризикуючи, що будь-якої миті може з'явитися моя мати і надавати за це ляпасів, то ти, значить, дбаєш лише про себе, а про мене взагалі не думаєш!

Те, що я говорила не на діалекті і висловились такою довгою літературною фразою, не залишилось непоміченим, і він утратив над собою контроль. Викинув цигарку, ухопив мене за зап'ястя, стиснувши щосили, і крикнув - придушеним у горлі криком, - що він прийшов сюди заради мене, лише заради мене, і що то я наполягла на тому, щоб він був поряд - у церкві й на весіллі; то я змусила його присягтися, що він не покине мене навіть на хвилину. Отож він, як останній бовдур, заліз у борги до синьйори Солари, щоб пошити собі святковий костюм, щоб зробити мені приємне, щоб зробити все так, як я просила, навіть хвилини не побув із матір'ю, братами й сестрою.

- А де подяка? Подяка за все: ти поводишся зі мною як із недоумком, увесь час проговорила з синком поета, принизила мене перед усіма друзями, виставила мене ідіотом, тому що я для тебе - порожнє місце, бо ти вся така розумна і вчена, а я - ні, я не розумію тих речей, про які ти говориш! І правда, щира правда, що не розумію! Але ж, дідько тебе забирай, Лену, поглянь на мене, глянь мені в очі! Ти що, думаєш, що можеш помикати мною, як собачам?! Думаєш, я не можу сказати: «Досить»? А от і помиляєшся! Ти вважаєш, що все знаєш, а насправді не знаєш нічого! Якщо зараз я погоджуся і ми разом вийдемо через оці двері, а потім я дізнаюся, що ти нишком зустрічаєшся у школі чи ще десь з отим виродком Ніно Сарраторе, я тебе вб'ю, Лену, уб'ю! Так що подумай як слід, - у відчай вигукнув він, - чи не краще залишити мене тут, зараз, краще для тебе!

А сам дивився на мене широко розплющеними очима, червоними від стримуваних сліз, викрикував мені в обличчя слова без крику, з роздутими чорними ніздрями. І на його обличчі читалося таке страждання, що, здавалося, воно зараз розірве його ізсередини, бо слова, які клекотять отак у горлі й у грудях, не знаходячи собі виходу, перетворюються на гострі шматки заліза й розсікають легені й глотку.

Підсвідомо я потребувала такої агресивної реакції. Стиснуте, мов лещатами, зап'ястя, страх бути битою, його сповнені болю і розпачу слова, що лилися рікою, утішили мене: хоч хтось через мене переймався.

– Відпусти, мені боляче, – пробурмотіла я.

Він повільно відпустив руку, але не зводив з мене погляду. Я мала дати йому трішки уваги й поваги, довіритися йому; тим часом зап'ястя в мене посиніло.

– Ну, то що ти вирішила? – запитав він у мене.

– Я хочу бути з тобою, – відповіла я насуплено.

Антоніо з полегшенням видихнув, очі наповнилися сльозами, і він відвернувся, нібито дивлячись на море, щоб виграти трішки часу і заспокоїтися.

Згодом ми вже були на вулиці. Ми не стали чекати на Пасквале, Енцо, дівчат, ні з ким не попрощалися. Найважливішим було втекти від моєї матері, щоб вона не побачила нас разом, отож ми пішли пішки; уже стемніло. Спочатку ми просто йшли поряд, не торкаючись одне одного. Потім Антоніо несміливо обійняв мене за плечі. Так він ніби просив вибачення, ніби то була його вина. Оскільки він справді мене кохав, то вирішив ставитися до тих годин, які я, зваблива й зваблена, на його очах провела з Ніно, як до тимчасового затьмарення.

– Я поставив тобі синець? – спитав він, намагаючись взяти мене за руку.

Я промовчала. Він притис мене рукою, що лежала на моєму плечі, до себе, я несвідомим жестом роздратовано повела плечем, і він відразу послабив обійми. Він чекав, я чекала. Коли він знову спробував обійняти мене на знак примирення, я обхопила його рукою за талію.

4

Ми цілувалися без упину: за деревом, у під'їзді будинку, на темних вуличках. Потім сіли на автобус, ще один, доїхали до вокзалу. Пішли до ставок, час від часу зупиняючись для поцілунків на безлюдній дорозі, що вела вздовж залізниці.

Мені стало жарко, хоча сукня на мені була легесенька, а від вечірньої прохолоди час до часу хапали дрижаки. Антоніо притискав мене до себе у темряві з такою пристрастю, що ставало боляче. Від його губ пашило жаром, тепло його рота розпалювало думки та уяву. «Мабуть, Ліла зі Стефано вже в готелі, – думала я, – можливо, вечеряють. Мабуть, готуються лягати спати. О, спати в обіймах чоловіка і більше не мерзнути!» Я відчувала, як язик Антоніо збуджено рухався у мене в роті одночасно з тим, як він стискав мої груди через тонку тканину сукні, а я погладжувала його член через кишеню штанів.

На темному небі де-не-де з'являлися яскраві зірки. Солодкі аромати весни перебивали запахи моху та застоюної води від ставків. Трава була мокрою, і від води раз у раз долинали глухі сплески, наче хтось кидав жолуді чи камінці, а може, то стрибали жаби. Ми йшли знайомою стежкою: вона вела до кількох засохлих дерев з тонкими стовбурами та переламаними гілками. Неподалік стояла закинута консервна фабрика з обваленим дахом – купа старих металевих конструкцій і листів заліза. Я відчувала нагальну потребу в пестошах, щось наростало в мене всередині, натягувалось, наче оксамитова стрічка. Мені хотілося, щоб та потреба отримала негайне й бурхливе задоволення, здатне розтрошити на дрібнесенькі шматочки враження від цілого дня. Відчувала тверді дотики внизу живота, що пестили й приємно штовхали сильніше, ніж у попередні рази. Антоніо пристрасно шепотів слова кохання на діалекті, цілючи мене в губи й шию. Я мовчала; я завжди мовчала під час таких наших зустрічей, лише зітхала.

– Скажи, що кохаєш мене, – попросив він якоїсь миті.

– Так.

– Скажи мені!

– Так.

Я більше нічого не додала. Обняла його, притиснула до себе щосили. Мені хотілося, щоб мене пестили й цілували – скрізь, усі частинки мого тіла, щоб мене притискали, кусали, хотіла задихнутися від пристрасності. Він на мить відсторонився, просунув руку під бюстгальтер, не припиняючи поцілунків. Та мені цього було не досить, у той вечір цього було замало. Усі пестоші, до яких ми вдавалися раніше, які він обережно в мене просив, а я так само обережно йому дозволяла, тепер мені здавалися недостатніми, незручними, занадто швидкими. Але я не знала, як сказати йому, що мені хочеться більшого, не могла підібрати слів. Під час таємних зустрічей у нас виробився певний мовчазний порядок-ритуал, що повторювався крок за кроком. Він гладив мені груди, задирав спідницю, пестив між ніг, а сам тим часом притискав до мене напружений, тремтячий орган з ніжної шкіри, м'язів, судин та крові, що вібрував у нього в штанях. Але того разу я не поспішала витягувати його, бо знала: як тільки я це зроблю, Антоніо відразу забуде про мене, припинить пестити. Йому буде байдуже до моїх грудей, стегон, сідниць, лобка, уся його увага буде прикута до моєї руки. Більше того, він обхопить її своєю, щоб задати бажаний ритм. Потім дістане з кишені хустинку і триматиме напоготові, аж поки з губ у нього не зірветься здушений стогін, а з пеніса не потече небезпечна рідина. Тоді він відступить – очманілий, можливо, засоромлений, – і ми повернемося додому. Звичний сценарій, який цього разу мені несвідомо кортіло змінити. Мене не хвилював ризик завагітніти незаміжньою, не лякав гріх, невидимі небесні свідки, що літають над нами у небі, ані Святий Дух з усіма його втіленнями, і Антоніо це відчував, його це бентежило. Тим часом він все пристрасніше цілував мене і повсякчас намагався опустити мою руку, яку я висмикувала. Урешті я з довгими, чуттєвими стогонами кілька разів сильніше притислася лобком до його пальців, що пестили мене. Тоді він прибрав руку, намагаючись розстебнути собі штани.

– Зачекай, – промовила я.

Я потягнула його до руїн консервної фабрики. Там було темно, нас не так видно, але повно мишей: я почула приглушений писк та шурхіт. Серце в мене застукало швидше, я боялася цього місця, самої себе, свого пристрасного бажання, що охопило з такою силою, аж змусило стерти у пам'яті те почуття відчуженості, яке виникло кілька годин тому. Я хотіла повернутися до свого району, стати такою, якою була раніше. Хотіла покинути навчання, викинути списані зошити. Виконувати вправи – заради чого? Те, ким я могла стати, вийшовши з тіні Ліли, не мало ніякого значення. Ким я була порівняно з нею – у весільній сукні, у кабріолеті, у синьому капелюшку та блакитному костюмі? Ким я була зараз, з Антоніо, ховаючись від людських очей серед поіржавілого металобрухту, мишачого шурхотіння, із задраною на стегнах спідницею, опущеними трусами, пристрасна, збуджена, збентежена, тоді як вона віддавалася гола, з холодною відстороненістю, на льняних простирадлах, у готелі з видом на море, дозволяла, щоб Стефано гвалтував її, входив у неї повністю, залишав у ній своє сім'я, запліднював її законно і без страху? Ким я була в той час, як Антоніо вовтузився зі штанами, ставив мене у себе між ногами, щоб торкатися мого голого лобка своїм великим чоловічим органом, стискав мої сідниці, терся об мене, рухаючись уперед-назад і важко дихаючи? Я сама не знала. Я знала лише, ким не хотіла бути тієї миті. Самих пестощів мені було не досить. Я хотіла, щоб він увійшов у мене, хотіла сказати Лілі, коли вона повернеться: «Я теж більше не цнотлива. Що робиш ти, те роблю і я, тобі ні в чому не вдасться мене обігнати!» Отож я обхопила Антоніо за ший, поцілувала його, стала навшпиньки, намагаючись наблизитися лобком до його члена, мовчки, рухаючись навмання. Він зрозумів мої наміри, допоміг собі рукою; я відчула, як він ледве-ледве зайшов у мене. Я здригнулася від цікавості впереміш зі страхом. Водночас я відчувала, що Антоніо стримується, змушує себе зупинитися і не подаватися вперед з усією силою пристрасності, що накопичилася в ньому протягом дня. Я зрозуміла, що він зараз відступить, а тому притиснулася до нього міцніше, щоб змусити його продовжувати. Але Антоніо з важким зітханням відсторонив мене від себе і сказав на діалекті:

– Ні, Лену, я хочу зробити це з тобою як зі своєю дружиною, а не отак.

Він ухопив мене за руку, приклав її до свого члена зі стриманим стогоном, і я зробила так, як він хотів.

Потім, коли ми поверталися зі ставків додому, він схвильовано сказав, що дуже поважає мене і тому не схотів робити нічого такого, про що я пізніше могла б пошкодувати; не в тому місці, не таким гидким чином, з належною увагою й ніжністю. Він говорив про це так, ніби то саме він переступив дозволене; а може, він і справді так вважав. Я за всю дорогу не промовила жодного слова і попрощалася з ним з великим полегшенням. Коли я вдома постукала у двері, мені відчинила мати, і, незважаючи на спроби моїх братів і сестри стримати її, без криків та лайки, без єдиного докору заліпила мені кілька ляпасів. Мої окуляри полетіли дотолу, і я в пориві ехидної радості вигукнула без будь-якого натяку на діалект:

– Бачиш, що ти накоїла? Розбила мої окуляри, і тепер через тебе я не зможу вчитися, не піду більше до школи!

Мати завмерла на місці, навіть її піднята для наступного ляпасу рука зависла у повітрі, наче лезо сокири. Еліза, моя молодша сестричка, підняла окуляри і сказала тихенько:

– Тримай, Лену, вони не розбилися.

5

На мене напала дивна втома, і хоч як я намагалася відпочити, вона не минала. Уперше я прогулювала заняття. Я не ходила на навчання, здається, днів п'ятнадцять, і навіть Антоніо не сказала про те, що вирішила покинути школу. Виходила з дому в належний час й блукала містом. Тоді я багато нового дізналася про Неаполь. Порпалася в старих книжках, що їх продавали на вулиці біля Порт'Альби, мимохіть запам'ятовувала назви, імена авторів, потім пленталася в бік Толедо й моря. Або піднімалася до Вомеро вулицею Сальватора Рози, доходила до Сан-Мартіно, поверталася по Петрайо. Або гуляла по Доганеллі аж до цвинтаря, ходила в тиші поміж могилами, читаючи імена похованих. Інколи до мене чіплялися з непристойними пропозиціями якісь молоді нероби, старі бовдури і навіть поважні синьйори середнього віку. Я прискорювала крок, не підводячи голови, утікала, відчуваючи небезпеку, але не відмовлялася від задуму. Навпаки, з кожним разом ті довгі ранкові блукання містом усе більше розширювали дірку в тенетах шкільних обов'язків, у яких я заплуталася вже відтоді, як мені виповнилося шість років. У визначений час я поверталася додому, і нікому не спадало на думку, що я – сама я! – не ходила на заняття. Після обіду читала романи, а потім бігла до ставків на зустріч з Антоніо, якого така моя готовність дуже тішила. Йому кортіло запитати в мене, чи бачилась я із сином Сарраторе. Я читала те німе запитання у нього в очах, але він не наважувався його озвучити, боявся, що я розгніваюся і позбавлю його коротких хвилин задоволення. Тож він міцно притискав мене до себе, щоб відчутти мою податливість і відігнати будь-які сумніви. У такі моменти він не міг повірити, що я можу його образити, зустрічаючись з іншим.

Він помилявся: насправді, незважаючи на почуття провини, я тільки те й робила, що думала про Ніно. Мені кортіло зустрітись з ним, розмовляти з ним, але водночас я цього боялася. Боялася, що він принизить мене своєю зверхністю. Боялася, що так чи інакше він може знову заговорити про причини, з яких мою статтю про сутичку з викладачем релігії не надрукували. Боялася, що передасть мені жорстокі слова критики з редакції. Я б цього не стерпіла. Блукаючи містом чи лежачи без сну в ліжку, я гостро переживала власну неспроможність, мені легше було думати, що мою статтю не надрукували лише через брак місця. Пом'якшити, приглушити. Але то було нелегко. Я не дотягувала до рівня Ніно, отож не могла бути поряд із ним, повернути його увагу своїми словами, висловлювати перед ним свої думки. І які там думки – ніяких! Краще покинути все, досить з мене книжок, оцінок і похвал! Я сподівалася, що все забудеться і вивітриться з голови поступово: знання, якими напхана моя голова, мови, живі й мертві, сама літературна італійська, якою я мимоволі тепер спілкувалася навіть з братами й сестрою. «Це Ліла винна, –

думала я, – що я втокмачила все це собі в голову. Треба і про неї забути. Ліла завжди добре знала, чого хоче, і домогалася свого. А я не хочу нічого, мені нічого не треба». Я сподівалася прокинутися одного ранку без бажань. «І як тільки моя голова спорожніє, – думала я, – тоді мені буде досить кохання Антоніо і своїх почуттів до нього».

Одного дня, повертаючись додому, я зустріла Пінуччу, сестру Стефано. Вона розповіла, що Ліла повернулася з весільної подорожі і влаштувала бучне свято з нагоди заручин зовиці з братом.

– То ви з Ріно заручилися? – запитала я, удаючи, що здивована новиною.

– Авжеж, – відповіла вона, сяючи від щастя, і показала мені обручку, яку подарував їй Ріно.

Пам'ятаю, як під час розмови з Пінуччою у мене в голові крутилася одна настирлива думка: Ліла влаштувала свято у своєму новому домі, а мене не запросила; ну, то це на краще, я рада, досить порівнювати себе з нею, не хочу більше її бачити! І лише після того, як усі подробиці заручин було сказано й переказано, я ніби між іншим запитала про свою подругу. Пінучча ехидно посміхнулася і відповіла усталеним висловом на діалекті: «освоє науку». Я не спитала, яку саме. А повернувшись додому, проспала решту дня.

Якось уранці я, як завжди, о сьомій вийшла з дому до школи, тобто вдала, що йду до школи. Я саме переходила через дорогу, коли побачила, як Ліла вийшла з кабриолета і рушила до нашого двору, навіть голови не повернувши, щоб попрощатися зі Стефано, який сидів за кермом. Вона була вишукано вдягнена, у великих сонцезахисних окулярах, хоч сонця ще не було. Мю увагу привернула блакитна хустка, що закривала її шию аж до вуст. Я роздратовано подумала, що то, можливо, якась нова мода: не як у Жаклін Кеннеді, а як у загадкової фатальної жінки, якою ми мріяли стати в дитинстві. І я пішла собі далі, не обізвавшись до неї.

Але, зробивши всього кілька кроків, я повернулася, сама не знаю чому. Мое серце калатало, мов навіжене, думки й почуття плуталися. Можливо, я хотіла, щоб вона сама сказала мені в обличчя, що нашій дружбі настав край. А може, я хотіла крикнути їй, що вирішила покинути навчання, теж вийти заміж, жити в Антоніо, з його матір'ю, братами й сестрою, мити сходи разом із божевільною Меліною. Я швидким кроком перейшла через двір, побачила, як вона заходить у двері будинку, де жила свекруха. Зайшла і собі до під'їзду, того самого, у якому ми малими йшли до дона Акілле по ляльок. Покликала її, вона обернулася.

– Ти повернулася, – промовила я.

– Так.

– А чому до мене не прийшла?

– Не хотіла, щоб ти мене бачила.

– Іншим можна, а мені – ні?

- До інших мені байдуже, а до тебе - ні.

Я збентежено дивилась на неї. Що саме я не мала бачити? Я піднялася на кілька сходинок, що нас розділяли, обережно прибрала з її обличчя хустинку, зняла окуляри.

6

Зараз, розповідаючи про її весільну подорож, я ще раз прокручую в голові ті події, про які дізналася не лише з розповіді Ліли на сходах, а й пізніше з її зошитів. Я несправедливо обмовляла її, бо повірила, що вона легко погодилася на приниження, як почувалася приниженою я, коли Ніно вийшов із банкетної зали під час весілля. Я навмисне думала про неї погано, щоб зменшити біль втрати. Ось вона постає в моїй уяві: майже наприкінці свята Ліла в синьому капелюшку й світло-блакитному костюмі сіла у кабріолет. Її очі палали гнівом, і, щойно автівка від'їхала, вона накинулася на Стефано з найбруднішою лайкою та найобразливішими висловами, які тільки можна вигадати для чоловіка з нашого району.

Він незворушно вислухав усе зі своєю звичною натягнутою усмішкою, не зронивши жодного слова, і врешті вона замовкла. Але мовчання тривало недовго. Ліла заговорила знову, цього разу спокійно, хіба що важко дихаючи. Вона заявила, що не має жодного наміру залишатися в автівці ані хвилини, що їй гидко навіть дихати з ним одним повітрям, а тому хоче вийти з машини негайно. Стефано побачив, що її обличчя справді скривилося від відрази, але продовжував мовчки їхати далі, аж поки вона знову не почала кричати, вимагаючи, щоб він зупинився. Тоді він з'їхав на узбіччя, але коли Ліла спробувала була відчинити дверцята, він міцно вхопив її за руку вище ліктя.

- А тепер послухай мене, - промовив він тихо, - на те, що сталося, є свої вагомі причини.

І він спокійно пояснив, як усе відбулося. Для того щоб не дати взуттєвій фабриці зачинитися ще до того, як вона по-справжньому запрацює, довелося увійти в долю із Сільвіо Соларою та його синами - єдиними, хто міг гарантувати не тільки розміщення взуття для продажу у найкращих крамницях міста, а й відкриття восени окремої крамниці на площі дей Мартірі, де продаватимуться лише моделі марки «Черулло».

- Та яке мені діло до твоїх справ?! - перебила його Ліла, намагаючись вирватися.

- Мої справи тепер і твої теж, ти - моя дружина.

- Я?! Я тепер для тебе ніхто, як і ти для мене! Відпусти руку!

Стефано відпустив.

- І батько з братом теж для тебе ніхто?

- Замовкни, ти не гідний навіть вимовляти їхні імена!

Та Стефано не замовкав. Він сказав, що угоду із Сільвіо Соларою захотів саме Фернандо, особисто. Сказав, що найбільше перепон цій угоді чинив Марчелло, бо дуже злостився на Лілу, на всю родину Черулло, а найбільше – на Пасквале, Антоніо та Енцо, що розстрожили його машину, та і йому самому дали чортів. Сказав, що то Ріно якимось задобрив Марчелло, хоча йому знадобилося для цього чимало терпіння. Отож, коли Марчелло нарешті заявив, що за угоду хоче собі черевики, зроблені Лілою, Ріно погодився.

То була тяжка мить. Ліла відчула, як біль стиснув їй груди. Та все одно вона вигукнула:

- А ти, ти що зробив?

Стефано на якусь мить знітився.

- А що я мав робити? Сваритися з твоїм батьком? Довести до злиднів твою сім'ю? Спостерігати за тим, як розпалюється ворожнеча проти твоїх друзів? Втратити всі гроші, що я вклав у цю справу?

Та Лілі в його тоні та кожному слові вчувалося приховане почуття провини. Вона не дала йому навіть договорити, почала лупцювати кулаками по плечі, вигукуючи:

- Отже, ти теж погодився?! Узяв черевики й віддав їх йому?!

Стефано незворушно спостерігав за нею, і лише коли вона знову спробувала відчинити дверцята, щоб утекти, промовив холодно: «Заспокойся!» Ліла різко обернулася: заспокоїтися після того, як він в усьому звинуватив її батька й брата; заспокоїтися після того, як вони трое повелися з нею, як із ганчіркою для миття підлоги? «А я не хочу заспокоюватися, – крикнула вона, – ти, засранцю, відвези мене негайно додому! Усе, що ти мені зараз розказав, маеш повторити у присутності тих двох покидьків!» І тільки промовивши на діалекті те «покидьків», вона усвідомила, що переступила межу стриманого, виваженого тону в стосунках із чоловіком. Через мить Стефано вдарив її своєю сильною рукою в обличчя – потужний ляпас, який видався їй вибухом правди. Вона скрикнула від несподіванки і від болю. Не вірячи сама собі, дивилася, як він заводить машину, а Стефано, уперше відтоді, як вони почали зустрічатися, заговорив не спокійним голосом, а тремтячим від хвилювання:

- Бачиш, до чого ти мене доводиш?! Ти хоч розумієш, що перегинаєш палицю?

- Ми все зробили неправильно, – пробурмотіла вона.

Але Стефано рішуче похитав головою, ніби не хотів навіть думати про таке, і прочитав їй цілу лекцію, погрозливу, повчальну, а частково – пафосну. Загалом сказав їй ось що:

- Ми все зробили правильно, Ліло, треба тільки дещо прояснити. Ти тепер більше не Черулло. Ти – синьйора Карраччі і повинна робити так, як я скажу. Я знаю, що ти далека від комерції і думаєш, що гроші для мене на

землі валяються. Але це не так. Я повинен заробляти гроші щодня, я повинен вкладати їх туди, де вони можуть принести прибуток. Ти намалювала черевики, твої батько й брат уміють добре працювати, але ви втрюх не в змозі забезпечити мені прибуток. А от Солари – можуть. Тому послухай мене уважно: плювати я хотів на те, подобаються вони тобі чи ні. Мене самого верне від Марчелло; а коли він ще нишком поглядає на тебе, коли згадаю, що він про тебе патякав по району, то мені аж руки сверблять загнати йому ножа в живіт. Але якщо так треба буде для отримання прибутку, то він для мене стане найкращим другом. І знаєш чому? Бо якщо немає прибутку, то не буде і ось цієї автівки, і ось цього вбрання, ми втратимо наш дім з усім, що в ньому є, і тоді ти вже більше не будеш синьйорою, а наші діти ростимуть у злиднях. Отож спробуй ще хоч раз сказати мені те, що сказала сьогодні, і я розіб'ю твоє біле личенько так, що ти більше із дому не вийдеш. Зрозуміло? Відповідай!

Ліла примружила очі, що враз перетворилися на дві вузькі щілини. Шока в неї стала червоно-бузковою, а решта обличчя блідою. Вона не відповіла.

7

До Амальфі вони прибули під вечір. Ні він, ні вона ні разу не були в готелі, а тому почувалися дуже ніяково. Особливо Стефано збентежив дещо іронічний тон адміністратора, і тому він мимоволі поведився скуто. А коли сам це помітив, то спробував приховати власне зніяковіння за різкою поведінкою. Від одного прохання показати документи в нього почервоніли вуха. Тим часом підійшов носильник – чоловік років п'ятдесяти з тонкими вусами – і хотів було взяти валізи, але Стефано його відштовхнув, наче злодія, потім передумав і дещо зверхньо вручив жменю монет, так і не скориставшись послугою. Ліла йшла слідом, коли він із валізами піднімався сходами. Вона розповіла мені, що тоді – сходинка за сходинкою – у неї вперше виникло відчуття, що по дорозі вона десь загубила того хлопця, з яким одружилася вранці, і тепер йшла з якимось незнайомцем. Невже Стефано насправді був таким гладким, з короткими й товстими ногами, довгими руками, побілілими кісточками на пальцях? Із ким вона назавжди зв'язала свою долю? На зміну тій люті, що охопила її в дорозі, прийшов страх.

Коли вони нарешті потрапили до свого номера, Стефано намагався поводитися привітно, як раніше, але був занадто втомлений і досі роздратований через ляпаса, якого йому довелося дати Лілі. Тому в його голосі відчувалася награність. Він похвалив кімнату – дуже простора! – і відчинив вікно, вийшов на балкон, покликав Лілу: іди сюди, поглянь, як сяє на сонці море, яке чисте повітря! Але вона злякано шукала вихід зі своєї пастки, а тому відсторонено похитала головою: їй, мовляв, холодно. Стефано відразу зачинив вікно і зауважив, що якщо вони збираються пройтися і десь повечеряти, то краще одягти щось тепліше. Сказав, щоб Ліла взяла для нього жилет, ніби вони хтосьна скільки часу живуть разом і вона добре знає, де і в якій валізі шукати той жилет, як і свою кофту. Ліла, здавалося, послухалась, але насправді навіть не відкрила валізи, не дістала ані кофту, ані жилет. Вона відразу вийшла з номера, не бажаючи

залишатися там ані хвилини. Він вийшов слідом, бурмочучи під ніс: «Я можу піти й так, але я за тебе хвилююся, щоб ти не застудилася».

Вони пішли гуляти по Амальфі: униз сходами спочатку до собору, потім – до фонтану. Стефано намагався якось її розважити, але веселити – то ніколи не було його коником. У нього краще виходили пафосні або повчальні промови дорослого чоловіка, який знає, чого хоче. Ліла майже весь час мовчала, і зрештою він обмежився тим, що лише вказував то на одне, то на інше, вигукуючи: «Поглянь!». Але її, що за інших обставин не пропустила б жодного камінця, зараз не цікавили ні краса звивистих вуличок, ні аромати садів, ні мистецтво та історія Амальфі, і ще менше – його голос, коли він без упину повторював, викликаючи роздратування: «Гарно, правда?»

Невдовзі Ліла почала тремтіти, не стільки від холоду, як від нервового збудження. Він це помітив і запропонував повернутися до готелю, навіть насмілювався видати щось на кшталт: «Там в обіймах і зігріємося». Але вона хотіла гуляти й гуляти, аж поки геть зморена не зайшла до якогось ресторану, навіть не запитавши згоди Стефано, хоча істи їй зовсім не хотілося. Стефано терпляче пішов слідом.

Вони назамовляли купу всього, майже нічого не їли, зате випили багато вина. Він більше не міг стримуватися і запитав, чи вона досі сердиться. Ліла заперечно похитала головою, і то була правда. Почувши те запитання, вона сама собі здивувалася: у душі не лишилося навіть краплі образи на Солару, батька, брата, Стефано. За лічені години її мислення зовсім змінилося. Несподівано їй узагалі стало байдуже до черевиків; вона навіть не могла зрозуміти, чому так розлютилася, коли побачила їх на Марчелло. Тепер її жахала і мучила обручка, що виблискувала на її підмізинному пальці. Знову пригадався весь цей день: церква, вінчання, весілля. «Що я наробила, – думала вона, захмеліла від вина, – і що це за золоте кільце, що за блискучий нуль, у який я вставила палець?» Такий самий був на Стефано, виблискував на вкритому чорним волоссям пальці – «кошлаті пальці», так писалося у книжках. Вона пригадала його у купальному костюмі якось на морі. Довгий тулуб, завеликі колінні чашечки, схожі на перевернуті каструлі. У його образі не було жодної риси, яка б викликала в неї хоч якесь захоплення. Він був істотою, з якою – вона це вже знала напевне! – її нічого не пов'язувало, але він сидів тут поруч – у піджаку й краватці, ворушив товстими губами, чухав м'ясисту мочку вуха і час від часу наколював виделкою їжу з її тарілки, щоб покуштувати. Він не мав нічого спільного з продавцем ковбас, що привернув її увагу, з амбітним, упевненим в собі, але разом з тим добре вихованим хлопцем, з нареченим, що був уранці в церкві. Хижа поблискували його білі-пребілі зуби, у темному отворі рота ворушився червоний язик; щось у ньому та навколо нього для Ліли ніби зламалося. У той час як вони сиділи за столом у ресторані серед метушливих офіціантів, уся послідовність подій, що привела її сюди, до Амальфі, видалася абсолютно нелогічною і водночас нестерпно реальною. І у той час, коли та невпізнанна істота підбадьорилося, із полегшенням вирішивши, що буря минула і дружина зрозуміла причини його вчинків і прийняла їх, у Ліли промайнула думка, чи не вкрати зі столу ніж, щоб потім засадити йому в горло в номері, як тільки він спробує її торкнутися.

Зрештою вона цього не зробила. Бо в тому ресторані, за тим столом, задурманена вином і своїм заміжжям – від сукні нареченої і до обручки, –

вона вирішила для себе, що в усьому цьому немає ніякого сенсу, а тому і можливі претензії Стефано в сексуальному плані їй теж здавалися безглуздими, насамперед – для нього самого. Отож спершу вона поміркувала, як можна взяти ніж (накрити його серветкою, яку тримає на колінах, покласти серветку із загорнутим ножем знову на коліна, повернутися по сумку і непомітно впустити його всередину, а потім покласти серветку на місце), але врешті передумала. Ті гвинтики, які утримували разом її новий статус дружини, ресторан, Амальфі, здавалися їй такими ослабленими, що наприкінці вечери вона майже не чула голосу Стефано: у неї гуділо у вухах від безладної суміші звуків довкілля, власних думок і внутрішніх голосів.

Дорогою до готелю Стефано став говорити їй про позитивні риси Солар. Мовляв, вони знають потрібних людей з мерії, зв'язаних з ватажками Зірки й Корони, із членами ІСР[2 – 2ІСР – Італійський соціальний рух, права партія в Італії, заснована після Другої світової війни, близька за своєю історією та ідеологією до фашизму. У 1995 році її розпустили задля створення замість неї партії Національного союзу.]. Йому подобалося отак просторікувати, ніби він і справді розуміє щось у справах Солар; він багатозначно проголосив тоном бувалого чоловіка: «Політика – брудна справа, але якщо хочеш заробити, то без неї ніяк не обійтися». Лілі спали на думку ті розмови, які вона колись вела з Пасквале, а також те, про що вони говорили зі Стефано, коли тільки почали зустрічатися: їхній план відокремитися від батьків, насильства, брехні й жорстокості минулого. Вона подумала: «Так, він погоджувався, але зовсім мене не слухав. Із ким я розмовляла?! Я зовсім не знаю цього чоловіка, не знаю, хто він такий!»

Та все ж, коли він узяв її за руку і шепнув на вушко, що кохає, вона не відсторонилася. Мабуть, вирішила приспати його увагу, вдати, що все добре, що вони – звичайні закохані молодята, щоб завдати більшого удару пізніше в готелі і заявити з усією відразою, яку відчувала в душі: «Для мене лягати у ліжко з носильником готелю, у якого теж пальці пожовтіли від цигарок, чи з тобою – однаково бридко». А може, – мені це здається ближчим до істини, – вона була занадто перелякана, а тому відкладала будь-які дії.

Щойно вони повернулися до свого номера, Стефано спробував її поцілувати, але вона ухилилася. Із серйозним виглядом відкрила валізу, дістала звідти свою нічну сорочку, простягла піжаму чоловікові, який від цього вияву уваги задоволено всміхнувся і знову спробував пригорнути її до себе. Але Ліла зачинилась у ванній.

Залишившись сама, довго тримала обличчя під струменем холодної води, щоб змити з себе хміль та перекручене сприйняття реальності. Та їй не вдалося: навпаки, у неї ще більше посилилося відчуття, що її рухам не вистає координат. «Що я кою?» – крутилося в неї в голові. Можна було, звичайно, просидіти тут усю ніч. Але потім що?

Вона пошкодувала, що не взяла ніж. Їй навіть на якусь мить здалося, що вона його таки взяла, але згодом усвідомила, що ні. Вона всілася на край ванни, мимоволі порівняла її із тією, що в їхньому новому домі, подумала, що їхня набагато краща. І її рушники теж значно якісніші. Її, їхні? Кому насправді належали рушники, ванна, усе? Її роздратовала думка, що володіння всіма тими гарними новими речами гарантовано їй прізвисьм

чоловіка, який чекає на неї по той бік дверей. Власність Карраччі, і вона теж була власністю Карраччі. Стефано постукав у двері.

- Що ти там робиш? Усе гаразд?

Вона не відповіла.

Чоловік зачекав ще трохи, згодом постукав знову. Оскільки не було жодної реакції, він нервово посмикав за ручку і промовив удавано жартівливим тоном:

- Мені що, виламати двері?

Ліла не сумнівалася, що він на це здатний: той незнайомець, що чекав на неї по той бік дверей, був здатним на все. «Та і я сама, – спало їй на думку, – теж здатна на все». Вона роздягнулася, помилася, одягла нічну сорочку з ненавистю до себе за ту ретельність, з якою сама ж вибирала її кілька місяців тому. Стефано (уже навіть його ім'я не відповідало манерам і почуттям, побаченим та пережитим протягом останніх годин) сидів у піжамі на спинці ліжка і скочив на ноги, щойно вона вийшла.

- Довго ж ти чепурилася!

- Скільки треба було.

- Яка ти гарна!

- Я втомилася, хочу спати.

- Потім виспимося.

- Ні, зараз. Ти – на своєму боці, а я – на своєму.

- Добре-добре, ходи сюди.

- Я серйозно тобі кажу.

- І я теж.

Стефано гикнув, спробував ухопити її за руку. Вона відсахнулася, і він спохмурнів.

- Що з тобою?

Ліла завагалася. Вона спробувала підшукати відповідні слова, промовила тихо:

- Я тебе не хочу.

Стефано зачудовано покрутив головою, ніби ті чотири слова були сказані якоюсь незнайомою йому мовою. Пробурмотів, що чекав на цю мить уже так давно, день і ніч. «Будь ласка, – почав умовляти він і, зі зніченою усмішкою, майже у відчаї вказав рукою на бордові піжамні штани, – бачиш, що зі мною робиться від одного лише погляду на тебе?» Вона мимоволі

глянула йому нижче пояса, не втрималась від відразливої гримаси і одразу відвела очі.

Тут Стефано зрозумів, що вона зараз знову зачиниться у ванній, звирячим рухом ухопив її за талію, підняв і кинув на ліжко. Що відбувалося? Було ясно, що він не хотів її розуміти. Йому здавалося, що тоді, у ресторані, вони помирилися, і тепер він думав: «Чому Ліла так поводить? Бо ще зовсім юна?» Тож він ліг поряд, сміючись і намагаючись її заспокоїти:

- Це чудово, - сказав він, - не бійся. Я тебе дуже кохаю, більше, ніж матір і сестру.

Але це не спрацювало, вона вже намагалася підвестися, щоб утекти. Як же складно мати справу з цією дівчиною: її «так» означає «ні», а «ні» значить «так»! Стефано пробурчав: «Годі вже капризувати!» І спробував було знову її вхопити, але вона відбрикувалася. Тож він взяв її за зап'ястя і міцно притис до ліжка.

- Ти казала, що маємо зачекати, і я чекав, - мовив він, - хоча бути поряд із тобою і не мати змоги навіть пальцем торкнутися мені було нелегко, я змучився. Але тепер, коли ми вже одружені, припини ці витребеньки і поведься добре.

Він нахилився, щоб поцілувати її в губи, але вона відчайдушно відхилила голову то праворуч, то ліворуч, пручалася, викручувалася, повторюючи:

- Відпусти мене, я тебе не хочу! Я тебе не хочу, не хочу!

Тоді в голосі Стефано мимоволі з'явилися металеві нотки:

- Не мороч мені яйця, Ліно!

Він повторив цю фразу двічі чи тричі, дедалі голосніше, ніби щоб краще усвідомити наказ, що лунав звідкись іздалеку, можливо, з тих часів, коли його ще на світі не було. Наказ був такий: поведься як чоловік, Сте', або ти зламаєш її зараз, або тобі цього вже ніколи не вдасться; твоя дружина мусить відразу втямити, що вона жінка, а ти - чоловік, отже, має бути слухняною. А Ліла, чуючи те його «не мороч мені яйця, не мороч мені яйця, не мороч мені яйця», бачачи його важке, широке тіло над своїм пласким животом, його напружений член, який напинав тканину піжами, ніби стрижень - намет, пригадала, як багато років тому він хотів ухопити її за язика і проколоти його булавкою через те, що вона посміла принизити Альфонсо під час шкільних змагань. Отже, Стефано ніколи не було. Вона раптом усвідомила: це завжди був старший син дона Акілле. І та несподівана, мов відрижка, думка викрила на обличчі її чоловіка риси, які до цього ретельно ховалися десь у крові, на клітинному рівні, але були там завжди, чекаючи слушної години. Так-так, щоб подобатися мешканцям району, щоб подобатися їй, Стефано вдавав із себе іншого: риси його обличчя пом'якшали від удаваної ввічливості, погляд подобрішав, голос перейшов на стриманий, приймний тембр, пальці, руки - усе тіло призвичаїлося стримувати приховану силу. Але тепер та оболонка, у якій вона втримувалася так довго, затріщала, і Лілу охопив дитячий жах, ще більший за той, який ми з нею пережили, спустившись разом до підвалу у пошуках наших ляльок. Дон Акілле відроджувався із бруду району, живлячись плоттю

власного сина. Батько продирався крізь його шкіру, змінював його погляд, виривався назовні з його тіла. І ось він уже тут: розриває їй сорочку, оголює груди, несамовито мле їх руками, нахилиється й кусає її за соски. А коли вона, – як то їй завжди вдавалося, – зуміла приборкати страх і спробувала скинути його з себе, шосили вхопивши його за волосся і вкусивши до крові, він на мить відхилився, упіймав її за руки, притис їх товстими зігнутими в колінах ногами і промовив зневажливо: «Що ти робиш, лежи сумирно! Ти тоненька, мов очеретина, якщо захочу – розламаю на друзки!» Та Ліла не заспокоїлася, знову намагалася вкусити його, вигнулася дугою, щоб вивільнитися з-під його важкого тіла. Марно! Тепер руки в нього були вільні, він нахилився і кінчиками пальців легенько бив її по обличчю, примовляючи: «Хочеш поглянути, який він великий, так? Скажи, що хочеш!» Урешті витягнув зі штанів свій товстий член – він здався їй якоюсь бридкою лялькою без рук і без ніг, що нависала й хиталася над нею, ніби намагаючись відірватися від ще більшої ляльки, яка хрипко примовляла: «Зараз я дам тобі його спробувати, Ліно. Поглянь, який красень! Такого більше ні в кого немає!» А оскільки вона і далі опиралася, він зацідив їй два ляпаси – спершу долонею, потім ребром долоні. Удари виявилися такої сили, що Лілі стало ясно: якщо вона й надалі пручатиметься, він точно її вб'є – не він, так дон Акілле. Адже його боялися всі в районі саме тому, що він запросто міг кинути когось об стовбур дерева або об стіну. І вона припинила боротьбу, забулася у своєму страхові, куди не досягали звуки, а він у цей час стягував з неї нічну сорочку і шепотів на вухо: «Ти навіть уявити собі не можеш, як я тебе кохаю. Але скоро ти зрозумієш. Уже завтра сама прийдеш мене просити, щоб я з тобою покохався, як оце зараз. Благатимеш мене на колінах, а я скажу тобі: добре, але тільки якщо будеш слухняною. І ти будеш слухняною!»

Коли після кількох незграбних спроб він із неймовірною жорстокістю увійшов у неї, Ліла вже була непритомна. Ніч, кімнату, ліжко, його поцілунки, руки на її тілі, будь-які відчуття поглинуло єдине почуття: ненависть до Стефано Карраччі, якого вона ненавиділа що було сил, ненавиділа вагу його тіла на собі, ненавиділа його ім'я та прізвище.

8

До району вони повернулися через чотири дні. Того самого вечора Стефано запросив тестя із тещею та свояка до нової оселі. Більш запобігливим, аніж зазвичай, тоном він попросив Фернандо, щоб той розказав Лілі, як усе відбулося між ними та Сільвіо Соларою. Фернандо крізь зуби невдоволено підтвердив доньці слова Стефано. Відразу по тому Карраччі звернувся до Ріно з проханням пояснити, чому вони врешті за загальною згодою, хоча й неохоче, вирішили віддати Марчелло ті черевики, які він так хотів. Ріно повчальним тоном заявив: «У деяких ситуаціях немає іншого виходу». А потім одразу перескочив на ту халепу, в яку загнали себе Пасквале, Антоніо й Енцо, напавши на братів Солар і розбивши їхню машину.

– І знаєш, хто ризикував найбільше? – сказав він, нахилившись до сестри і поступово підвищуючи голос, – вони, твої друзки, борці за справедливість! Марчелло їх упізнав і утокмачив собі, що то ти їх підіслала. Що нам зі

Стефано було робити? Хіба ти хотіла б, щоб тим трьом придуркам надавали палицями втричі більше, ніж надавали вони? Хотіла б, щоб їх покалічили?! І зрештою – через що? Через пару черевиків сорок третього розміру, які твій чоловік навіть узутти не може, бо вони йому замалі і промокають у дощ? Ми примирили всіх, а ті черевики, оскільки Марчелло так кортіло їх мати, урешті віддали йому.

Слова, слова... Ними за бажання можна гори звернути, але й горя наробити чимало. Ліла ніколи не лізла за словом у кишеню, та цього разу, усупереч очікуванню, промовчала. Зітхнувши з полегшенням, Ріно ехидним тоном нагадав, що вона сама змалечку вбивала йому в голову, що їм треба розбагатіти. «Так от, – промовив він, сміючись, – не заважай нам багатіти, ускладнюючи життя, яке вже й без тебе досить складне».

Саме тоді – на подив хазяйки дому, але не решти присутніх – подзвонили у двері, і до квартири зайшли Пінучча, Альфонсо та їхня мати Марія із повною тацею свіжих тістечок, щойно спечених власноруч Спаньйола, кондитером Солар.

Спершу здалося, що таким чином вони вирішили привітати молодят із поверненням з весільної подорожі. Стефано саме показував гостям світлини з весілля, які напередодні забрав у фотографа. «А на відео доведеться зачекати ще кілька днів», – пояснив він присутнім. Але швидко стало зрозуміло, що весілля Стефано й Ліли – то вже давно минула справа; тістечками святкували нове щастя: заручини Ріно й Пінуччі. Попередня напруга послабилася. Жорсткі нотки, що лунали в голосі Ріно кілька хвилин тому, змінилися на ніжні тони на діалекті, завуальовані вульгарні пропозиції, натяки відразу ж відсвяткувати заручини в цій гарній оселі сестри. Потім театральним жестом він дістав із кишені пакунок. У тому пакунку, коли з нього зняли паперову обгортку, виявився темний круглий футляр; а в темному круглому футлярі сяяла обручка з діамантами.

Ліла саме перебувала не в найкращому стані, коли я на сходах у будинку її свекрухи зняла з неї сонцезахисні окуляри і розв'язала хустинку на шиї. Шкіра навколо ока мала синьо-жовтуватий колір, а на місці нижньої губи я побачила синю пляму з полум'яно-червоними розводами.

Родичам і друзям вона сказала, що одного сонячного дня послизнулась і впала на скелястому березі в Амальфі, коли вони з чоловіком вирішили проїхатися на човні до пляжу. Ліла виголосила цю брехню іронічним тоном під час святкового обіду з нагоди заручин брата і Пінуччі, і всі так само іронічно зробили вигляд, що їй повірили, особливо жінки, яким добре було відомо, що саме і як слід казати після того, як кохані чоловіки лупцювали їх від душі. Крім того, у районі не було тих (особливо серед жінок!), хто б не вважав, що Ліла заслуговує доброго прочухана. Отож ті сліди побоїв ні в кого не викликали обурення. Навпаки, Стефано почали любити й поважати ще більше: ось хто вмів поводитися, як годиться справжньому чоловікові!

А от у мене, щойно я побачила її в такому жалюгідному стані, аж серце стиснулося в грудях. Я міцно її обняла. Коли вона сказала, що не прийшла до мене, бо не хотіла, щоб я побачила її такою, у мене сльози навернулися на очі. Розповідь про її медовий місяць, як його називали у фотороманах, попри небагатослівність і майже прохолодність, мене розсердила і викликала страждання. Хоч мушу визнати: десь у глибину моєї душі закралося ледь відчутне задоволення. Я раділа, що тепер Лілі потрібна моя допомога, а можливо і захист. Мене розчулило те визнання вразливості не перед мешканцями району, а переді мною. Я відчула, як та відстань, що до цього віддаляла нас одна від одної, знову вмить скоротилася. У мене виникло непереборне бажання повідомити Лілі, що я вирішила покинути навчання, що від нього не було ніякого толку, а я не мала здібностей.

Але в ту мить її покликала свекруха, перехилившись через поруччя верхнього поверху. Ліла заспішила, почала швиденько прощатися, сказала, що Стефано її обдурив і що він був точно як його батько.

– Пам'ятаєш, як колись дон Акілле дав нам грошей за ляльок? – запитала вона в мене.

– Так.

– Ми не повинні були їх брати.

– Але ж ми купили за них «Маленьких жінок»!

– Ми вчинили погано. Відтоді я все робила не так, як треба.

У її голосі не було злості, лише сум. Потім вона знову наділа окуляри, зав'язала на шиї хустинку. Мене потішило оте її «ми» (ми не повинні були, ми вчинили), але дратував різкий перехід до «я»: я все робила не так. «Ми, – кортіло мені виправити її, – ми разом!» Але я цього не зробила. Мені здалося, що вона таким чином намагається призвичаїтися до свого нового становища, відчайдушно шукає, за що зачепитися, щоб упоратись якнайкраще. Перш ніж рушити нагору сходами, вона запитала:

– Хочеш прийти до мене додому, щоб повчитися?

– Коли?

– Сьогодні після обіду, завтра, щодня.

– Стефано буде незадоволений.

– Якщо він – господар, то я – дружина господаря.

– Не знаю, Ліло.

– Я виділю тобі окрему кімнату, зачинишся в ній.

– Навіщо це все?

Вона стенула плечима:

- Щоб знати, що ти поряд.

Я не відповіла ні «так», ні «ні». Пішла собі блукати містом, як завжди. Ліла була впевнена, що я і надалі вчилася. Вона звикла бачити мене своєю подругою в окулярах і з прищами, яка повсякчас скніє над книжками; їй навіть на думку не спадало, що я можу змінитися. Але я хотіла позбутися того образу. Мені здавалося, що приниження, якого завдала мені неопублікована стаття, довело мою неспроможність. Ніно, хоч він теж народився і виріс у злиденному кварталі нашого району, як я і Ліла, умів отримувати від навчання особисту користь, а я – ні. Отже, досить марних сподівань, досить чіплятися за науку. Слід прийняти власну долю, як то вже давно зробили Кармела, Ада, Джильйола, навіть Ліла по-своєму. Я не пішла до неї ні того дня, ні наступного, продовжувала прогулювати навчання, сердилася сама на себе.

Якось уранці я гуляла неподалік від ліцею, на Ветеринарській, що за ботанічним садом. Міркувала про те, що напередодні сказав Антоніо. Він сподівався, що його не заберуть в армію, бо він єдиний син у матері-вдови, єдиний годувальник у родині. Мав намір попросити у свого роботодавця в майстерні підвищення зарплатні, відкласти трохи грошей, щоб узяти в оренду бензозаправку на трасі. Ми б одружилися, я допомагала б йому управляти заправкою. Отаке просте й зрозуміле життя, моя мати його б схвалила. «Не можу я завжди робити так, як того хоче Ліла», – сказала я про себе. Але як важко було позбутися амбіцій, пов'язаних із навчанням! Ноги самі понесли мене до ліцею саме в той час, коли закінчувалися уроки. Я побоювалася, що мене можуть побачити викладачі, але водночас усвідомлювала, що хочу, щоб вони мене побачили. Мені кортіло, щоб мене помітили раз і назавжди не як ученицю-відмінницю або щоб ухопили за вухо і змусили знову вчитися.

Почали виходити перші учні. Я почула, що мене хтось покликав. То був Альфонсо. Він чекав на Марізу, але вона запізнювалася.

- То ви тепер зустрічаєтеся? – запитала я в нього насмішкливо.

- Та ні, то вона собі таке втокмачила.

- Брехун!

- Це ти брехуха! Казала, що хворієш, а сама – погляньте-но! – цвіте і пахне! Гальяні повсякчас питає про тебе, я сказав, що в тебе висока температура.

- Так і є!

- Авжеж! Воно й видно!

Він тримав під пахвою кілька книжок, перев'язаних гумовою стрічкою. Його обличчя мало змарнілий вигляд після напруженого навчання. Невже у тілі Альфонсо, незважаючи на його вразливість і доброту, теж ховався дон Акілле, його батько? Невже батьки ніколи не вмирають і їхні діти попри все змушені тримати їх у собі? Отже, з мене теж колись вигулькне моя мати зі своєю кульгавою ходою, як невідворотна доля?

Я запитала в нього:

- Ти бачив, що твій брат зробив з Лілою?

Альфонсо знітився:

- Так.

- І ти йому нічого не кажеш?

- Треба знати, що Ліла йому зробила.

- А ти міг би скоїти таке з Марізою?

Він ніяково усміхнувся:

- Ні.

- Ти впевнений?

- Так.

- Чому?

- Тому що я знаю тебе, ми з тобою спілкуємося, разом навчаємося.

Спочатку я не второпала, до чого тут оте «я знаю тебе, ми з тобою спілкуємося, разом навчаємося». Аж раптом я побачила Марізу в кінці вулиці, вона бігла, бо запізнювалася.

- Он твоя дівчина, - промовила я.

Він навіть не обернувся, стеновав плечима, пробурмотів:

- Прошу тебе, повертайся до ліцею.

- Я нездужаю, - відрубала я і пішла геть.

Мені не хотілося навіть вітатися з сестрою Ніно, будь-яка згадка про нього мене бентежила. А от туманні слова Альфонсо мене потішили, дорогою я ще раз прокрутила їх у голові. Він сказав, що нізачо б не підняв руку на майбутню дружину, тому що знав мене, тому що ми з ним спілкувалися, сиділи за однією партою. Він висловився із беззахисною ширістю, не боячись наділити мене здатністю якось впливати на його - хлопця! - поведінку і вчинки. Я була вдячна йому за цей незграбно висловлений натяк, що мене порадував і змусив замислитися. Коли впевненість у чомусь і так уже нетривка, досить якоїсь дрібниці, щоб її зруйнувати. Наступного дня я підробила підпис матері на записці про власне нездужання і повернулася до ліцею. Того вечора на ставках, обіймаючи Антоніо, щоб зігрітися, я пообіцяла йому: закінчу навчальний рік, і ми одружимося.

Нелегко було мені надолужити пропущене, особливо з точних наук, а тому довелося рідше бачитися з Антоніо. Інколи я відмовляла йому в зустрічі, бо треба було вчитися. Він ображався, занепокоєно допитувався:

- Щось не так?
- У мене купа уроків.
- Чому це їх зненацька так побільшало?
- Їх завжди було багато.
- Останнім часом у тебе їх зовсім не було.
- Так сталося.
- Що ти від мене приховуєш, Лену?
- Нічого.
- Ти мене досі кохаєш?

Я намагалася заспокоїти його, час минав швидко, і я поверталася додому зла на себе, бо треба було вчитися.

Антоніо мучила одна й та сама нав'язлива думка: мое ставлення до сина Сарраторе. Його непокоїло, що я з ним розмовляю чи навіть бачуся. Звичайно, щоб не хвилювати його зайвий раз, я приховувала, що повсякчас зіштовхувалася з Ніно, заходячи до ліцею, після уроків, під час перерви у коридорі. Між нами нічого такого не відбувалося: ми ледь помітно кивали одне одному і йшли собі далі, кожен у своїх справах. Я запросто могла розповісти про це своєму хлопцеві, якби він був більш розважливим. Але Антоніо таким не був, та й сама я розважливістю не відзначалася. Хоча Ніно не виявляв до мене жодного інтересу, уже від одного його вигляду я сиділа на уроках замріяна. Сама лише думка, що він сидить у сусідньому класі – справжній, у плоті, розумніший за більшість викладачів, сміливий і непокірний – геть вивітрювала із моєї голівки пояснення вчителів, рядки з підручників, плани на одруження й бензозаправку вздовж траси.

Удома повчитися мені теж не вдавалося. До тривожних думок про Антоніо, Ніно та майбутнє додавалися нервові випадки матері, що часто кричала на мене, даючи одне доручення за одним, а також брати й сестра, які хресною ходою йшли до мене зі своїми домашніми завданнями. Та неспокійна атмосфера не була новою, мені завжди доводилося вчитися у такому гармидері. Але тепер моя колишня рішучість, яка виручала мене, кудись поділася; у мене не було ані сил, ані бажання поєднувати власне навчання з задоволенням потреб інших. Отож другу половину дня я допомагала матері по господарству, робила уроки з молодшими братиками і сестрою, а сама вчилася мало й абияк. І якщо раніше я могла недоспати, просиджуючи над

підручниками, то тепер через хронічне почуття втоми та бажання хоч трохи побути у спокої я лягала спати з невиконаними домашніми завданнями.

Так мало-помалу я стала ходити на заняття не тільки неухажною, а ще й непідготовленою. Жила у постійному страху, що мене викличуть до дошки. І дуже скоро це сталося. Якось за один день я отримала двійку з хімії, четвірку з історії мистецтв і трійку з філософії. До того ж я була в такому нервовому стані, що коли мені поставили останню погану оцінку, я розридалася просто у всіх на очах. То була страшна мить. Я відчула жах і водночас насолоду власною нікчемністю, переляк і гордість через той крах.

Після уроків Альфонсо сказав, що його невістка попросила передати, щоб я приходила в гості. «Піди до неї, – наполегливо вмовляв він, – там тобі, напевне, буде краще вчитися, ніж удома». Отже, того самого дня я наважилася і вирушила до нового району. Але я пішла до Ліли не з наміром розв'язати свої шкільні проблеми; я була впевнена, що ми з нею протереверенимо весь час і мій статус відмінниці ще більше похитнеться. Я сказала сама собі: краще гаяти час у балачках із Лілою, ніж слухати крики матері, набридливі приставання з уроками братів, мріяти про Ніно, вислуховувати звинувачення Антоніо. Принаймні від неї я дізнаюся щось нове про подружнє життя, яке скоро – тоді мені це здавалося вже вирішеним питанням! – мало розпочатися і в мене.

Ліла зустріла мене з радістю. Синець під оком у неї вже потьмянів, губа майже зажила. Вона походжала квартирою у гарному вбранні, із чудовою зачіскою, підфарбованими губами, ніби не у своєму домі, а в гостях. У передпокої все ще стояли складені весільні подарунки, у кімнатах пахло свіжою побілкою і фарбою, до них примішувався ледь відчутний запах лаку від нових меблів у ідальні: столу, буфету з темного дерева із дзеркалом в різьбленому обрамленні, шафи, ущерть повної срібного посуду, тарілок, склянок, фужерів і пляшок із кольоровими лікерами.

Ліла приготувала каву. Мені подобалося сидіти разом з нею у просторій кухні і вдавати таких собі синьйор, як ми робили це в дитинстві, граючись перед вікном підвалу. «Так добре, – подумала я, – чому я не приходила сюди раніше?» У мене була подруга-однолітка, з власним домом, у якому повно всякого багатства. Подругу, якій цілий день не було чого робити, здавалося, тішила моя компанія. Незважаючи на те, що ми змінилися і продовжували змінюватися далі, ці зміни нашу дружбу не зачепили. То чому б мені не розслабитися? Уперше після її весілля я почувалася невимушено.

– Як у тебе зі Стефано? – запитала я.

– Добре.

– Ви з'ясували стосунки?

Вона зачудовано всміхнулася:

– Авжеж, усе ясно.

– Що саме?

– Лайно.

- Як тоді в Амальфі?

- Так.

- Він тебе після того ще бив?

Вона торкнулася рукою до обличчя:

- Та ні, це ще старе.

- То що не так?

- Приниження.

- А ти?

- Я роблю так, як він хоче.

Я подумала хвилинку, потім запитала з натяком:

- Принаймні у ліжку у вас усе добре?

Вона стурбовано скривилася, посерйознішала. Заговорила про чоловіка з деякою приреченою відстороненістю. У її тоні не було ворожості, чи бажання помститися, чи навіть відрази, а лише холодне презирство, така зневага, що розповсюджувалася на всього Стефано, як вода заливає землю.

Я слухала її, намагалася зрозуміти і не розуміла. Колись вона погрожувала Марчелло ножем тільки за те, що він насмілювався ухопити мене за зап'ястя і порвав браслет. Після того випадку я була переконана, що якби Марчелло до неї доторкнувся, вона б його вбила. А тепер не виявляла анінайменшої ворожості до Стефано. Звичайно, тому було дуже просте пояснення: ми змалечку бачили, як наші батьки били матерів. Ми вирости з переконанням, що комусь чужому до нас торкатися зась, а от батько, наречений чи чоловік можуть лупцювати нас скільки завгодно - із любові, задля виховання, для перевиховання. Як наслідок, оскільки Стефано був не ненависним Марчелло, а хлопцем, якому вона освідчилася, з яким одружилася і з яким вирішила прожити життя, то тепер брала на себе весь тягар власного вибору. Але мені не все було ясно. Для мене Ліла - це Ліла, а не типова жінка з нашого району. У наших матерів після ляпасу від чоловіка не з'являвся на обличчі такий вираз холодної зневаги. Вони впадали у відчай, плакали, ображалися на свого чоловіка, лаяли його позаочі, але - хтось більше, хтось менше - і далі його поважали (мою матір, наприклад, безмірно захоплював гнів батька). А от Ліла виявляла холодність без поваги. Я сказала їй:

- Мені з Антоніо добре, хоч я його і не кохаю.

І сподівалася, що вона, як то бувало між нами раніше, розпізнає у цих словах купу прихованих смислів. Таким чином я ніби казала їй: хоч я кохаю Ніно, я отримую фізичну насолоду від думок про Антоніо, його поцілунки, наші з ним обійми та пестощі на ставках. У моєму випадку кохання пов'язане не з фізичним задоволенням, і навіть не з повагою. Отже,

можливо, лайно й приниження починаються потім, коли чоловік підкоряє тебе собі, гвалтує, як йому забажається, тільки тому, що тепер ти належиш йому, і не важливо, чи є кохання, чи немає, чи є повага, чи немає? Що відбувається, коли лежиш у ліжку під чоловіком? У неї вже таке було, і мені хотілося, щоб вона про це розказала. Замість цього вона відповіла жартом: «Тим краще для тебе, якщо тобі з ним добре». І повела мене до спальні, вікно якої виходило на залізничну колію. Там були голі стіни й зовсім мало меблів: письмовий стіл, стілець, розкладне ліжко.

– Тобі тут подобається?

– Ні.

– То сідай і вчися!

І вийшла, зачинивши за собою двері.

Тут стояв запах вогкості, і відчувався він сильніше, ніж в інших кімнатах. Я визирнула з вікна. Із більшим задоволенням я б з нею ще потеревенила. Та я одразу зрозуміла, що Альфонсо розповів їй про мої прогулювання, можливо, навіть про погані оцінки, а тому вона хотіла відродити в мені – якщо доведеться, то і силоміць, – мою мудрість, яку завжди в мені вбачала. Краще вже так. Я чула, як вона ходила по квартирі, комусь телефонувала. Мене вразило, що вона, вітаючись, каже не «Алло, це Ліна» чи «Це Ліна Черулло», а «Алло, це синьйора Карраччі». Я всілася за стіл, розгорнула підручник з історії і змусила себе вчитися.

11

Останні тижні навчального року виявилися невдалими. Будинок, у якому розташовувався ліцей, був у незадовільному стані, під час дощу в класах капало зі стелі, а якимось після сильної грози за кілька метрів від ліцею провалилася дорога. Через це нам наказали ходити на навчання через день, ми мали більше вчитися вдома, ніж у класі, і викладачі задавали нам стільки, що голова йшла обертом. Так, незважаючи на нарікання матері, я взяла звичай після занять іти відразу до Ліли.

Приходила десь о другій, кидала біля порогу книжки. Ліла робила мені бутерброди: з шинкою, сиром, ковбасою – із чим завгодно. Такої розкоші в нашому домі ніколи не бувало. Яким же звабливим був аромат свіжого хліба, якою смачною видавалася начинка, особливо шинка, насиченого червоного кольору з білою облямівкою. Я накидалася на їжу, а Ліла тим часом готувала мені каву. Після недовгої розмови вона зачиняла мене у кімнаті саму, зазираючи час від часу лише для того, щоб принести мені щось смачненьке і перекусити чи випити разом. Оскільки бачитися зі Стефано мені не хотілося, а він зазвичай повертався із ковбасної крамниці десь о восьмій вечора, я рівно о сьомій збиралася додому.

Я звикла до квартири, до освітлення, до шуму залізниці. Усе в оселі було новим і манило до себе, а особливо – ванна кімната, з умивальником, біде,

ванною. Одного дня, коли в мене геть не було охоти до навчання, я запитала у Ліли, чи можна мені прийняти ванну, адже вдома я все ще милася під краном з холодною водою або ж у мідному кориті. Вона відповіла, щоб я почувалася як удома, а сама побігла по рушники. Я почекала, поки набереться вода, яка з крана текла вже гарячою. Роздяглась і занурилася по шию.

Тепло охопило мене, я відчула несподівану насолоду. Полежавши так трохи, я вирішила скористатися численними флаконами, розставленими по краях ванної. Через мить ванна наповнилася легкою піною, що з'явилася ніби з-під мого тіла і ледве не переливалася через край. Скільки ж у Ліли було всіляких чудових речей! Простий догляд за тілом перетворювався на гру, на задоволення. Я відкрила для себе губні помади, косметику, велике люстерко, яке не викривлювало відображення, фен. Після купання шкіра в мене стала гладенькою, як ніколи, а волосся – блискучим, пишним і ще світлішим. «Може, це і є те багатство, про яке ми мріяли в дитинстві, – спало на думку мені, – не якісь там скрині із золотими монетами й діамантами, а ванна з піною, у якій можна лежати хоч щодня, їсти хліб із ковбасою і шинкою коли забажаєш, мати багато місця навіть у туалеті, мати телефон, комору й холодильник, забиті харчем, світлину в срібній рамці на буфеті, де ти – у весільній сукні, мати весь цей дім, із кухнею, спальнею, двома балконами і кімнаткою, де я вчуся і де, хоч Ліла ніколи про це не говорить, скоро спатиме маля».

Увечері я побігла на ставки. Мені кортіло, щоб Антоніо із захопленням мене приголубив, понюхав, насолодився тією неймовірною чистотою, яка підкреслювала мою вроду. Мені хотілося подарувати йому приємні відчуття. Але в нього це викликало побоювання. Він сказав: «Я тобі ніколи не зможу все це дати». Я відповіла: «А хто каже, що я все це хочу?» Він заперечив: «Бо ти завжди хочеш робити те, що робить Ліла». Я образилася, ми посварилися. Я була незалежною. Займалася тим, що сама хотіла, училася, горбилася й сліпла над підручниками. Я крикнула йому, що він мене зовсім не розуміє, що таким чином хоче принизити й образити, і втекла.

Та Антоніо мене розумів, навіть занадто добре. Із кожним днем дім моєї подруги все більше мене зачаровував, перетворюючись на незвичайне місце, де я могла мати все, що забажається, місце, далеке від злиденної сірості старих будинків, у яких ми вирости, від стін із порепаною фарбою, потрісканих дверей, старезних речей, одних і тих самих із року в рік. Ліла намагалася мене не турбувати, я сама її кликала: хочу пити, хочу їсти, увімкнімо телевізор, подивімося ось це. До навчання охоти в мене не було, училася я через силу. Інколи просила, щоб вона мене послухала, коли повторювала щось уголос. Вона всідалася на канапу, я – за стіл. Показувала їй, які сторінки слід повторювати, і вона перевіряла, рядок за рядком.

Тоді я й помітила, як змінилося її ставлення до книжок. Тепер вони її відлякували. Не бувало такого, як раніше, щоб вона мною командувала, нав'язувала мені свій ритм, бо їй вистачало кількох фраз, щоб осягнути загальний зміст і засвоїти його настільки, щоб казати: ось це найголовніше, відштовхуйся від нього. Коли вона, перевіряючи мої слова за підручником, помічала, що я помилилася, то говорила мені про це з тисячами вибачень: «Може, я щось не так зрозуміла, краще поглянь сама». Здавалося, вона ніби не усвідомлювала: її здатність схоплювати все на

ходу без будь-яких зусиль нікуди не поділася. Але я це розуміла. Бачила, наприклад, що хімія, яка мені здавалася неймовірно нудною, змушувала її примружувати очі, як зазвичай, і мені досить було двох її зауважень, щоб прокинутися від дрімоти і теж захопитися. Бачила, що їй досить півсторінки підручника з філософії, щоб установити несподіваний зв'язок між Анаксатором і його порядком, який інтелект накладає на хаос матеріального світу, та таблицею Менделєєва. Але частіше за все у мене виникало враження, ніби вона усвідомлює невідповідність власних знань, незрілість спостережень і висновків і навмисно себе зупиняє. Як тільки помічала, що занадто захопилася, відступала, наче перед пасткою, і бурмотіла: «Добре тобі, що розумієш, а мені от невтямки, про що ти говориш».

Якось вона різко закрила книжку і промовила роздратовано:

– Досить!

– Чому?

– Тому що мені набридло, завжди одне й те саме: усередині маленького є дещо менше, що хоче вискочити назовні; а ззовні великого є дещо більше, що хоче його втримати в собі. Піду я краще куховарити.

Але в ту мить я не вчила нічого такого, що мало б якийсь очевидний зв'язок із малим і великим. Її роздратували, а можливо, налякали власні здібності до навчання, тому вона перескочила на інше.

На що?

Готувала вечерю, до блиску прибирала в домі, дивилася телевізор на мінімальній гучності, щоб мені не заважати, спостерігала за залізницею, за рухом потягів, дивилася на сповитий серпанком обрис Везувію, вулиці нового району, ще голі, без дерев і крамниць, де зрідка проїжджали автівки та проходили повз жінки з продуктовими сумками в руках і дітлахами, які вчепилися до їхніх спідниць. Дуже рідко і лише з наказу Стефано або коли він змушував її піти разом з ним, Ліла навідувалася до будинку, де незабаром мала відкритися нова ковбасна крамниця. Я теж якось ходила з нею, це було поряд, менше ніж за п'ятсот метрів від дому. Вона робила там заміри, щоб замовити полиці для товару та інші меблі.

Оце і все, більше їй робити було нічого. Я скоро збагнула, що у шлюбі вона виявилася ще самотнішою, ніж незаміжньою. Час до часу я ходила гуляти з Кармелою або Адою, навіть із Джильйоолою, а в ліцеї потоваришувала з однокласницями та дівчатами з інших класів, і ми інколи ходили разом їсти морозиво на вулиці Форіа. А вона, окрім золиці Пінуччі, ні з ким не спілкувалася. Хлопці, які в часи її женихання зі Стефано ще зупинялися при зустрічі, щоб перекинутися кількома фразами, тепер, після весілля, обмежувалися лише кивком. Незважаючи на її вроду і одяг наче з глянсових журналів, які вона купувала десятками. Її статус одруженої жінки ніби закоркував її у скляну колбу, і вона, як парусник із розкритими парусами, залишилася в якомусь недоступному просторі, навіть без моря. Пасквале, Енцо, та й Антоніо навіть на думку не спадало піти чистими, просторими вулицями нового району до її дому, щоб погомоніти або запросити прогулятися. Про це навіть мови не було. І телефон, чорний

апарат, що висів на стіні в кухні, здавався лише нікчемною прикрасою. Протягом всього часу, поки я в неї вчилася, він дзвонив рідко, і зазвичай телефонував Стефано, який встановив телефон і в ковбасній крамниці, щоб отримувати замовлення від покупців. Їхні розмови як для молодят були короткими, вона неохоче відповідала або «так», або «ні».

Телефон служив їй лише для покупок. У той час вона рідко виходила з дому, чекала, щоб зійшли сліди від побоїв, але все одно понакуповувала собі безліч обновок. Наприклад, після мого купання, мого захоплення виглядом власного волосся я почула, як вона замовила новий фен, а коли його прислали, хотіла подарувати мені. Промовляла своє особливе заклинання («Алло, це синьйора Карраччі») – і ось уже торгувалася, допитувалася, відмовлялася, купувала. Не платила: продавці всі були з нашого району, добре знали Стефано. Вона лише підписувалася: Ліна Карраччі – ім'я і прізвище, як навчила вчителька Олів'єро, а далі – підпис, виведений зосереджено, ніби домашнє завдання, навіть не перевірюючи товар, наче ті знаки на папері були важливішими, аніж отримані покупки.

Вона також купила великі зелені альбоми з квітковим орнаментом для весільних світлин. Замовила для мене купу фото, на яких була я, мої батьки, брати й сестра, навіть ті, що з Антоніо. Зателефонувала і замовила у фотографа додаткові копії. На одній з них я помітила Ніно. Там були Альфонсо, Маріза і зовсім скраю, на півобличчя – лише чуб, ніс і рот – Ніно.

– Можна, я і цю візьму? – насмілилася попросити я знімаючі.

– Але ж тебе тут немає.

– Я стою он, спиною.

– Добре, якщо хочеш, я скажу, щоб тобі її надрукували.

Я відразу передумала:

– Та ні, не треба.

– Чому? Це просто!

– Ні.

Але найбільше враження на мене справила покупка проектора. Нарешті проявили відео з весілля. Увечері прийшов фотограф із проектором, щоб показати фільм молодят та їхнім родичам. Ліла поцікавилася, скільки коштує той апарат, замовила такий собі додому і запросила мене разом переглянути відеоплівку. Поставила проектор на стіл у ідальні, зняла зі стіни картину, на якій було намальоване море під час шторму, вставила плівку, опустила жалюзі, і по білій стіні побігли зображення. Справжнє диво: фільм був кольоровий, усього кілька хвилин, але я аж рота роззявила від подиву. Знову побачила, як вона заходить до церкви під руку з Фернандо, а згодом виходить зі Стефано, як вони весело прогулюються парком Пам'яті, як та прогулянка завершується довгим поцілунком, як вони заходять до ресторану. Я спостерігала на екрані за їхнім танцем, родичами і гостями, які їли чи танцювали, нарізанням торта, роздачею бонбоньерок,

жартами й привітаннями, веселим Стефано, надutoю Лілою – обое вже перевдяглися в дорогу.

Перш за все мене вразила я сама. На відео я з'являлася двічі. Спершу біля паперті разом з Антоніо, де я здалася собі товстою, невдоволеною, з окулярами на все обличчя. Удруге я вже сиділа за столом із Ніно. Там я себе ледве впізнала: я сміялася, невимушено й граціозно водила руками, поправляла волосся, гралася браслетом матері в себе на руці. Я здалася собі витонченою і вродливою. Ліна теж вигукнула:

– Поглянь, як гарно ти вийшла!

– Яке там! – вдавано заперечила я.

– Коли ти в доброму гуморі, ти гарна.

На наступних кадрах (я сказала «увімкни знову», і вона не змусила себе прохати двічі) мене неприємно вразило прибуття двох Солар. Оператор зняв той момент, який мене пригнітив: мить, коли Ніно виходить із банкетної зали, а Марчелло з Мікеле туди вриваються. Обидва брати заходять у святкових костюмах, пліч-о-пліч, високі, з накачаними у спортзалі мускулами. А Ніно тим часом вислизає, низько схиливши голову, злегка зачепивши ліктем Марчелло. У відповідь той різко повертається, презирливо скривившись, Ніно незворушно іде собі далі, навіть не озирнувшись.

Контраст справді неймовірний. І справа була не стільки в бідному одязі Ніно, на тлі якого ще більше вирізнялася пишність убрання Солар, зокрема золото, що виблискувало у них на шиях, зап'ястях і пальцях. І навіть не у його надмірній худорлявості, що підкреслювалася високим зростом, – він був сантиметрів на п'ять вищий за обох братів, а їх низенькими не назвеш! Та худорлявість наводила на думку про його вразливість, що не мала нічого спільного із чоловічою силою, яку з такою пихою виставляли напоказ Марчелло з Мікеле. Але найбільше вразила його байдужість. Якщо нахабність Солар здавалася звичною справою, то неуважність, із якою Ніно штовхнув Марчелло і пішов собі далі, не вкладався у звичні межі. Навіть ті, хто ненавидів Солар, – Пасквале, Енцо, Антоніо, – так чи інакше змушені були з ним рахуватися. А Ніно не те що не вибачився перед Марчелло, він навіть не глянув у його бік.

Ця сцена на відео здалася мені документальним підтвердженням того, про що я підсвідомо здогадувалася раніше. Син Сарраторе, який разом з нами виріс в одному з будинків старого району, який здався мені таким переляканим, коли його в школі змусили змагатися проти Альфонсо, тепер не мав анінайменшого уявлення про ту ієрархічну піраміду, на верхньому шаблі якої стояли Солари. Було очевидно, що вона його не цікавила, а можливо, він її вже просто не розумів.

Я була заворожена. Він здавався мені героєм-принцом, який одним лише поглядом міг би налякати Мікеле й Марчелло, якби того захотів. І на якусь мить у мене виникла надія, що ось зараз він зробить те, чого не зробив тоді, у реальному житті: забере мене з собою.

Ліла тільки тепер помітила Ніно і запитала зацікавлено:

- Це той самий, із ким ти сиділа за столом разом з Альфонсо?
- Так. Ти його не впізнала? Це Ніно, старший син Сарраторе.
- З ним ти цілувалася на Іскіі?
- То була дурниця.
- То й добре.
- Чому добре?
- Тому що він собі ціни не складе.

Я промовила, мимоволі намагаючись загладити те враження:

- Цього року він отримає диплом. Він найкращий студент у ліцеї.
- То він тобі через це подобається?
- Та ні.
- Забудь про нього, Лену. Антоніо кращий.
- Ти так вважаєш?
- Авжеж. Цей худючий, негарний, та ще й дуже пихатий.

Ті слова здалися мені дуже образливими, і я ледве втрималася від того, щоб відповісти: «Неправда, він вродливий, у його очах горять іскорки, і мені шкода, що ти цього не помічаєш, адже такого хлопця не знайдеш ні в кіно, ні в романах, і я щаслива, що змалечку його кохаю, і хай він для мене недосяжний, хай я вийду заміж за Антоніо і все життя заливатиму бензин в автівки, я кохатиму його більше за себе, кохатиму вічно».

Замість цього я промовила нещасним тоном:

- Колись він мені подобався. У молодших класах. Зараз уже ні.

Протягом наступних місяців трапилося багато неважливих на перший погляд подій, які змусили мене всерйоз похвилюватися і про які мені навіть зараз важко розказувати. Хай як намагалась я залишатися невимушеною і бадьорою та дотримуватися своєї залізної дисципліни, у мене повсякчас псувався настрій, що приносило мені якусь болючу насолоду. Мені здавалося, що цілий світ проти мене. Незважаючи на те, що я знову почала вчитися, до відмінних оцінок, які були в мене раніше, я не дотягувала. Дні минали один за одним, і не було в них навіть хвилинок, щоб я почувалася посправжньому живою. Дорога до ліцею, дорога до Ліли, дорога до ставків

перетворилися для мене на безбарвне довкілля. Роздратована, зневірена у собі, я несвідомо приписувала провину за цей стан Антоніо.

Він також тривожився. Йому повсякчас хотілося мене бачити. Доходило до того, що він кидав роботу і після занять зніжовіло чекав на мене біля ліцею. Він хвилювався за матір, Меліну, боявся, що йому відмовлять у звільненні від військового обов'язку. Він давним-давно подав заяву до військкомату, додавши необхідні документи про смерть батька, стан здоров'я матері, свою роль єдиного годувальника в родині, і здавалося, що в армії, вражені тими документами, вирішили про нього забути. Але тепер він дізнався, що Енцо Сканно призвали на осінь, і боявся, що згадають і про нього.

– Я не можу залишити маму, Аду, братів без копійки і без захисту, – не знаходив він собі місця.

Одного дня він прийшов до ліцею зовсім пригнічений: дізнався, що приходили карабінери й розпитували про нього.

– Спитай у Ліни, – схвильовано попросив він мене, – Стефано дали звільнення, бо він син вдови, чи з іншої причини?

Я заспокоїла його, спробувала перевести розмову на інше. Улаштувала для нього ввечері похід до піцерії із Пасквале, Енцо та їхніми дівчатами – Адою і Кармелою. Сподівалася, що розмови з друзями допоможуть йому вгамуватися, але де там. Енцо, як завжди, не виявив жодних емоцій щодо свого призову. Лише пошкодував, що, поки він буде в армії, його батькові доведеться тягати візок вулицями попри слабе здоров'я. Пасквале набурмосено повідомив, що колись хворів на туберкульоз, і тому його не призивають. Сказав, що шкодує про це, бо всі чоловіки мають побути солдатами, і зовсім не для того, щоб служити батьківщині. «Бо такі, як ми, – бубонів він далі, – зобов'язані навчитися тримати зброю в руках, тому що скоро прийде час, коли ті, на кого чекає розплата, заплатять за все». Після цього говорили лише про політику, хоча насправді говорив тільки Пасквале, причому в дуже категоричній формі. Казав, що фашисти намагаються повернутися до влади з допомогою демохристиян. Казав, що поліція та армія на їхньому боці. Казав, що треба готуватися, і звертався насамперед до Енцо, а той кивав. Більше того, Енцо, який зазвичай сидів мовчки, несподівано для всіх відповів зі смішком: «Не хвилюйся, як повернуся, то навчу тебе стріляти».

На Аду і Кармелу ті балачки справили велике враження: вони пишалися, що їхні хлопці такі небезпечні парубки. Мені хотілося підтримати розмову, але я нічого не тямала у коаліціях фашистів, демохристиян та решти – жодної думки в голові не було. Час до часу я поглядала на Антоніо, сподіваючись, що він захопиться темою, але цього не сталося, він тільки те й робив, що переймався своїми страхами. Усе розпитував: як воно там, в армії. І Пасквале, який сам не служив, відповідав: «Справжнє лайно, хто не прогинається, того ламають». Енцо на те, як завжди, промовчав, ніби його воно взагалі не обходило. Антоніо перестав істи, так і сидів із половиною піци на тарілці та все повторював: «То вони не знають, із ким мають справу. Хай тільки спробують, я сам їм кістки попереламую».

Коли ми залишилися вдвох, він зненацька сумно сказав:

- Я знаю: якщо мене заберуть, ти чекати не станеш, знайдеш собі іншого.

Тоді мені стало ясно. Справа була не в Меліні, не в Аді, не в решті братів і сестер, які б залишилися без чоловічої підтримки, і навіть не в утисках у казармі. Справа була в мені. Він не хотів покидати мене ані на хвилину. Здавалося, що б я йому не говорила і що б я не робила, він мені все одно не повірить. Тож я вирішила, що краще вдати ображену. Сказала, що йому слід брати приклад з Енцо. «Він довіряє, якщо треба йти до армії – іде, і не нарікає, хоча вони з Кармелою зовсім недавно почали зустрічатися. А от ти скаржишся без причини, – так, без причини, Анто! – бо тебе не призвуть. Адже Стефано Карраччі звільнили як сина вдови, то чому тебе не повинні звільнити?!»

Мій почасти агресивний, а почасти ласкавий тон його заспокоїв. Але перед тим, як попрощатися, він ніяково попросив мене:

- Запитай у своєї подруги.

- Вона й твоя подруга теж.

- Так, але запитай у неї ти!

Наступного дня я запитала у Ліли, але вона про службу свого чоловіка в армії нічого не знала. Без особливої охоти вона пообіцяла мені розпитати.

Але зробила це не відразу, як я на те сподівалася. Її стосунки зі Стефано та його родиною залишалися напруженими. Марія повторювала синові, що його дружина тринькає гроші. Пінучча верещала, що вона не поратиметься у новій ковбасній крамниці, бо то робота невістки. Стефано гримав на матір і сестру, але потім дорікав дружині за марнотратство, намагався домогтися її згоди на роботу за касою у новій крамниці.

Ліла у той період стала – на мій погляд теж! – ще більш непередбачуваною. Обіцяла бути економнішою, погоджувалася працювати в магазині, а сама витрачала гроші, як і раніше, і якщо до цього вряди-годи показувала носа до нової крамниці з цікавості чи почуття обов'язку, то тепер туди взагалі не потикалася. Тимчасом синці з її обличчя зникли, і в неї, здається, з'явилася звичка гуляти містом, особливо вранці, коли я була в ліцеї.

Ходила гуляти з Пінуччою. Вони змагалися між собою, у кого краща зачіска та хто накупить більше непотребу. Зазвичай перемагала Пінучча, зокрема тому, що, удаючи маленьку ображену дівчинку, вміла вициганити більше грошей у Ріно, якому кортіло показати себе щедрішим за свояка.

- Я тут гарую з ранку до ночі, – казав він нареченій, – то розважся там і за мене.

І з гордовитою недбалістю, на очах робітників і батька, витягав із кишені затертий гаманець, подавав його Пінуччі, а після цього, ніби знушаючись, вдавав, що хоче дати грошей і сестрі.

Лілу та його поведінка дратувала, як дратують пориви вітру, від яких гепають не зачинені як слід двері, а з полиці падають речі. Але вона

вбачала в цьому й ознаку того, що взуттєве виробництво нарешті почало набирати оберти, і врешті-решт тішилася тим, що вироби «Черулло» тепер виставлені на вітринах багатьох крамниць міста. Весняні моделі продавалися добре, повторні замовлення робили все частіше. Справи йшли так чудово, що Стефано довелося викупити підвал під майстернею і влаштувати там одночасно склад і цех для виготовлення нових моделей. Фернандо й Ріно швидко найняли ще одного помічника, а самі іноді працювали навіть уночі.

Звичайно, проблем також не бракувало. Ту взуттєву крамницю, яку Солари зобов'язалися відкрити на площі дей Мартірі, мали облаштувати за рахунок Стефано, і він довго сперечався через це з Марчелло та Мікеле: його непокоїла відсутність будь-яких письмових угод. Нарешті погодили підписати приватну домовленість, у якій чорним по білому буде вказано суму (дещо завелику!), яку Стефано збирався інвестувати в меблювання крамниці. Особливо радів такому результатів Ріно: гроші вкладав зять, а він поводився так, наче хазяїном стає він сам.

– Якщо справи і далі так підуть, то наступного року одружимося, – обіцяв він нареченій. Отож Піні якось зранку забажалося піти до кравчині, яка пошила весільну сукню Лілі: просто так, подивитися.

Кравчиня прийняла їх обидвох люб'язно. Оскільки Ліла їй дуже сподобалася, вона розпитувала її про весілля у найменших подробицях, а потім випросила ще й велике фото Ліли у весільному вбранні для свого ательє. Ліла замовила для неї одне і занесла, коли вони наступного разу вибралися з Піною прогулятися.

Скориставшись саме тією нагодою, Ліла запитала у зовиці, як сталося, що Стефано не служив у армії: чи приходили додому карабінери, щоб перевірити сімейний стан сина вдови, чи рішення про звільнення від служби йому прислали поштою, або ж йому довелося самому ходити й дізнаватися?

Пінуцца поглянула на неї насмішкувато:

- Син удови?
- Так, Антоніо каже, що в такому разі до армії не беруть.
- Я знаю, що найнадійніший спосіб не служити – заплатити.
- Заплатити кому?
- Тим, із військкомату.
- Стефано платив?
- Так, але нікому про це не кажи.
- І скільки він заплатив?
- Цього вже я не знаю. Він усе робив через Солар.

Ліла напружилася:

– Тобто як?

– Ну, ти ж знаєш, що ні Марчелло, ні Мікеле в армії не служили. Вони домовилися, щоб їх визнали непридатними через легеневу недостатність.

– Їх? Як таке може бути?

– Може, якщо маєш зв'язки.

– А Стефано?

– Він звернувся до знайомих Марчелло й Мікеле. Якщо заплатити, то через зв'язки тобі зроблять послугу.

Того самого дня після обіду подруга розповіла мені все, про що довідалася, але з таким видом, ніби не усвідомлювала, які то погані новини для Антоніо. Вона була збуджена – так, збуджена! – через те, що дізналася: союз між її чоловіком і Соларами виник зовсім не через комерційні потреби, то була давня співпраця, що зародилася ще до їхніх заручин.

«Він дунив мене від самого початку», – повторювала вона сама собі майже із задоволенням, ніби та історія з армією остаточно відкрила їй справжню натуру Стефано й тепер вона почувалася вільною. А я все ніяк не могла повірити в те, що почула:

– Як ти думаєш, якщо Антоніо у військкоматі не дадуть звільнення, Солари йому допоможуть?

Ліла поглянула на мене роздратовано, наче я сказала щось недоречне, і відрубала коротко:

– Антоніо нізащо не попросить Солар.

13

Я не обмовилася і словом про ту розмову своєму хлопцеві. Намагалася уникати його, сказала, що в мене дуже багато домашніх завдань і треба готуватися до наступних опитувань у класі.

То було не лише виправдання: навчання в ліцеї справді нагадувало пекло. Інспектори тиснули на директора, директор – на викладачів, викладачі насідали на студентів, а студенти знущалися одне з одного. Більшість із нас ледве справлялися з обсягом домашніх завдань, але нас тішило те, що ходити на заняття треба через день. Лише незначна частина студентів обурювалася через незадовільний стан будівлі, втрату навчальних годин і вимагала негайного повернення до нормального розкладу. Керував ними Ніно Сарраторе, і саме цей факт ускладнив мое життя ще більше.

Я повсякчас нашттовхувалася на нього в коридорі, коли він розмовляв з Гальяні, проходила повз них, сподіваючись, що вчителька мене покличе. Але цього ні разу не сталося. Мені хотілося, щоб він звернувся до мене, але і цього не трапилося. Значить, до мене втратили довіру. «Оскільки оцінки в мене були не такими високими, як колись, за короткий час я втратила і той незначний авторитет, який заробила тяжкою працею», – спало на думку мені. «Зрештою, а на що ти сподівалася?» – знущалася я сама з себе. А якби Гальяні чи Ніно запитали в мене, що я думаю про незадовільний стан класів і надмірну кількість домашніх завдань, якою могла би бути моя відповідь? У мене не було власної думки щодо цього. Я це усвідомила того дня, коли до мене раптом підійшов Ніно з якимось аркушем в руці, простягнув його мені й запитав сухо:

– Прочитаеш?

Мое серце так швидко закалатало в грудях, що я змогла вимовити тільки:

– Зараз?

– Ні, віддаси після уроків.

Я дуже розхвилювалася. Побігла до туалету і там швидко прочитала. Аркуш ряснів цифрами, там ішлося про те, у чому я нічого не тямилася: план реконструкції міста, будівництво навчальних закладів, італійська конституція, основні статті й права. Єдине, що я зрозуміла і вже знала, – Ніно з товаришами вимагали негайного повернення до нормального розкладу навчання.

Зайшовши до класу, я показала той аркуш Альфонсо.

– Навіщо воно тобі? – сказав той, навіть не читаючи. – Скоро кінець навчального року, проводять останні опитування, а він хоче втягнути тебе в якусь халепу.

Але я ніби розум втратила: кров стугоніла у скронях, у горлі пересохло від хвилювання. У всьому ліцеї ніхто, окрім Ніно, не виступав так рішуче і відкрито проти вчителів і директора. Він був не тільки найкращим з усіх предметів, а й знав багато такого, чого нас узагалі не вчили, чого ніхто з кращих студентів не знав. І він мав характер. І був гарний. Я рахувала години, хвилини, секунди. Хотіла бігти до нього, щоб віддати той аркуш, похвалити, сказати, що я згодна з усім і хочу допомогти.

Коли закінчилися уроки, я не побачила його на сходах серед юрми студентів, не було його й надворі. Він вийшов серед останніх, із ще більш невдоволеним, аніж зазвичай, виразом обличчя. Я радісно рушила йому назустріч, розмахуючи аркушем, обсипала його щедрими компліментами, не скупилася на похвалу. Він вислухав мене нахмурено, потім забрав аркуш, зібгав його зі злістю і викинув.

– Гальяні сказала, що не годиться.

Я знітилася.

– Чому це?

Він невдоволено скривився і махнув рукою: не зважай.

– Дякую все одно, – промовив він через силу і несподівано нахилився й поцілував мене у щоку.

Після нашого поцілунку на Іскії ми жодного разу одне одного не торкалися, навіть руки не тиснули. Від цього нового, ще незвичного тоді способу прощання я залякла на місці. Ніно ані запропонував піти разом, ані сказав «чао» – на цьому все закінчилося. Я стояла – без сил, без голосу – і дивилася, як він віддаляється.

І тут сталися дві дуже неприємні події, одна за одною. Спочатку з якогось провулка вигулькнула дівчина, без сумніву молодша за мене, яка вразила мене своєю чистою вродою: струнка, пряме чорне волосся до пояса, у кожному жесті й русі – витонченість, у кожній деталі весняного одягу – виважена елегантність. Підійшла до Ніно, той обняв її за плечі, вона потягнулася до нього обличчям. Їхній поцілунок не мав нічого спільного з тим, яким Ніно нагородив мене перед цим. Відразу по тому я помітила на розі вулиці Антоніо. Він мав бути на роботі, а замість цього прийшов мене зустріти. Хтозна, як давно він там стояв.

14

Важко було його переконати, що побачене ним на власні очі – зовсім не те, що він вже давно підозрював, а лише дружня поведінка, без якогось підтексту. «У нього вже є дівчина, – сказала я йому, – ти ж сам бачив». Але він, напевне, відчув у моєму голосі нотки страждання. Почав мені погрожувати, у нього затремтіла нижня губа, руки. Тоді я пробурмотіла, що мені все це набридло і я хочу його покинути. Він дав себе вмовити, ми помирилися. Але відтоді він довіряв мені ще менше, а страх піти до армії остаточно злився у його свідомості зі страхом віддати мене Ніно. Він усе частіше тікав з роботи, щоб, як він казав, привітатися зі мною. Насправді він хотів спіймати мене на гарячому і переконатися, що я таки його зраджую. Що він робив би далі – і сам не знав.

Якось його сестра Ада побачила мене, коли я проходила повз ковбасну крамницю, де вона вже давно працювала на превелику втіху собі й Стефано. Вона вискочила з магазину й наздогнала мене. На ній був засмальцьований білий робочий халат до колін, але все одно вона мала чепурний вигляд. З підмальованих помадою губ, підфарбованих очей, заколок у волосся можна було здогадатися, що під тим халатом вона одягнена, як на свято. Ада сказала, що їй треба зі мною поговорити, і ми домовилися зустрітися у дворі перед вечерею. Вона прибігла з крамниці засапана, разом із Пасквале, який зустрів її з роботи.

Говорили зі мною вони разом: то він два слова ніяково, то вона. Я зрозуміла, що вони дуже стурбовані: Антоніо дратувався без очевидної причини, не виявляв належного терпіння до Меліни, не з'являвся на роботі.

Навіть Галлезе, хазяїн майстерні, захвилювався. Він знав Антоніо з дитинства і ніколи не бачив його раніше у такому стані.

– Він боїться йти в армію, – сказала я.

– Але якщо його призвуть, усе одно має йти, – промовив Пасквале, – інакше його вважатимуть дезертиром.

– Коли ти його підтримуєш, він заспокоюється, – додала Ада.

– У мене не так багато часу, – зауважила я.

– Люди важливіші за навчання, – сказав Пасквале.

– Менше сиди у Ліли, може, і час знайдеться, – промовила Ада.

– Я роблю все, що можу, – відповіла я ображено.

– У нього просто слабкі нерви, – сказав Пасквале.

Ада завершила у досить різкій манері:

– Я змалечку змушена дбати про одну божевільну. Двох я не потягну, Лену.

Я розсердилася, злякалася. Сповнена почуття провини, стала зустрічатися з Антоніо частіше, хоча в мене не було на те бажання і мені треба було вчитися. Але й це не спрацювало. Якось увечері на ставках він заплакав і показав мені повістку. Його не звільнили від служби – восени, разом з Енцо, йому треба було йти до армії. Сповнений відчаю, він зробив таке, що мене дуже вразило: упав долілиць і почав, ніби в лихоманці, гребти руками землю і пхати собі до рота. Щоб заспокоїти його, мені довелося міцно його обійняти, притиснути до себе, запевнити у своєму коханні, пальцями вибирати йому землю з рота.

«У яку халепу я вскочила цього разу?» – думала я пізніше, уже лежачи в ліжку без сну. І усвідомила несподівано для себе, що в мене згасло бажання покинути навчання, прийняти себе такою, якою я є, вийти за нього заміж, жити в домі його матері, з його братами й сестрою, працювати на бензозаправці. Отже, я вирішила, що маю зробити щось, щоб допомогти йому, а коли він почуватиметься краще, я з ним порву.

Наступного дня я пішла до Ліли. Мені було боязко. А от вона здавалася аж занадто веселою – ми обидві в той період не відзначалися урівноваженістю. Я розповіла їй про Антоніо, про повістку в армію і сказала, що надумала: без його відома – він би мені цього ніколи не дозволив! – я збиралася звернутися по допомогу до Марчелло або й до Мікеле, щоб витягти його з цієї біди.

Я перебільшувала ступінь власної рішучості. Насправді я сумнівалася: з одного боку, я почувалася зобов'язаною це зробити, адже Антоніо так страждав через мене, з другого – я хотіла порадитися з Лілою саме тому, що була переконана: вона скаже мені не робити цього. Але через свою нерівноваженість у той період якось не подумала про її стан.

Ліліна реакція виявилася двозначною. Спершу вона підняла мене на сміх. Сказала, що я брехуха, що насправді я дуже кохаю Антоніо, раз вирішила особисто піти до Солар і принижуватися, знаючи наперед: через минулі події вони б заради нього навіть пальцем не поворухнули. Але потім відразу рознервувалася, то хихотіла, то серйознішала, то знову починала сміятися. Урешті сказала: добре, сходи, побачимо, що станеться. І додала:

– Якщо говорити по правді, Лену, то чим відрізняється мій брат від Мікеле Солари або Стефано – від Марчелло?

– Що ти хочеш цим сказати?

– Що мені, мабуть, треба було вийти заміж за Марчелло.

– Я тебе не розумію.

– Принаймні Марчелло ні від кого не залежить, чинить, як йому заманеться.

– Ти це серйозно?

Вона відразу заперечила сказане, перевела все на жарт, але мене це не переконало. «Не може бути, щоб вона справді змінила свою думку про Марчелло, – подумала я, – усі ці смішки не мають значення, просто ознака чорних думок і переживань через те, що стосунки з чоловіком не склалися так, як хотілося».

І я відразу отримала підтвердження свого здогаду. Ліла посерйознішала, примружила очі, що перетворилися на дві щілинки, і сказала:

– Я піду з тобою.

– Куди?

– До Солар.

– Навіщо?

– Щоб зрозуміти, чи захочуть вони допомогти Антоніо.

– Ні.

– Чому?

– Бо Стефано розсердиться.

– Та яке мені до того діло! Якщо він звертається до них, то й мені можна: я його дружина.

Мені не вдалося її відрадити. Якось у неділю, у день, коли Стефано зазвичай спав до обіду, ми з нею домовилися погуляти і вона змусила мене дійти до бару Солар. Ще коли я побачила її на новій, свіжопобіленій вулиці, то аж рота роззявила від здивування. Одягнена і нафарбована дуже вишукано, вона не була схожа ані на колишню неохайну Лілу, ані на Жаклін Кеннеді з журналів. Якщо говорити про фільми, які нам подобалися, вона найбільше нагадувала, мабуть, Дженніфер Джоунс у «Дуелі під сонцем» або Аву Гарднер у стрічці «І сходить сонце».

Ідучи поряд з нею, я ніяковіла і водночас відчувала наближення небезпеки. Мені здавалося, що окрім пліток вона ризикувала подати себе на сміх. Що перше, що друге зачепить і мене теж, як те невиразне, але віддане собака, що біжить за хазяйкою слідом. Усе в Лілі – зачіска й сережки, вузька блузка й коротка спідниця, її хода – геть не вписувалося у сірі вулиці району. Чоловіки, побачивши її, ледь не підскакували на місці, ніби від образи. Жінки, особливо літні, не обмежувалися здивуванням. Деякі зупинялися на тротуарі й з насмішкою дивилися їй услід, як то бувало з Меліною, коли вона викидала коники на вулиці.

Хай там що, але в барі «Солара», де було повно чоловіків, які купували солодощі до недільного родинного обіду, її зустріли тільки шанобливими поглядами й ввічливими кивками. Джильйола Спаньйола захоплено дивилася на неї з-за прилавку. Мікеле, що стояв за касою, видав занадто гучне «Добридень!», що нагадувало вдавано радісний вигук. Після цього вони обмінялися фразами на діалекті, наче зависла в повітрі напруга забирала сили й не дозволяла говорити літературною італійською мовою.

– Що ви хотіли?

– Десяток тістечок.

Мікеле гукнув до Джильйоли, цього разу в його голосі чулася ледь помітна насмішка:

– Десяток тістечок для синьйори Карраччі!

Як тільки пролунало її ім'я, завіса, що відділяла крамницю від кухні, відхилилася і звідти визирнув Марчелло. Побачивши Лілу просто перед собою, у кондитерській, він зблід і сховався. Але вже за кілька секунд з'явився знову і підійшов до нас привітатися. Пробурмотів, звертаючись до моєї подруги:

– Мені незвично чути, як тебе кличуть «синьйора Карраччі».

– Мені теж, – відповіла Ліла з усмішкою. Цілковита відсутність ворожості здивувала не лише мене, а й обох братів.

Мікеле уважно дивився на неї, схиливши голову набік, наче розглядав картину.

– Ми тебе бачили, – сказав він. І крикнув Джильйолі: – Правда, Джильйо, ми її бачили вчора опівдні?

Джил'йола неохоче кивнула. І Марчелло також закивав – «бачили, авжеж бачили!» – але без насмішки, як у Мікеле, а ніби під гіпнозом фокусника.

– Учора опівдні? – перепитала Ліла.

– Учора опівдні, – підтвердив Мікеле, – на Реттіфіло.

Марчелло вирішив покласти край жартам брата, роздратований його тоном:

– У вітрині ательє, там твоє фото у весільній сукні.

Вони ще поговорили про ту світлину: Марчелло – захоплено, Мікеле – іронічно. Але обидва – різними словами і кожен по-своєму – говорили про те, якою гарною вона була в день весілля. Ліла вдала, що незадоволена почутим, хоча було ясно, що їй це приємно. Сказала, що швачка не повідомила її про намір виставити фото у вітрині. Інакше Ліла б їй цього не дозволила.

– Я теж хочу своє фото у вітрині, – вигукнула Джил'йола з-за прилавку голосом капризної дівчинки.

– Якщо з тобою хтось одружиться, – відказав Мікеле.

– От ти й одружишся, – набурмосилася та.

Вони ще перекинулися кількома фразами, аж поки Ліла не сказала серйозно:

– Ленучча теж надумала одружитися.

Брати Солари неохоче перемкнули увагу на мене, а до цього я почувалася невидимою: ніхто до мене і словом не обізвався.

– Та ні, – зашарілася я.

– Чому ні? Я б з тобою одружився, хоч ти й в окулярах, – сказав Мікеле, а Джил'йола нагородила його ще одним невдоволеним поглядом.

– Пізно, у неї вже є наречений, – відповіла Ліла.

Так, мало-помалу, вона перевела розмову на Антоніо, його сім'ю, жваво описавши, як ускладняться справи родини, якщо йому доведеться піти в армію. Мене не здивувало її красномовство та вміння оперувати словами – про це я вже знала. Мене вразив її новий тон, виражена суміш нахабства й стриманості. Вона з яскраво-червоною помадою на губах впевнено промовляла добре продумані фрази. Змушувала Марчелло повірити, що поставила хрест на минулому. Змушувала Мікеле повірити, що її веселить його лукава зверхність. А ще, на мій превеликий подив, у розмові з обома фліртувала і поводитися як досвідчена жінка, яка добре знає чоловіків і якій вчитися нічого не треба: вона й сама кого завгодно навчить. При цьому вона не грала, як ми колись, начитавшись романів; було очевидно, що її знання й навички справжні, і це змушувало мене червоніти. Потім несподівано вона ставала холодною, ніби казала: «Знаю, ви мене хочете, але я вас – ні». Така відстороненість плутала й бентежила братів настільки, що Марчелло ніяковів, а Мікеле не знав, як поводитися. Хоча в його гострому погляді

ясно читалося: «Стережися, курво! Мені наплювати, хто ти тепер – синьйора Карраччі чи хто там ще. Навіть незчуєшся, як заліплю тобі ляпасу!» Тоді вона знову змінювала тон, загравала з ними, удавала, що їй весело, і сама їх веселила. До чого це привело? Мікеле не пройнявся, а от Марчелло сказав:

– Антоніо цього не заслуговує. Але заради Ленуччі – вона хороша дівчина – я можу переговорити з одним своїм другом, можливо, він чимось зарадить.

Я зраділа й подякувала йому.

Ліла вибрала тістечка, була привітною із Джильйоолою та її батьком, який визирнув з пекарні зі словами: «Мої вітання Стефано!». Коли вона намірилася заплатити, Марчелло заперечно захитав головою, а брат – хай і неохоче! – його підтримав. Ми вже збиралися виходити, коли Мікеле промовив повільно, серйозним тоном, як то робив зазвичай, коли йому щось було треба і він не хотів слухати заперечень:

– Ти дуже гарна на тому фото.

– Дякую.

– На ньому добре видно туфлі.

– Я їх уже навіть не пам'ятаю.

– Зате я пам'ятаю і хочу тебе про дещо попросити.

– Ти теж хочеш собі фото, щоб повісити в барі?

Мікеле з холодною усмішкою заперечно похитав головою.

– Ні. Ти, напевне, знаєш, що ми збираємося відкрити нову крамницю на площі дей Мартірі...

– Я про ваші справи нічого не знаю.

– Ну, то маєш знати, адже це важливі справи і нам усім відомо, що ти не дурна. Я так собі думаю: коли шваччі фото служить рекламою пошиті нею весільної сукні, то і ми можемо скористатися ним для значно кращої реклами взуття «Черулло».

Ліла розсміялася і сказала:

– Ти хочеш виставити мое фото у вітрині магазину на площі дей Мартірі?

– Ні, я хочу повісити велике, величезне фото всередині.

Вона замислилася на хвилинку, потім байдуже відповіла:

– Це вам не в мене треба питати, а в Стефано. Він вирішує.

Я помітила, як після цих слів брати здивовано презирнулися, і зрозуміла, що вони вже обговорювали між собою цей задум і були впевнені, що Ліла на

таке нізачо не погодиться. І тепер не могли повірити, що вона не пручається, не каже «ні», а без зайвих балачок підкоряється волі чоловіка. Вони її не впізнавали, і я сама дивувалася, хто це зараз переді мною.

Марчелло, геть блідий, провів нас до дверей, а коли ми вийшли надвір, промовив урочисто:

– Це ми вперше говоримо з тобою, Ліло, після довгої перерви, і я дуже хвилююся. У нас нічого не вийшло, що ж, хай так. Але я не хочу, щоб між нами лишалися якісь незгоди. І ще менше хочу брати на себе чужу вину. Я знаю, що твій чоловік каже, ніби я навмисно, силою вимагав у нього ті черевики. Але клянуся тобі перед Ленуччою: вони з твоїм братом віддали мені черевики з власної волі, щоб довести, що з їхнього боку немає ніякої образи чи ворожості. Я до цього непричетний.

Ліла мовчки слухала його, не перебиваючи, з привітним виразом обличчя. Потім, коли він договорив, вона стала такою, як завжди. Промовила зневажливо:

– Ви як малі діти – звинувачуєте одне одного.

– Не віриш мені?

– Чому ж, Марче, вірю. Але на те, що кажеш ти, на те, що кажуть вони, мені вже наплювати.

16

Я потягла Лілу до нашого старого двору, мені не терпілося розповісти Антонію, що я для нього зробила. Я була настільки схвильована, що зізналася їй: як тільки Антонію трохи заспокоїться, я його покину. Але, занурена у власні думки, вона нічого на це не відповіла.

Я покликала Антонію з вулиці, він визирнув у вікно, згодом вийшов із серйозним виглядом. Привітався з Лілою, вдавши, що не помічає, як вона вирядилася і нафарбувалася. Більше того, намагався дивитися на неї якомога менше, ніби побоювався, що вона прочитає у нього на обличчі збудження. Я сказала, що в мене зовсім мало часу – тільки на те, щоб розповісти гарні новини. Антонію вислухав, але шойно я почала говорити, він мимоволі відступив від мене, ніби я погрожувала йому ножем. Незважаючи на це, я радісно закінчила розповідь словами: «Він пообіцяв, що допоможе тобі!» – і попросила Лілу підтвердити:

– Так сказав Марчелло, правда?

Ліла обмежилася кивком. Антонію зблід, як стіна, на нас навіть не глянув. Буркнув надтріснутим голосом:

– Я ніколи тебе не просив говорити із Соларами.

Ліла відразу втрутилася, збрехавши:

– Це я їй запропонувала.

Антоніо відповів, не дивлячись на неї:

– Дякую, але не треба було.

Попрощався – з нею, не зі мною! – повернувся і зник у дверях будинку.

Мене аж занудило. Що я не так зробила, чому він так зі мною повівся? Дорогою додому я не втрималася, розсердилася, сказала Лілі, що Антоніо гірший за свою матір, такий самий божевільний, і в мене на нього вже сил немає. Вона дала мені виговоритися, поки ми не дійшли до її будинку. Тоді запропонувала мені зайти.

– Ні, там Стефано, – відмовилась я, але причина була іншою: мене налякала реакція Антоніо, мені хотілося побути на самоті, зрозуміти, у чому моя помилка.

– Лише на п'ять хвилин, а потім підеш.

Я піднялася до квартири. Стефано був у піжамі, волосся скуйовджене, неголений. Він люб'язно привітався зі мною, окинув поглядом дружину, пакунок із тістечками.

– Ти була в барі у Солар?

– Так.

– У цьому вбранні?

– Мені не личить?

Стефано незадоволено похитав головою, відкрив пакунок:

– Хочеш тістечок, Лену?

– Ні, дякую, мені треба йти додому обідати.

Він надкусив трубочку з кремом, звернувся до дружини:

– Кого ви бачили в барі?

– Твоїх друзів, – відповіла Ліла, – вони засипали мене компліментами. Правда ж, Лену?

Вона передала йому слово в слово все, що казали Солари, окрім того, що стосувалось Антоніо, тобто справжньої мети нашого походу до бару – мети, заради якої, як мені здавалося, вона вирішила туди піти. Урешті закінчила розповідь підкреслено задоволеним тоном:

– Мікеле хоче надрукувати велике мое фото і повісити його у крамниці на площі дей Мартірі.

– І ти погодилася?

– Я сказала, що він мусить говорити про це з тобою.

Стефано вкинув до рота решту трубочки, облизав пальці. Додав, ніби то було найголовніше, що його непокоїло у цій справі:

– Бачиш, що мені доводиться робити через тебе? Тепер завтра я змушений буду марнувати час на балачки зі швачкою на Реттіфіло!

Зітхнув, звернувся до мене:

– Лену, ти в нас порядна дівчина, поясни своїй подрузі, що я в цьому районі працюю і що вона не має виставляти мене дурнем! Гарної неділі, передавай мої щирі вітання батькам!

І пішов до ванної.

Ліла зневажливо скривилася, стенула плечима і повела мене до дверей.

– Якщо хочеш, я залишуся, – запропонувала я.

– Та ну його, виродок, не звертай уваги.

Передражнила басом, імітуючи голос чоловіка: «Поясни своїй подрузі, що я в цьому районі працюю і що вона не має виставляти мене дурнем!» Від цього в її очах заблищали веселі вогники.

– А якщо він тебе відлупцює?

– Та що мені від того? Заживе з часом – стану ще краща!

Уже на сходах повторила мені чоловічим басом: «Лену, я у цьому районі працюю». Я відчула, що маю їй підіграти, і пошепки передражнила Антоніо: «Дякую, але не треба було». Ми ніби побачили самих себе збоку: обидві ображені на своїх чоловіків, стоїмо на порозі, захоплені жіночими балачками, – і розсміялися. Я сказала: «Хто їх розбере, цих чоловіків! Що не зробиш – усе їм не так!» Обняла її міцно і пішла. Та не встигла я навіть спуститися до дверей під'їзду, як почула голосну лайку Стефано. Його голос був страшний, людожерський, як колись у його батька.

Уже повертаючись додому, я розхвилювалася за нас обох. А раптом Стефано її вб'є? А раптом Антоніо мене вб'є? Охоплена страхом, я прискорила крок, ідучи запиленими недільними вулицями, що починали порожніти перед обідом. Як же важко жити, як важко не порушити жодного з неписаних суворих

чоловічих правил! Ліла, чи то з прихованим розрахунком, чи то просто на зло, принизила свого чоловіка тим, що пішла фліртувати на очах у всіх – вона, синьйора Карраччі! – зі своїм колишнім залицяльником Марчелло Соларою. Я мимоволі, тобто вважаючи, що чиню добре, подалася просити за Антоніо у тих, хто кілька років тому збезчестив його сестру, хто колись віддубасив його до крові і кого він сам колись сильно відлупцював. Зайшовши до нашого двору, я почула, як мене хтось кличе, і аж підстрибнула від несподіванки. То був він, чекав біля вікна, поки я повернусь.

Він вийшов надвір, і я злякалася. Подумала: у нього, напевне, ніж. Але він розмовляв зі мною спокійно й відсторонено, весь час тримаючи руки глибоко в кишенях і не наважуючись їх витягти. Сказав, що я принизила його перед тими, кого він зневажає найбільше у світі. Сказав, що я виставила його телепнем, який ховається за жіночу спідницю. Сказав, що він ні перед ким не стане на коліна і краще сто разів відслужить в армії, краще вже загине там, аніж цілуватиме руку Марчелло. Сказав, що якби про це дізналися Пасквале й Енцо, то вони плюнули б йому в обличчя. Сказав, що кидає мене, бо нарешті у нього з'явився доказ того, що мені байдуже до нього і його почуттів. Сказав, що я можу поводитися як забажаю з синком Сарраторе, але не з ним. Він більше бачити мене не хоче.

Я не змогла відповісти. Несподівано він витяг руки з кишень, затягнув мене до під'їзду і міцно-міцно поцілував у губи, у якомусь розпачливому пориві водячи язиком у мене в роті. Потім відступив, обернувся і пішов.

Я піднімалася сходами додому, і в голові снували різні думки. Я подумала, що мені поталанило більше, аніж Лілі: Антоніо виявився не таким, як Стефано. Він би ніколи не зробив боляче мені, лише самому собі.

18

Наступного дня Лілу я не бачила, але несподівано мені довелося зустрітися з її чоловіком.

Уранці я подалася до школи у поганому настрої: було жарко, уроки я не вивчила, спала мало. Не знала, як відсидіти заняття. Я видивлялася Ніно біля ліцею, хотілося пройтися з ним хоча б трохи, обмінятися кількома фразами, але його не було. Може, гуляв містом зі своєю дівчиною. А може, сидів у одному з тих кінотеатрів, що працюють вранці, цілувався з нею в темряві. А може, був у лісі на Камподімонте, насолоджувався з нею такими ж пестошами, якими я місяцями тішила Антоніо. На першому уроці мене викликали для опитування з хімії. Відповіла я погано й невпевнено, хтозна, яку оцінку мені поставили. І не лишалось часу, щоб її виправити: був ризик, що мені призначать перездачу на вересень. У коридорі під час перерви мене зустріла Гальяні, почала вчитувати: що з тобою таке, Греко, чому не вчишся? А я тільки й знала, що повторювала: вчусь, пані вчителько, вчусь день і ніч, клянуся. Отож вона мене послухала-послухала, розвернулася мовчки і пішла собі до вчительської. Я довго ревла у туалеті, плакала через жаль до самої себе, через своє нещасливе життя. Я

втратила все: свої успіхи в навчанні, Антоніо, якого завжди хотіла покинути, а закінчилося все тим, що це він мене покинув і тепер я за ним сумувала; Лілу, яка від того часу, як стала синьйорою Карраччі, з кожним днем все більше змінювалася. Голова ледь не розколювалася від болю, я плелася додому пішки і думала про неї, про те, як вона мене використала, – так, використала! – для того, щоб спровокувати Солар, щоб відплатити Стефано, принизити його, зачепивши чоловічу гордість, і питала сама себе: як сталося, що вона так змінилася і тепер нічим не відрізняється від тієї ж Джильйоли?

Та коли я прийшла додому, на мене чекала несподіванка. Моя мати не накинулася на мене з лайкою, як то бувало зазвичай, коли я запізнювалася і вона підозрювала, що я зустрічалася з Антоніо, або коли я нехтувала своїми хатніми обов'язками. Замість цього вона промовила насуплено з удавано-привітним виглядом:

– Стефано попросив мене, щоб ти сьогодні з'їздила з ним на Реттіфіло до швачки.

Я спершу подумала, що то мені почулося: у мене паморочилося в голові від втоми і приниження. Стефано? Стефано Карраччі? Щоб я з ним поїхала на Реттіфіло?

– А чому він не іде зі своєю дружиною? – жартома промовив з сусідньої кімнати мій батько, який формально був на лікарняному, а насправді займався якимись своїми, незрозумілими мені справами. – Чим вони займаються вдвох? У дурня грають?

Мати роздратовано махнула рукою. Сказала, що, може, у Ліли немає на це часу. Заявила, що ми повинні бути люб'язними з Карраччі, а батькові завжди все не так. Насправді батькові все було так: добрі стосунки з ковбасником означали можливість брати в нього продукти в борг. Просто йому подобалося жартувати. Протягом певного часу, як тільки йому випадала така нагода, він любив висловитися щодо лінощів Стефано в ліжку. Раз у раз питав за столом: що поробляє Карраччі, невже йому подобається тільки дивитися телевізор? І сміявся потім так, що не треба було бути розумником, щоб збагнути сенс запитання: як так, що дітей у них немає? Стефано не старається чи щось із ним не так? Моя мати, яка ті натяки розуміла з першого слова, відповідала серйозно: «Надто швидко, дай їм спокій, чого причепився?» А сама подумки тішилася ще більше за нього, що ковбасник Карраччі, незважаючи на всі його гроші, був негодящий у ліжку.

Стіл було вже накрито, чекали на мене, щоб сідати їсти. Батько всівся до столу з хитруватим видом і вдавня до своїх звичних жартів, звертаючись до матері:

– Я ніколи тобі не казав: вибач, я занадто втомився, краще пограймо в дурня сьогодні ввечері.

– Ні, не казав, бо ти непристойний.

– А тобі хочеться, щоб я став пристойним?

– Трішки, не надто.

- Ну, то від сьогоднішнього вечора буду пристойним, як Стефано.

- Я ж сказала: без перебільшень!

Я терпіти не могла тих балачок. Вони розмовляли так, ніби були переконані, що я, мої брати й сестра нічого не розуміємо. А може, були впевнені, що розуміємо кожен натяк, але вважали, що саме так слід учить дітей, як бути чоловіками й жінками. Знесилена власними переживаннями, я ледве стримувалася, щоб не закричати, не брязнути тарілкою об підлогу, не втекти, щоб ніколи більше не чути своїх рідних, не бачити цвіль по кутках на стелі, облізлу фарбу на стінах, не відчувати запах їжі - усе це. Антоніо - як я могла втратити його через власну дурість! Я вже шкодувала, хотіла, щоб він мене пробачив. Якщо мені призначать перескладання на вересень, я не піду, хай мене відрахують із ліцею, і я відразу з ним одружуся. А потім мені спала на думку Ліла, те, на кого вона перетворилася, яким тоном говорила із Соларами, як вона міркувала, якою злою зробили її приниження і страждання. Так я після обіду промучилася півдня в полоні своїх незв'язних думок. Купання у ванній в новому домі, тривога через прохання Стефано і про те, як сповістити про нього подругу, роздуми, що саме від мене треба її чоловікові. І хімія. І Емпедокл. І навчання. І відмова від навчання. І врешті безжальний біль. Виходу не було. Так, ані я, ані Ліла ніколи не станемо такими, як ота дівчина, що чекала на Ніно біля ліцею після уроків. Нам обом чогось не вистачало - чогось невловного, але найголовнішого, що в ній було видно здалеку. Воно або є, або його немає. І щоб його мати, недостатньо вчити латину, грецьку та філософію. І навіть всі гроші від ковбас і черевиків не зарадять б.

Знадвору мене покликав Стефано. Я вибігла на вулицю і відразу помітила його пригнічений настрій. Він сказав, що хотів попросити мене, щоб я поїхала разом із ним забрати фото дружини, яке швачка виставила на вітрині без дозволу. «Зроби мені таку ласку», - пробурмотів він якомога ввічливіше. Потім мовчки всадив мене до кабріолета, і ми шодуху помчали проти гарячого вітру.

Як тільки ми виїхали за межі нашого району, Стефано розговорився і не зупинявся, аж поки ми не доїхали до ательє. Він говорив на діалекті, але без лайки і насмішок. Почав із того, що має просити мене про послугу, але не сказав відразу, яку саме. Висловився якимось туманно: якби я зробила ту послугу для нього, то це б означало, що я зробила її для подруги. Потім перескочив на розмову про Лілу: яка вона розумниця та красуня.

- Але з крутою вдачею, - додав, - або треба все робити, як вона хоче, або спокою не матимеш. Лену, ти не уявляєш, як мені живеться. А може, і знаєш, але тільки те, що вона тобі розкаже. А ти ще й мене послухай! Ліла втокмачила собі, ніби я думаю тільки про гроші. Може, так воно і є, але ж я роблю це заради родини, заради її брата, її батька, всіх її родичів. То я неправий? Ти в нас вчена, скажи мені, чи я неправий. То чого їй від мене треба? Забула, з яких злиднів вилізла? Хай заробляють гроші лише Солари? Хай заправляють усім районом? Якщо ти скажеш мені, що неправий, то я не сперечатимуся, відразу визнаю, що так і є. А от із нею мені доводиться сперечатися повсякчас. Вона мене не хоче, так і сказала і продовжує повторювати. Я змушений силою доводити, що я її законний чоловік. Відтоді як я з нею одружився, мое життя - справжнє пекло. Бачити

її вранці, увечері, спати поряд і не мати змоги показати, як міцно я її кохаю, – дуже кепсько.

Я поглянула на його руки, які міцно стискали кермо, на обличчя. У його очах зблиснули сльози, і він зізнався, що в першу шлюбну ніч змушений був узяти її силою, у нього не було іншого виходу, бо вона щоранку, щовечора випрошувала в нього ляпаси, навмисне, щоб принизити і довести його до такого стану, якого він ніколи – ніколи! – не хотів. І в цю мить додав якимось майже переляканим тоном:

– Мені довелося знову її побити, бо вона не мала ходити до Солар у такому вигляді. Але є в ній якась могутня сила, яку мені не вдається підкорити. То сила зла, їй наплювати на хороші манери, на все. Отрута. Ти ж бачиш, що вона не вагітніє? Минають місяць за місяцем – і нічого. Родичі, друзі, покупці питають у мене зі смішком: то як, є новини? А я мушу відповідати: які ще новини? Ніби не розумію, про що йдеться. Адже треба щось казати. А що мені говорити? Є такі речі, які знаєш про себе, але вголос не промовляєш. Вона завдяки тій своїй силі, Лену, вбиває дітей у себе в лоні й робить це навмисне, щоб усі думали, що чоловік із мене негодящий, щоб усі наді мною насміхалися. Що? Гадаєш, я перебільшую? Ти навіть уявити собі не можеш, яку послугу робиш мені тим, що слухаєш.

Я не знала, що сказати. Я була приголомшена: ще ніколи чоловік так переді мною не відкривався. Стефано розповідав про все це, навіть про своє насильство, на діалекті – сповненому почуттів, відкритому, незахищеному, як у піснях. Я й досі не знаю, чому він тоді так повівся. Урешті він повідомив, що хотів від мене. Щоб я стала на його бік заради майбутнього Ліли. Сказав, що я повинна допомогти їй зрозуміти, як важливо для неї поводитися з ним як дружина, а не як ворог. Стефано попросив, щоб я переконала Лілу допомогти йому з новою ковбасною крамницею та рахунками. Але для цього йому зовсім не потрібно було виливати мені душу. Напевне, він подумав, що Ліла детально мені все розповіла, а тому вирішив, що треба викласти свою версію. А може, він і не планував так широко відкриватися перед найкращою подругою дружини, просто діяв під впливом емоцій. Чи, може, сподівався, що йому вдасться розчулити мене, а я потім розповім усе Лілі й зможу розчулити її. Я слухала його з відчуттям жалю, що поступово посилювалося. Мене захопила та щира й дуже інтимна сповідь. Та насамперед – мушу визнати! – мені сподобалася та важлива роль, якою він мене наділив. Коли він висловив підозру, що вже давно мене непокоїла: ніби в Лілі ховається страшна сила, завдяки якій вона здатна на все, навіть перешкодити власному організмові зачати дитину, мені здалося, що таким чином він наділяє мене добрими якостями, спроможними перемогти злі сили Ліли, і це мене потішило. Ми вийшли з машини, дійшли до ательє, я насолоджувалася власною значущістю. Навіть пообіцяла літературною італійською, що зроблю все можливе, щоб допомогти їхньому щастю.

Але вже перед вітриною я знову рознервувалася. Ми зупинилися перед світлиною Ліли в обрамленні різнокольорових тканин. На фото вона сиділа, закинувши ногу на ногу так, що край весільної сукні трохи піднявся і було видно туфлі й гомілку. Оперлася підборіддям на долоню, погляд серйозний, задумливий, націлений прямо в об'єктив, а на голові – віночок із помаранчевих квіток. Фотографові поталанило: йому вдалося впіймати в ній ту силу, про яку говорив Стефано. То була сила – так мені здавалося! – якій навіть сама Ліла не могла опиратися. Я обернулася до Стефано, щоб

сказати йому із захопленням і водночас зі смутком: ось те, про що ми шойно розмовляли! Але він уже відчинив двері і пропускав мене вперед.

Від тону, яким він раніше звертався до мене, не залишилося і сліду; зі швачкою він не дуже церемонився. Сказав, що він чоловік Ліли. Саме так і висловився. Пояснив, що він і сам підприємець, але йому б ніколи на думку не спало рекламувати себе таким способом. Дійшло до того, що він заявив: «Ви вродлива жінка. Що сказав би ваш чоловік, якби я взяв ваше фото і виставив його поміж сирами й ковбасами?» І наказав віддати йому світлину.

Швачка розгубилася, спробувала було захищатися, але врешті здалася. Але видно було, що їй дуже шкода, і щоб довести свої добрі наміри і пояснити причину жалю, вона розповіла про кілька випадків, які з роками в нашому районі стали легендами. За той час, поки у вітрині ательє висіла світлина Ліли, до ательє заходили, щоб розпитати про юну красуню у весільній сукні, знаменитий Ренато Карозоне[3 – Ренато Карозоне (1920–2001) – італійський співак, піаніст, диригент оркестру і композитор, народився у Неаполі.] єгипетський принц, Вітторіо Де Сіка[4 – Вітторіо Де Сіка (1901–1974) – італійський кінорежисер та актор, один з видатних діячів італійського та світового кіно. Вважається одним із засновників неореалізму.] і журналіст газети «Рим», який хотів поговорити з Лілою і прислати до неї фотографа, щоб зробити фотосесію у купальному костюмі, як то роблять моделі. Швачка клялася, що адреси вона нікому не дала, хоча відмовляти Карозоне і Де Сіка їй здалося дуже неввічливим, зважаючи на те, які це відомі особи.

Я звернула увагу, що, слухаючи розповідь швачки, Стефано ставав дедалі люб'язнішим. Заговорив привітно, почав розпитувати про подробиці. Коли ми звідти пішли, забравши світлину, настрої у нього поліпшився і розмова вже була не такою сумною, як дорогою сюди. Стефано був веселий, говорив про Лілу з гордістю власника рідкісної коштовності, яка надає йому престижу. Звичайно, він і надалі просив у мене допомоги. І перш ніж попрощатися перед дверима мого дому, він змусив мене ще раз пообіцяти, що я постараюся пояснити Лілі, як треба і як не треба робити. Та тепер він говорив про Лілу вже не як про некеровану особу, а як про щось на кшталт дорогоцінної рідини, закритої в посудині, що належить йому. Протягом наступних днів Стефано тільки те й робив, що розповідав усім підряд у крамниці про Карозоне і Де Сіка, тому про це стало відомо геть усім. І потім Нунція, мати Ліли, усе життя розповідала, що її донька могла стати співачкою або актрисою, знятися у фільмі «Одруження по-італійськи» чи навіть стати єгипетською принцесою, якби не ввічливість швачки і не те, що у шістнадцять років вона вийшла заміж за Стефано Карраччі.

Учителька хімії мене пожаліла (а може, то за мене поклопоталася Гальяні) і подарувала мені трійку. Мене перевели на наступний курс з усіма сімками з гуманітарних предметів, усіма шістками з точних, трійкою з релігії і вперше – вісімкою з поведінки: доказ того, що священик, як і більшість членів класної ради, насправді мені так і не вибачив. Мене це засмутило,

бо я вже давно вважала свою суперечку з викладачем релігії щодо Святого Духу необдуманю витівкою і жалкувала, що не послухала тоді Альфонсо, який намагався втримати мене від того вчинку. Звичайно, ніякої стипендії у мене тепер не було, і мати розсердилася, кричала, що треба було вчитися, а не марнувати час із Антоніо. Я через це впала у відчай і заявила, що не хочу більше вчитися. Вона занесла було руку, щоб вліпити мені ляпасу, але побоялася розбити окуляри і кинулася шукати вибивачку для килимів. Так що для мене настали геть чорні дні. Єдине, що мене втішило тоді, це пакунок від Гальяні – мені передав його прибиральник, коли я вранці прийшла до ліцею дізнатися оцінки. У тому пакунку були книжки, але не художні. То була науково-популярна література, сповнена міркувань і роздумів, – делікатний натяк на віру в мене. Але цього виявилося не досить, щоб мені зарадити.

Мене гризли страхи й відчуття, що я в усьому помиляюся, що б не робила. Я шукала зустрічей з колишнім хлопцем, удома й на роботі, але йому завжди вдавалося мене уникнути. Я зазирнула до ковбасної крамниці попросити Аду про допомогу. Вона говорила зі мною холодно, сказала, що її брат не хоче мене більше бачити, і з того дня щоразу, коли ми з нею зустрічалися, відверталася. Тепер, коли занять у ліцеї не було, кожен ранок для мене ставав справжньою мукою, ніби мене щосили гепали чимось по голові. Спершу я намагалася прочитати кілька сторінок із книжок Гальяні, але мені було нудно, я майже нічого не розуміла. Тоді я почала брати романи в бібліотеці, читала їх один за одним. Але вони швидко мені набридли. У них йшлося про чуже насичене подіями життя, чиєсь глибокі розмови, що не мало нічого спільного зі мною. Тому, щоб підбадьоритися, я інколи ходила аж до ліцею, сподіваючись побачити там Ніно, який саме складав випускні іспити. Того дня, коли в нього мав бути письмовий з грецької, я кілька годин терпляче дочекалася на нього надворі. Але саме тієї миті, коли почали виходити перші студенти зі словниками під пахвою, з'явилася та сама гарна й чепурна дівчина, з якою він колись цілувався. Вона стала за кілька метрів від мене, теж чекаючи. І я відразу уявила собі, який вигляд – ніби два товари на вибір у каталозі – ми матимемо в очах сина Сарраторе, коли він вийде і побачить нас. Я почувалася бридкою, незугарною, а тому пішла геть.

Я побігла до Ліли в пошуках розради. Але чудово розуміла, що з нею я теж повелася неправильно. Адже я не розповіла їй, що їздила зі Стефано забирати світлину. Чому я промовчала? Невже мені так припала до вподоби надана їй чоловіком роль миротвориці, що я вирішила зіграти її якнайкраще і промовчати про поїздку до Реттіфіло? Невже я так боялася втратити довіру Стефано, що несвідомо зрадила їй? Я не знала, що думати. Напевне, я робила це ненавмисне, швидше то була нерішучість, яка спершу переросла у вдавану неухважність, а потім – у переконання, що оскільки я їй нічого не сказала відразу, тепер уже пізно і складно щось виправляти. Як легко було чинити зле. Я намагалася знайти вагомі виправдання, але вони не переконували навіть мене саму. У глибині душі я розуміла, що вчинила погано, а тому мовчала.

З іншого боку, Ліла ніяк не показувала, що їй було відомо про ту зустріч. Вона завжди поводитися привітно, дозволяла купатися у ванні, користуватися її косметикою. Неохоче висловлювалася про романи, які я читала й переказувала; з більшою охотою обговорювала плітки про акторів і співаків, які вичитувала в ілюстрованих жіночих журналах. Вона нічого не

розповідала про свої думки чи таємні плани. Якщо я бачила на ній синці і користувалася нагодою завести розмову про причини, що змусили Стефано так поводитися, якщо казала, що він став таким злим, бо хотів, щоб вона йому допомагала й підтримувала в усіх справах, вона дивилася на мене з насмішкою і зазвичай у відповідь лише знизувала плечима. Згодом мені стало ясно: хоча Ліла і підтримувала дружбу зі мною, вона вирішила не ділитися особистим. Отже, вона справді все знала і вважала мене ненадійною подругою? Дійшло навіть до того, що я вирішила ходити до неї додому рідше, щоб вона відчула мою відсутність, почала розпитувати про причину і таким чином ми могли б широко все з'ясувати. Але вона, здавалося, цього навіть не помітила. Тож я не витримала і почала ходити до неї ще частіше, ніж раніше, але й тут вона не виявила ні радості, ні здивування.

Того спекотного липневого дня я прийшла до неї в особливо пригніченому настрої, але нічого не розповіла про Ніно і його дівчину. Не те щоб я зробила це навмисне, адже так було завжди: вона зі мною нічим не ділилася, тому і я звела гру у сповіді майже до нуля. Ліла була привітною, як завжди. Приготувала мені молоко з мигдалем, і я вмостилася з холодним напоєм на дивані в ідальні, роздратована гудками потягів, потом, усім на світі.

Я мовчки спостерігала, як вона походжала по квартирі, і мене охопила злість через її здатність продиратися через найгнітючіші лабіринти, тримаючись за нитку власного войовничого рішення, не даючи виду. Мені пригадалися слова її чоловіка про силу, що чаїлася у Лілі, як пружина небезпечного механізму. Я поглянула на її живіт і уявила, як вона там, у середині, щодня і щоночі бореться, щоб знищити те життя, яке Стефано хоче силоміць в ній зародити. «На скільки ще в неї вистачить сил?» – подумала я про себе, але не насмілилася розпитувати про щось, бо знала, що ті запитання здалися б недоречними.

Згодом прийшла Пінучча. Вона нібито просто прийшла провідати родичку, але хвилин за десять з'явився і Ріно. Вони з Піною так надмірно пристрасно цілувалися в нас на очах, що ми з Лілою обмінялися іронічними поглядами. Коли Піна заявила, що хоче помилуватися видом із вікна, він пішов слідом, і вони разом зачинилися у спальні на добрих півгодини.

Ліла повідомила мені, що вони таке виробляли частенько; сказала це з сумішшю роздратування і сарказму. А я про себе позаздрила невимушеності цих двох закоханих: ніяких тобі страхів, ніякої незручності. Коли вони нарешті повернулися, то здавалися ще задоволенішими, ніж до цього. Ріно пішов до кухні чогось перехопити, повернувся, поговорив з сестрою про черевики. Сказав, що справи йдуть із кожним днем все краще, намагався вибити з неї якісь поради, щоб потім хизуватися ними перед Соларами як власними.

– А ти знаєш, що Марчелло з Мікеле хочуть виставити твоє фото у крамниці на площі дей Мартірі? – несподівано запитав Ріно з ехидством.

– Дурниця, – відразу втрутилася Пінучча.

– Чому це? – поцікавився Ріно.

– Що за дурне запитання? Якщо Ліні забагнеться, то вона виставить своє фото у новій ковбасній крамниці. Адже їй доведеться нею управляти, хіба ні? І оскільки магазином на площі дей Мартірі маю займатися я, то, з твого дозволу, я й вирішуватиму, що там виставляти!

Вона говорила так, ніби захищала Лілу від брата. Та насправді ми всі добре знали, що таким чином вона захищала саму себе і власне майбутнє. Їй набридло в усьому коритися Стефано, хотілося покинути ковбасну крамницю, і її тішила ідея одного дня стати хазяйкою магазину в центрі міста. Отож уже давненько між Ріно й Мікеле точилася невеличка війна щодо управління взуттєвою крамницею. Боротьбу підігрівав натиск їхніх наречених: Ріно вимагав, щоб нею займалася Пінучча, а Мікеле наполягав на Джильйолі. Пінучча поводитися рішучіше, вона була впевнена у перемозі, адже могла заручитися підтримкою і нареченого, і брата. А тому за будь-якої нагоди вдавала таку собі даму, яка більше не живе у районі і добре знає, що найкраще відповідає витонченим смакам клієнтів із центру.

Ріно, як я помітила, занепокоївся, що сестра розпочне сварку, але Ліла лишалася незворушною. Отож він поглянув на годинник з виглядом ділового й заклопотаного чоловіка і заявив великорозумним тоном: «Я вважаю, що те фото має великий комерційний потенціал». Потім поцілував Піну, яка швидко відсторонилася, виказуючи своє незадоволення, і пішов собі.

Ми з дівчатами залишилися втрьох. Пінучча набурмосено запитала в мене, сподіваючись за допомогою мого авторитету вирішити питання на власну користь:

– Лену, ти як вважаєш? По-твоєму, фото Ліли має висіти на площі дей Мартірі?

Я відповіла італійською:

– Це має вирішувати Стефано, адже він навмисне їздив до швачки, щоб забрати фото з вітрини. Я сумніваюся, що він дозволить.

Пінучча аж засяяла від задоволення, майже вигукнула:

– Матір Божа, як ти розумниця, Лену!

Я чекала, що на це скаже Ліла. Запала довга мовчанка, після чого вона звернулася до мене:

– Поб'ємося об заклад, що ти помиляєшся? Стефано дозволить.

– А от і ні!

– Так.

– На що закладаємось?

– Якщо ти програєш, то твоя середня річна оцінка завжди має бути не менше восьми.

Я зніяковіло дивилася на неї. Ми ніколи не розмовляли про мое нікудишне переведення на наступний курс. Я була впевнена, що їй про це нічого не відомо, але вона все знала і тепер мені дорікала. «Що ж ти так, – ніби казала вона мені, – отримала зовсім низькі оцінки!» Вимагала від мене того, що зробила б сама на моєму місці. Насправді вона хотіла накинути мені роль відмінниці, що довічно скнітиме над підручниками, поки вона сама матиме гроші, гарний одяг, дім, телевізор, машину – матиме все і ні в чому собі не відмовлятиме.

– А якщо програєш ти? – запитала я в неї злостиво.

Несподівано на її обличчі з'явився той самий, уже забутий вираз: зосереджений, із примруженими до двох темних щілинок очима:

– Я запишуся до приватної школи, знову почну вчитися і клянуся, що отримаю диплом нарівні з тобою, а може, ще й із вищими оцінками.

Нарівні з тобою, а може, ще й із вищими оцінками. То ось що вона надумала?! Я відчула, як усе те, що мене мучило в душі в той нещасливий для мене період, – Антоніо, Ніно, незадоволення безцільністю власного життя, – випарувалося з глибоким видихом.

– Ти це серйозно?

– А хто б'ється об заклад жартома?

Тут у розмову рішуче втрутилася Пінучча:

– Ліно, от не починай дурити, як завжди! У тебе тепер нова ковбасна крамниця, Стефано самому не впоратися!

Але потім відразу схаменулася і додала вдавано солоденьким голоском:

– До того ж мені вже кортить дізнатися, коли ви зі Стефано нарешті зробите мене тіткою.

У тоні її завуальованої солодкої фрази мені вчувалася злість. І, на своє роздратування, я відчула, як причини її злості змішуються з моїми. Пінучча тим самим хотіла сказати: ти тепер заміжня, мій брат дає тобі все, тож роби те, що маєш робити! І справді: який сенс у тому, щоб бути синьорою Карраччі і замикатися від усього й усіх, закриватися у собі, плекати всередині себе отруйний гнів? Чому ти завжди сієш тільки зло, Ліло? Коли це скінчиться? Чи настане час, коли твоя енергія спаде, відволічеться, вичерпається нарешті, як сили змученої безсонням варті? Коли ти відступишся від свого і сядеш за касу в новому районі, з животом, що ростиме з кожним днем, зробиш Пінуччу тіткою, а мене – мене! – залишиш саму іти своїм шляхом?

– Хтозна, – відповіла Ліла, а її обличчя тим часом знову набуло звичного виразу.

– Гляди, щоб я не стала мамою швидше за тебе, – сміючись, сказала зовиця.

– Ну, якщо ти так виснутимеш на Ріно, то це цілком імовірно.

Тут вони вчинили невелику сварку, але я пішла, не дослухавши до кінця.

20

Щоб задовольнити матір, мені довелося шукати собі роботу на літо. Звичайно, я подалася до власниці канцтоварної крамниці. Та зустріла мене, як зустрічають учительку або лікаря. Покликала дітей, що гралися у задній кімнаті. Дівчатка прибігли, кинулися мені на ший, обцілювали, просили погратися з ними. Коли я повідомила жінці, що шукаю роботу, та відповіла, що заради того, щоб дати можливість своїм дітям спілкуватися з такою доброю та розумною дівчиною, як я, вона готова відправити їх на «Сі Гарден» відразу, не чекаючи серпня.

– Відразу – це коли? – перепитала я.

– Наступного тижня?

– Чудово!

– Я платитиму тобі трохи більше, ніж минулого року.

Нарешті, як мені здалося, з'явилася добра новина. Я повернулася додому задоволена, і настрої у мене не зіпсувався навіть тоді, коли мати заявила, що мені, як завжди, щастить, бо хіба то робота – купатися в морі й засмагати?

Підбадьорена, наступного дня я вирішила провідати вчительку Олів'єро. Мене бентежила думка про те, що доведеться сказати їй, що минулого навчального року я не досягла особливих успіхів, але все одно треба було піти: я мусила нагадати їй, щоб роздобула для мене підручники для другого курсу ліцею. А ще я сподівалася, що їй приємно буде дізнатися, що Ліла, одружившись і отримавши море вільного часу, можливо, знову повернеться до навчання. Реакція, яку б я прочитала в її очах, допомогла б мені втамувати той неспокій, який ця новина викликала в мене самої.

Я стукала і стукала, але вчителька не відчиняла. Я запитала у сусідів, чи не бачили її, порозпитувала жителів кварталу, повернулася через годину, та вона все одно не відчиняла. Однак ніхто не бачив, щоб вона виходила з дому, не зустрічав її на вулиці чи у крамниці. Оскільки вона була вже старенькою, самотньою і нездужала, я знову взялася розпитувати сусідів. Синьйора, яка жила у сусідній квартирі, вирішила покликати на допомогу сина. Хлопець зі свого балкону проліз через вікно до квартири Олів'єро. Він знайшов її на підлозі в кухні, у нічній сорочці, непритомну. Викликали лікаря, і той заявив, що слід негайно покласти її до лікарні. Виводили її під руки. Я бачила, як вона виходила з під'їзду: неохайна, із запухлим обличчям (це вона, яка в школі завжди мала бездоганний вигляд!). Очі в неї були перелякані. Я махнула їй рукою, вітаючись, але вона опустила голову. Її посадили до автівки, що рвонула з місця, несамовито сигналячи клаксоном.

Спека, що стояла того літа, напевне, погано впливала на найвразливіші організми. Після обіду на все подвір'я стали лунати голоси дітей Меліни, що дедалі тривожніше кликали матір. Оскільки ті крики ніяк не стихали, я вирішила піти поглянути, що відбувається, і зіткнулася з Адою. Та, схвильована, з блискучими від сліз очима, сказала мені, що Меліни ніде немає. Відразу за нею з'явився заспаний блідий Антоніо, навіть не глянувши на мене і побіг далі. Уже за кілька хвилин піврайону шукало Меліну, навіть Стефано, не знявши білий халат ковбасника, сів за кермо кабриолета, поряд усадовив Аду і проїхав повільно всіма вулицями. Я була поруч з Антоніо, ми бігали з ним туди-сюди, не перекинувшись ні словом. Нарешті ми опинилися поблизу ставків, брели вдвох по високій траві, кличучи його матір. Антоніо мав виснажений вигляд: утомлене обличчя, темні кола під очима. Я взяла його за руку, мені хотілося його втішити, але він мене відштовхнув. Вигукнув зі злістю: «Дай мені спокій! Що ти за дівчина?!» У мене від несподіванки і болю аж у грудях закололо, але саме в ту мить ми побачили Меліну. Вона сиділа у ставку – вирішила охолодитися. Із зеленкуватої води виднілися тільки шия й обличчя. Волосся було мокре, очі – червоні, губи – вимазані ряскою та мулом. Вона сиділа мовчки, що було дивно, адже протягом десяти років під час подібних нападів зазвичай кричала або співала.

Ми повели її додому: Антоніо підтримував з одного боку, а я – з другого. Люди полегшено зітхали, віталися з нею дорогою, вона мляво махала рукою у відповідь. Біля воріт я побачила Лілу, вона не брала участі в розшуках. Через те, що Ліла тепер жила в новому районі, ізольовано від нас, звістка до неї, напевне, прийшла пізно. Я знала, що Ліла дуже прив'язана до Меліни, тому мене вразило, що поки всі інші раділи – ось біжить Ада з криком «Мамочко!», а слідом за нею Стефано, який покинув серед дороги автівку з розчиненими дверцятами, і на його обличчі читається полегшення, – Ліла трималася осторонь з виразом, який мені складно було зрозуміти. Здавалося, її розчулив жалюгідний вигляд вдови: брудна, з невиразною усмішкою, у легкому одязі, мокрому від води й багнюки, обриси постарілого тіла проглядають під тканиною, її безвільний жест, яким вона вітала друзів і знайомих. Та водночас те видовище завдало їй болю, налякало її так, ніби вона сама відчувала всередині те сум'яття. Я помахала їй рукою, але вона не відповіла. Тоді я передала Меліну її доньці і хотіла було підійти до Ліли. Мені кортіло розповісти їй про вчительку Олів'єро, про ті образливі слова, які сказав мені Антоніо. Але я її не знайшла: вона вже пішла.

Коли я побачила Лілу наступного разу, то відразу зрозуміла, що з нею не все гаразд і через неї і мені стає недобре. Ми цілий ранок просиділи у неї вдома, наше спілкування нагадувало своєрідну гру. З дедалі більшим ехидством вона змушувала мене приміряти всі її сукні, хоч я повсякчас повторювала, що мені вони замалі. Та гра перетворилася для мене на торттури. Ліла була вищою, худішою, і я в її одязі мала незугарний вигляд. Але вона не бажала цього визнати, повторювала, що досить дещо підправити

то тут, то там. У мене від цього дедалі більше псувався настрій, ніби я своєю зовнішністю перед нею завинила.

Зрештою вона вигукнула «досить!» і якимось дивно примружилася, ніби побачила перед собою привида. Потім схаменулася і трайливим тоном повідомила, що за вечір чи два до того ходила їсти морозиво з Пасквале й Адою.

Я була в самій нижній сорочці, допомагала їй розвішувати сукні на вішаки.

– Із Пасквале й Адою?

– Так.

– І зі Стефано?

– Ні, я сама.

– Це вони тебе запросили?

– Ні, я їм запропонувала.

Потім додала, ніби хотіла мене здивувати, що то був не єдиний випадок втечі у світ свого життя до одруження: наступного дня вона також ходила на піцу з Енцо і Кармелою.

– Знову сама?

– Так.

– А Стефано що каже?

Вона зневажливо скривилася.

– Вийти заміж не означає жити як стара. Якщо він хоче піти зі мною – будь ласка, але якщо ввечері він занадто стомлений, то я піду й сама.

– І як усе минуло?

– Мені було весело.

Я сподівалася, що вона не помітить осуд на моєму обличчі. Ми ж із нею часто бачилися, могла б сказати мені: «Я сьогодні ввечері йду гуляти з Адою, Пасквале, Енцо, Кармелою. Підеш із нами?» Натомість вона нічого не казала, робила все нишком, сама, ніби то були не наші давні друзі, а лише її. І ось тепер із задоволенням розповідала мені до дрібниць про все, що вони говорили. Ада переймалася через матір Меліну, бо та майже нічого не їла, а якщо і їла, то потім усе виблювувала. Пасквале тривожився через свою матір Джузеппіну, яка не спала ночами, бо в неї боліли ноги й пришвидшувалося серцебиття, а коли вона ходила відвідувати чоловіка у в'язниці, то потім плакала так, що ніхто не міг її заспокоїти. Я слухала. Помітила про себе, що Ліла була незвично емоційною і говіркою. Підбирала такі слова, описуючи Меліну Каппуччо і Джузеппіну Пелузо, ніби її тіло зливалося з їхніми й набирало таких самих сплюснених чи розтягнутих форм,

відчувало ті самі недуги. Під час розповіді торкалася свого обличчя, грудей, живота, стегон, ніби вони не її, говорила так, ніби знала про тих жінок усе, у найдрібніших деталях, хотіла показати, що мені ніхто нічого не розповідав, а їй – так. Або ще гірше: хотіла, щоб я почувалася так, ніби ширяю у хмарах і не звертаю уваги на страждання інших. Говорила про Джузеппіну, ніби завжди нею цікавилася, незважаючи на вихор весілля й заміжнього життя. Говорила про Меліну, ніби мати Ади й Антоніо назавжди заповонила її думки, а сама вона добре знала природу божевілья. Потім взялася перелічувати інших жителів нашого району, яких я ледь знала, а от вона, здавалося, мала повні відомості про їхнє життя завдяки «заочному» піклуванню. І врешті заявила:

– Я і з Антоніо ходила їсти морозиво.

Його ім'я мене ніби в живіт ударило.

– Як він поживає?

– Добре.

– Казав щось про мене?

– Ні, нічого.

– Коли його забирають?

– У вересні.

– Марчелло навіть пальцем не поворухнув, щоб допомогти йому.

– Це було наперед ясно.

Було наперед ясно? Якщо було наперед ясно, що Солари нічого не зроблять, – спало на думку мені, – то навіщо ти мене до них повела? І чому ти, уже одружена жінка, хочеш зустрічатися з друзями отак, сама? І чому пішла їсти морозиво з Антоніо і нічого мені не сказала, хоча й добре знала, що він мій колишній хлопець, який, на відміну від мене, навіть бачитися тепер не хоче? Хочеш таким чином помститися за те, що я їздила на машині з твоїм чоловіком і ні слова не сказала про нашу з ним розмову? Я розсердилася, буркнула, що в мене купа справ і вже час іти.

– Я маю сказати тобі ще дещо.

Із серйозним виглядом вона повідомила, що Ріно, Марчелло і Мікеле змусили Стефано поїхати разом з ними глянути, як добре просувається будівництво взуттєвої крамниці на площі дей Мартірі. Ці троє там, серед мішків із цементом, бідонів із фарбою та щіток, показали йому стіну навпроти входу і сказали, що на ній хотіли б повісити велике фото Ліли у весільній сукні. Стефано, вислухавши, відповів, що це, напевне, було б гарною рекламою для взуття, але йому здається недоречним. Вони втрьох наполягали, але він відмовив і Марчелло, і Мікеле, і Ріно. Отже, я виграла у нашому спорі: її чоловік не поступився Соларам.

Я промовила із удаваним захватом:

- От бачиш?! А ти завжди наговорюєш на бідного Стефано! Виходить, що я мала рацію. Тепер ти мусиш повернутися до навчання.

- Ще почекай.

- Чого чекати? Заклад є заклад, і ти програла.

- почекай, - повторила Ліла.

Настрій у мене зіпсувався. Вона сама не знає, чого хоче, - спало на думку мені. Її бісить, що вона помилилася щодо чоловіка. Або - хтозна! - може, я перебільшую, може, їй було приємно через відмову Стефано, але вона хотіла гострішої сутички чоловіків через її фото, а тому почувалася розчарованою, що Солари не наполягли як слід. Я бачила, як вона несвідомо гладила себе рукою по боку й по нозі, ніби прощаючись з ними, а в очах на якусь мить з'явилася суміш страждання, страху й відрази, яку я вже помітила у неї того дня, коли зникла Меліна. Я подумала: а якщо насправді їй хочеться, щоб її величезне фото виставили в центрі міста, на очах у всіх, і тепер вона шкодує, що Мікеле не зумів примусити Стефано? Чому б і ні, адже вона хоче бути першою в усьому: найвродливіша, найелегантніша, найбагатша. А потім додала про себе: і особливо - найрозумніша. І від думки про те, що Ліла справді може взятися знову до науки, мені стало зле. Поза сумнівом, вона б швидко нагнала втрачені роки без навчання. Поза сумнівом, вона б складала випускний іспит в ліцеї разом зі мною, пліч-о-пліч. І мені стало ясно, що для мене цей імовірний хід подій здавався нестерпним. Але ще нестерпнішим виявилось усвідомлення власних почуттів. Мені стало соромно від цього, і я відразу заговорила про те, як гарно було б знову вчитися разом, і наполягла, щоб вона довідалася, як це можна зробити. Побачивши, що Ліла у відповідь лише стенула плечима, я додала:

- Мені справді вже треба бігти.

Цього разу вона мене не затримувала.

22

Уже на сходах я спробувала зрозуміти її поведінку. Мені здавалося так: вона була ізольована у новому районі, зачинена у своїй сучасній домівці, терпіла побої Стефано, боролася з власним тілом, щоб не завагітніти, заздрила моїм успіхам у навчанні настільки, що скористалася тим дурнуватим закладом, щоб тільки знову повернутися за парту. А ще - можливо, я видавалася їй значно вільнішою, аніж вона сама. Мій розрив з Антоніо, мої труднощі з навчанням здавалися забавками порівняно з тим, що доводилося переживати їй. Так, крок за кроком, думка за думкою, я спершу несвідомо почала їй співчувати і врешті - знову нею захоплюватися. Так, звичайно, як було б чудово знову вчитися разом! Повернутися в часи навчання у початковій школі, коли Ліла завжди була першою, а я - другою. Надати сенсу навчанню, адже вона добре вміла надавати йому сенсу. Бути в

її тіні, а отже – почуватися сильною і захищеною. Так, так. Розпочати знову.

Ідучи вулицею додому, я раптом згадала той вираз страждання, переляку й відрази, який я помітила в неї на обличчі. Чому? Я знову подумала про розхристане тіло вчительки, про безладне тіло Меліни. Без якоїсь мети я почала придивлятися до жінок, що траплялися по дорозі. Несподівано у мене виникло враження, ніби до цього я жила із шорами: бачила тільки нас, дівчат – Аду, Джильйола, Кармелу, Марізу, Пінуччу, Лілу, себе, однокурсниць. І ніколи не звертала уваги на те, які тіла у Меліни, Джузеппіни Пелузо, Марії Карраччі. Єдиним жіночим організмом, за яким я повсякчас спостерігала з тривогою, було кульгаве тіло моєї матері, і лише воно мене непокоїло, змушувало відчувати страх і небезпеку, що його ваді перейдуть на мене. У той день переді мною ясно постали матері родин старого кварталу. Одні стривожені, інші вже з усім змирилися. Губи міцно стиснуті, голови втягнуті в плечі, завжди готові накричати на своїх дітей, якщо ті їм набридали. Плелися по вулиці або худючі, із запаленими очима і щоками, або розтовстілі, з широкими сідницями, розпухлими гомілками, обважнілими грудями, з важкими сумками в руках, з дітьми, що бігли слідом, учепившись їм за спідниці або пхикаючи, щоб їх узяли на руки. О Господи, вони ж лише на десять – максимум двадцять років старші за мене. Але здавалося, що вони втратили всі ознаки жіночності, які для нас, дівчат, були особливо важливі та які ми намагалися підкреслити одягом, зачісками, макіяжем. Вони уподібнилися тілами до своїх чоловіків, братів, загрубіли від тяжкої праці, близької старості, хвороб. Із чого починалася та трансформація? З хатньої роботи? З вагітності? З побоїв? Ліла стала б схожою на Нунцію? З її чарівного личка несподівано вигулькнув би Фернандо? Її легка хода з часом перетворилася б на вайлуватий і розмашистий крок Ріно? І моє тіло теж колись зіпсується, як тільки в ньому з'являться риси не тільки матері, а й батька? І все те, чого нас вчать у ліцеї, розчиниться без сліду, і знову візьме гору наш район, з його звичками, говіркою, порядками. Усе змішається в його багнюці: Анаксимандр і мій батько, Фольгоре і дон Акілле, валентності і ставки, аористи, Гесіод і нахабна непристойність Солар, як то відбувалось уже тисячу років у цьому місті, що з кожним роком ставало усе більш розрізненим і занепадало.

Несподівано я переконалась, що зрозуміла почуття Ліли і долучила їх до власних. То це тому в неї був такий вираз обличчя, такий поганий настрій? Те погладжування себе по нозі, по стегну було своєрідним прощанням із власною вродою? Під час розмови вона відчула, як на її тіло наступали тіла Меліни, Джузеппіни, і від цього їй стало лячно й гидко? Вона звернулася до наших друзів, щоб хоч якось цьому зарадити?

Я пригадала вираз її обличчя в дитинстві, коли вчителька Олів'єро впала з кафедри, як поламана іграшка. Я пригадала вираз її обличчя, коли вона побачила Меліну, що йшла вулицею і іла шойно куплений шматок мила. Я пригадала, як Ліла розповідала нам, дівчаткам, про убивство дона Акілле, про кров, що стікала по мідній каструлі, і про те, що вбивцею, на її думку, був не чоловік, а жінка. Таке враження, ніби тією розповіддю вона хотіла передати нам розпач від загубленого жіночого життя, що обірвалось через потребу ненависті, жагу розплати або справедливості.

З останнього тижня липня я кожного дня, і в неділю теж, возила дівчаток на «Сі Гарден». Разом із купою різних речей, що могли знадобитися донькам хазяйки крамниці, я носила із собою полотняну торбу з книжками, що передала мені Гальяні. То були міркування про минуле, сучасність, світ, яким він був і яким мав стати. Стиль викладу нагадував підручники, але ці книжки були значно складнішими і цікавішими. Я не звикла до такого читання і швидко від нього втомлювалася. До того ж треба було приділяти увагу дітям. А ще вабило лагідне море, розморювало сонце, що заливало затоку й місто, виникали невиразні фантазії, думки, невичерпне бажання зруйнувати порядок рядків, а разом із ним – будь-який інший порядок, що потребує зусиль, і замість необхідного виконання складних завдань з'являлася спокуса віддатися на волю простих, доступних радощів життя, притаманних усім живим істотам у небі, на землі й у морі. Так я наближалася до свого сімнадцятого дня народження, одним оком наглядаючи за дітьми продавчині, а іншим оком заглядаючи до «Причин соціальної нерівності».

Якось у неділю хтось іззаду затулив мені очі руками, і дівчачий голос запитав:

– Відгадай хто!

Я впізнала голос Марізи і подумала, що вона може бути з Ніно. Як же мені кортіло, щоб він побачив мене такою: засмаглою на сонці й гарною, з розумною книжкою в руках! Я радісно вигукнула: «Маріза!» – і різко обернулася. Але Ніно не було, поруч стояв Альфонсо з блакитним рушником на плечі, у чорних з білою смужкою плавках, у руках – цигарки, запальничка й гаманець, сам білий як сметана, ніби його шкіра зроду не бачила жодного сонячного променя.

Я здивувалася, побачивши їх разом. Альфонсо призначили перескладання на осінь із двох предметів, і з огляду на те, як тяжко йому доводилося працювати в ковбасній крамниці, я гадала, що в неділю він сидить над підручниками. А Маріза, як я думала, мала бути в Барано зі своєю родиною. Але вона пояснила, що її батьки минулого літа посварилися із хазяйкою будинку, Неллою, і цього року орендували дім у Кастельвольтурно разом із колегами батька з редакції «Рима». Маріза повернулася до Неаполя лише на кілька днів: їй треба було взяти книжки (три предмети перескладати!) і побачитися з однією особою. Тут вона хитрувато поглянула на Альфонсо: тією особою вочевидь був він.

Я не втрималася, запитала, як склав випускні іспити Ніно. Маріза невдоволено скривилася:

– Усі вісімки і дві дев'ятки. Як тільки Ніно дізнався результати, відразу подався до Англії, без ліри в кишені. Заявив, що знайде там собі роботу і не повернеться, аж поки не вивчить добре англійську.

– А потім що?

- Потім - не знаю. Можливо, вступить до економічного.

У мене була ще тисяча питань, язик так і свербів розпитати про ту дівчину, яка чекала на нього біля ліцею, і про те, чи він поїхав сам, чи разом із нею, але в ту мить Альфонсо зніяковіло промовив:

- Зараз має прийти ще й Ліла.

Потім додав:

- Нас привіз машиною Антоніо.

Антоніо?

Альфонсо, напевне, помітив, як змінився вираз мого обличчя, як воно почервоніло, як заблищали від ревності очі. Він усміхнувся і поспішив пояснити:

- Стефано треба було терміново вирішити питання із терасами нової ковбасної крамниці, тому він не зміг приїхати. Але Лілі дуже кортіло тебе побачити, вона хоче тобі щось розповісти, а тому попросила Антоніо, щоб той нас привіз.

- Так, їй треба повідомити тобі щось дуже термінове, - повторила Маріза, радісно плещучи в долоні й показуючи, що їй уже відомо, про що йдеться.

Що саме? Судячи з поведінки Марізи, щось хороше. Може, Лілі вдалося задобрити Антоніо і він вирішив повернутися до мене? Це було першим, про що я подумала. Можливо, Солари нарешті поговорили зі знайомими у військкоматі і Антоніо не призиватимуть. У мене виникли ці дві версії. Але щойно з'явилися Ліла й Антоніо, я відразу відкинула обидві. Було ясно, що Антоніо прийшов лише тому, що не мав справ у неділю і для нього за щастя було стати Лілі у пригоді. Але вигляд у нього все одно був пригнічений, погляд тривожний, зі мною він привітався холодно. Я запитала в нього, як його мати, але він відповів сухо. Почувався ніяково і врешті стрибнув у воду разом із дітьми, які йому неймовірно зраділи. Ліла була бліда, без губної помади, налаштована вороже. Не схоже було, що їй кортіло розповісти щось дуже термінове. Вона всілася на цемент, узяла книжку, яку я до цього читала, мовчки розгорнула її.

Маріза, спостерігаючи за цією незвичною мовчанкою, зніяковіла, спробувала було розрядити напругу своїми захопленими розмовами про все на світі, а коли зрозуміла, що нічого не вийде, і собі пішла купатися. Альфонсо всівся якомога далі від нас і зосереджено розглядав тих, хто купався в морі, ніби те видовище справді його захоплювало.

- Хто тобі дав цю книжку? - запитала Ліла.

- Моя викладачка латини та грецької.

- А чому ти мені нічого про це не сказала?

- Я не подумала, що тебе це зацікавить.

- А ти що, справді знаєш, що мене цікавить, а що - ні?

Я відразу помітила її примирливий тон, але мені хотілося перед нею похвалитися.

- Щойно дочитаю, дам і тобі. Це ті книжки, які викладачка дає лише найкращим. Ніно теж їх читає.

- Хто такий Ніно?

Це вона навмисне? Удає, що навіть імені не пригадує, щоб принизити його в моїх очах?

- Той, що на відео з твого весілля, брат Марізи, старший син Сарраторе.

- Той бридкий хлопець, що тобі подобається?

- Я тобі вже казала, що він мені більше не подобається. Але він робить багато цікавого.

- Що саме?

- От зараз, наприклад, він в Англії. Працює, подорожує, вивчає англійську. - Лише від самого повторення слів Марізи я розхвилювалася. Сказала Лілі: - Подумай лишень, от би нам із тобою так! Подорожувати... Підробляти офіціантками, щоб прожити. Вивчити англійську краще за самих англійців. Чому він може це собі дозволити, а ми - ні?

- Він уже довчився?

- Так, отримав диплом. Але потім піде до університету вчити дуже складні науки.

- То він здібний?

- Здібний, як ти.

- Я не вчуся.

- Доведеться! Ти програла наш заклад і тепер маєш сісти за підручники!

- Досить тобі, Лену!

- Що, Стефано не дозволяє?

- У нього тепер нова ковбасна крамниця, мені треба про неї думати.

- От у крамниці і вчитимешся.

- Ні.

- Ти мені пообіцяла! Ти казала, що ми разом отримаємо дипломи!

- Ні.

- Чому?

Ліла кілька разів провела пальцем по обкладинці, розгладжуючи її.

- Я вагітна, - сказала вона нарешті. І, не чекаючи на мою реакцію, підвелася і пробурмотіла: - Яка спека!

Поклала книжку на край цементного бордюру, не вагаючись, плигнула у воду, крикнувши Антонію, що бризкався з Марізою та дівчатками:

- Тоні, рятуй мене!

Кілька секунд вона летіла в повітрі, широко розкинувши руки, потім важко й незграбно шубовснула у воду. Вона не вміла плавати.

24

У наступні дні Лілу охопив приступ лихоманкової активності. Почала вона з нової ковбасної крамниці, викладалася в ній так, ніби то була найважливіша справа у світі. Прокидалася рано, раніше за Стефано. Її нудило, потім вона готувала каву, після цього її знову нудило. Стефано став дуже уважний, хотів возити її автівкою, але Ліла відмовлялася: казала, що залюбки прогуляється на свіжому повітрі зранку, коли спеки ще немає, пройдеться ще порожніми вулицями, повз новобудови, більшість із яких ще стояли порожніми. Вона відчиняла крамницю, піднімала жалюзі, відмивала підлогу від фарби, чекала на робітників і вантажників, які мали привезти ваги, ковбасорізки, інше устаткування, указувала, куди й що поставити, сама пересувала меблі й пристрої, як краще. Насуплені здоровила, бандюганського виду парубки слухалися її, як за помахом чарівної палички, і беззастережно виконували всі її примхи. Оскільки Ліла, віддавши розпорядження, сама першою починала пересувати й підіймати важкі предмети, вони занепокоєно кидалися до неї зі словами «синьйора Карраччі!» і зі шкіри пнулися, щоб їй допомогти.

Ліла, незважаючи на неймовірну спеку, яка всіх виснажувала, не обмежувалася роботою в новій крамниці. Інколи вона разом із невісткою ходила до приміщення на площі дей Мартірі, де незабаром мали відкрити взуттєвий магазин. Зазвичай роботою там заправляв Мікеле, а інколи - ще й Ріно, який вважав, що має на це право як виробник взуття «Черулло» і як свояк Стефано, що був партнером Солар. Там Ліла теж не байдикувала. Придивлялася, залазила на драбину, оглядала приміщення згори, спускалася і починала пересувати меблі. Спочатку це всіх дратувало, але поступово вони змирилися. Мікеле, який спершу ставився до Ліли з неприхованою ворожістю і ехидством, здавалося, першим зрозумів, що її поради йдуть на користь.

- Синьйоро, - звертався він до Ліли, кепкуючи, - приходьте й до мене в бар навести лад, я вам заплачу!

Наводити лад у барі Солар вона, звісно, не збиралася, але, наробивши чимало гамору на площі дей Мартірі, перейшла на царство Карраччі – стару ковбасну крамницю – і там запанувала. Примусила Стефано звільнити від роботи Альфонсо, якому треба було готуватися до осіннього перескладання. Переконала Пінуччу частіше ходити до крамниці на площі дей Мартірі разом із матір'ю. Таким чином, крок за кроком, день за днем, їй вдалося так переобладнати стару крамницю, що та запрацювала набагато краще і жвавіше. За незначний час вона показала, що робота Марії і Пінуччі нікуди не годилася, надала більше обов'язків Аді, переконала Стефано підвищити їй зарплатню.

Щовечора, повернувшись із «Сі Гарден» і передавши дівчаток у материні руки, я заходила до ковбасної крамниці привітатися з Лілою, дізнатися, як вона почувається, поглянути, чи росте її живіт. Ліла нервувала, вигляд у неї був нездоровий. На мої запитання про вагітність або взагалі нічого не відповідала, або виводила мене на вулицю і плела якісь нісенітниця на кшталт: «Я не хочу про це говорити. Це як хвороба: у мене порожнеча всередині, від якої мені тяжко». А потім починала захоплено розказувати про стару і нову ковбасні крамниці, про магазин на площі дей Мартірі, переконуючи мене, що то особливі місця, де відбуваються неймовірні речі, доступу до яких я, бідолашна, не маю.

Але я вже добре знала ті її штучки, тому не давала себе ошукати, хоча все одно мене врешті зачаровувала її енергія, з якою вона була водночас і прислугою, і хазяйкою. Ліла вміла одночасно спілкуватися зі мною, говорити з покупцями, перекидатися словом із Адою і при цьому ні на мить не зупинятися: розгортати, різати, зважувати, брати гроші, віддавати покупки. Вона розчинялася у словах, у жестах, виснажувалася, здавалося, що вона невинно боролася, щоб забути про те, що сама недоладно називала «порожнечю всередині».

Але найбільше мене вразило її невимушене ставлення до грошей. Вона йшла до каси і брала собі, скільки хотіла. Каса стала для неї тією скарбницею, тим сейфом із нашого дитинства, який відкривався за її бажанням. Якщо траплялося таке (дуже рідко!), що грошей у касі не вистачало, їй досить було одного погляду на Стефано. До того, здавалося, повернулася щедрість, притаманна йому за часів їхніх заручин, тож він задирав полу халата, ліз до задньої кишені штанів, діставав звідти грубий гаманець і питав: «Скільки тобі треба?» Ліла показувала на пальцях, чоловік давав їй гроші у затисненому кулаці, і вона простягала за ними свою довгу тоненьку руку.

Ада дивилася на них із-за прилавка, як дивляться на кінозірок у жіночих журналах. Гадаю, що в той час сестра Антоніо почувалась як у казці. Щоразу, коли Ліла відсувала шухляду й давала їй гроші, очі в Ади загорялися. Поки чоловік не бачив, Ліла розпоряджалася грошима, як їй заманеться. Дала грошей Аді для Антоніо, який ішов в армію, дала грошей Пасквале, якому треба було терміново вирвати три зуби. На початку вересня і мене відвела вбік і запитала, чи потрібні мені гроші на книжки.

– Які книжки?

– Підручники для школи та інше.

Я відповіла, що вчителька Олів'єро ще не повернулася з лікарні і я не знаю, чи зможе вона допомогти мені з підручниками, як раніше. Ліла вже почала пхати гроші мені до кишені. Але я позадкувала, мені не хотілося бути такою собі бідною родичкою, змушеною клянчити копійку. Я сказала, що треба зачекати, поки розпочнуться заняття. Що хазяйка канцтоварів подовжила термін моєї роботи до середини вересня. Таким чином я зможу заробити дещо більше, ніж планувала, і впораюся сама. Вона знітилася, змусила мене пообіцяти, що я звернуся до неї, якщо вчителька не зможе мені допомогти.

Думаю, та Ліліна щедрість бентежила не лише мене, а й решту друзів. Пасквале, наприклад, не хотів брати гроші на стоматолога, почувався приниженим. Але потім взяв, бо в нього розпухло півобличчя, почервоніло око, а компреси з латука анітрохи не допомагали. Антоніо також набурмосився через гроші, що їх наша подруга давала Аді окремо від зарплатні, але потім дозволив себе переконати, що то плата за недобру славу, якої йому раніше довелося зазнати через Стефано. У той час грошей ми бачили мало; якщо випадало знайти якусь копійку на дорозі, то було свято. А тому те, як Ліла розкидалася грошима, наче то лише шматки металу і якісь папірці, нам видавалося майже смертним гріхом. Вона робила це мовчки, наказним порядком, як колись у дитинстві заводила ігри й розподіляла ролі. А потім починала говорити про інше, ніби нічого не сталося.

– Зрештою, – заявив мені одного вечора Пасквале звичним похмурим тоном, – ковбаси продаються, черевики – теж, а Ліла завжди була нашою подругою, вона – за нас, наша союзниця, наша товаришка. Хай вона зараз багата, але ж здобула це власним трудом! Так, власним трудом, адже гроші в неї не тому, що вона синьйора Карраччі, майбутня мати нащадка ковбасника, а тому, що саме вона придумала взуття «Черулло»! Хоча тепер, здається, усі вдають, ніби цього не пам'ятають, ми, її друзі, не забули!

Це правда. Скільки всього зробила Ліла за жменьку років! Але тепер, коли нам виповнилося по сімнадцять, виникало враження, ніби час тече не повільно, а, набувши клеєподібного стану, крутиться, як жовтий крем у кондитерській мішалці. Це так Ліла сказала з ненавистю, з'явившись якось у неділю на «Сі Гарден» близько третьої години дня, коли море було тихим і гладким, а небо – білим від спеки. Прийшла сама, що було геть незвичною подією. Добиралася на метро, потім кількома автобусами, і ось тепер стояла переді мною: у купальнику, обличчя бліде, аж зеленкувате, лоб обсипаний прищами. «Справжнє лайно, а не сімнадцятиріччя», – сказала вона на діалекті удавано веселим тоном і з саркастичним поглядом.

Вони посварилися зі Стефано. Під час щоденних розмов із Соларами постало питання, хто керуватиме крамницею на площі дей Мартірі. Мікеле всіма способами пропихав Джильйола, погрожував Ріно, який наполягав на Пінуччі. До суперечки залучили Стефано, від слів ледве не перейшли до кулаків і палиць. І чим врешті все скінчилося? На перший погляд, ні переможців, ні переможених. Джильйола і Пінучча мали працювати в крамниці разом. Але за умови, що Стефано змінить своє колишнє рішення.

– Яке? – запитала я.

– Спробуй відгадати.

Я не відгадала. Мікеле у звичній знущальній манері попросив Стефано передати ім фото Ліли у весільній сукні. І цього разу чоловік погодився.

– Справді?

– Справді. Я ж тобі казала, що треба зачекати. Мое фото виставлять у крамниці. Урешті спір виграла я, а не ти. Так що берись до книжок, цього року мусиш отримати всі вісімки.

Тут її тон посерйознішав. Вона сказала, що прийшла до мене не через фото, адже вона наперед знала, що для того виродка вона лише товар для обміну. Вона прийшла через свою вагітність. Ліла говорила про це довго, з холодною рішучістю, говорила так, ніби про якусь бридоту, що її слід розтовкти у ступі. Потім без будь-якого переходу заявила, не приховуючи тривоги:

– Чоловіки вставляють у тебе оту свою штуку, і ти перетворюєшся на коробок із м'яса з живою лялькою всередині. Як оце в мене: сидить там, усередині, і мені від нього бридко. Мене повсякчас нудить, то мій живіт сам по собі його не приймає. Я знаю, що треба думати про щось хороше. Я знаю, що треба змиритися, але в мене нічого не виходить. Я не бачу в цьому ні сенсу, ні краси. До того ж я не вмю поводитися з дітьми. От ти – інша справа. Досить поглянути, як ти даєш раду дітям продавчині. Я – ні, немає в мене таких задатків від народження.

Розмова мене занепокоїла, та що я мала відповісти?

– Звідки тобі знати, чи є задатки, поки не спробуєш? – намагалася підбадьорити її я, показуючи на дівчаток продавчині, що бавилися неподалік. – Побудь із ними трішки, поговори.

Вона засміялася, сказала недовірливо, що я навчилася сюсюкати з дітьми в наших матерів. Але потім звернулася несміливо до дівчаток, перемовилася з ними кількома фразами, а потім знову заговорила зі мною. Я не підтримала розмови, підбадьорила її спроби, запропонувала їй побути з Ліндою, меншою дівчинкою:

– Поведи її до колонки з водою, що біля бару, то її улюблена забавка: пити воду з фонтанчика або бризкатися, затискаючи струмінь води великим пальцем.

Ліла неохоче повела малу, тримаючи за руку. Час минав, а вони не поверталися. Я розхвилювалася, покликала інших двох дівчаток, і ми пішли дізнатися, що сталося. Усе було гаразд, просто Ліла захопилася грою з Ліндою. Тримала малу на руках над фонтанчиком, щоб та пила й бризкалася. Обидві весело сміялися.

Я полегшено зітхнула. Залишила на неї ще й сестричок Лінди, а сама пішла за столик у барі, щоб спостерігати за всіма чотирма і трішки почитати. «Ось якою вона стане», – спало на думку мені. Те, що здавалося їй неприйнятним, тепер її веселить. Може, треба сказати їй, що речі, які спершу не мають сенсу, потім виявляються найкращими? Це гарна думка, їй сподобається. Щаслива вона, адже має вже все, що треба.

Я пробувала вчитатися, рядок за рядком, у твердження Руссо. Потім підвела очі від книжки і побачила: щось не так. Почулися крики. Чи то Ліла занадто низько нахилила дівчинку, чи то одна з сестер її штовхнула. Сталося так, що мала вислизнула з рук Ліли і вдарилася підборіддям об край кам'яної чаші фонтана. Я перелякалася, кинулася до них. Побачивши мене, Ліла закричала плаксивим тоном, якого я в неї ніколи не чула, навіть в дитинстві:

– Це не я, це сестра її штовхнула!

Вона тримала Лінду на руках, та верещала, плакала, уся у крові, а її сестри стояли поряд, відвернувшись, нервово розмахували руками і неприродно усміхалися, ніби їх то не обходить і вони нічого не бачать і не чують.

Я вихопила дівчинку у Ліли з рук, нахилила її над струменем води, швидкими рухами обмила обличчя. Під підборіддям виявився поріз. «Продавчиня мені не заплатить, – промайнула думка, – мати розсердиться». Я побігла до рятівника на пляжі, той заспокоїв Лінду жартами, нишком притулив їй до рани змочену спиртом вату, від чого та знову заверещала, потім заліпив поріз пластиром і взявся знову заспокоювати дівчинку. Як виявилось, нічого страшного. Я купила трьом дівчаткам по морозиву, і ми повернулися на пляж.

Ліла вже пішла.

25

Хазяйка канцелярської крамниці не сварила мене через рану Лінди, але коли я запитала, чи забирати завтра дівчаток у звичний час, вона відповіла, що діти цього літа вже накупалися і моїх послуг більше не потребують.

Я приховала від Ліли, що втратила роботу. Та й вона не запитала в мене, чим усе скінчилося, як Лінда і її поріз. Коли я побачила Лілу знову, вона була дуже заклопотана через підготовку до урочистого відкриття нової ковбасної крамниці. Вона нагадала мені спортсменів, що на тренуваннях із кожним разом навантажують себе все більше.

Вона потягла мене до типографії, де замовила купу рекламних листівок з приводу відкриття нової крамниці. Попросила, щоб я зайшла до священика домовитися про час освячення приміщення і товарів. А ще повідомила, що найняла на роботу Кармелу Пелузо, пообіцявши значно вищу зарплатню, ніж на її попередній роботі. Та перш за все Ліла зізналася, що їй доводиться вести жорстоку війну через усе – практично через кожну дрібницю! – із чоловіком, Пінуцчою, свекрухою, братом Ріно. Але, здавалося, її не надто це лютило. Розповідала про все тихенько, завжди на діалекті, мимохідь, роблячи купу інших справ, що здавалися значно важливішими, аніж те, про що вона казала. Перелічила всі пироги й торти, які її кровні й набуті родичі вже спекли і ще мали спекти для урочистої події. «Вони помирилися

з Мікеле, – сказала Ліла, – як помирилися і з Марчелло. Скористалися мною на власний розсуд, бо я для них річ, а не людина. Віддамо їм Ліну, хай вішають її на стіну, бо вона – нуль, нуль без палички». Коли вона промовляла ці слова, очі в темно-синіх колах зрадливо блищали, шкіра напиналася на вилицях, зуби хижо поблискували під час нервової посмішки. Але все це мене не переконало. Я бачила, що за цією вдаваною роздратованістю вона приховує відчайдушні спроби знайти для себе вихід.

– Що ти надумала робити? – запитала я.

– Нічого. Але якщо вони хочуть таке вчинити з моїм фото, спершу їм доведеться мене вбити.

– Годі тобі, Ліло! Урешті нічого поганого в цьому немає. Сама подумай: тільки фото актрис розміщують на плакатах.

– А я що, актриса?

– Ні.

– Ото ж бо й воно. Якщо мій чоловік вирішив продатися Соларам, то, по-твоєму, він і мене може продати?!

Я спробувала втихомирити її, бо непокоїлася, що Стефано урветься терпець і він знову її поб'є. Коли я на це натякнула, вона розреготалася: від того часу, як вона завагітніла, він і пальцем її не зачіпав. Та саме в ту мить, як вона це промовляла, у голові майнула підозра: а що, як те фото – лише привід, а насправді вона хоче розізлити всіх, щоб її відлупцювали і Стефано, і Солари, і Ріно, щоб тими побоями поклали край її стражданням, її болю, знищили ту живу істоту, що жила в ній.

Моя підозра посилилася у вечір урочистого відкриття нової ковбасної крамниці. Ліла одягнулася дуже фривольно. На очах у всіх поводитися із чоловіком, як зі слугою. Відіслала священика, з яким я домовлялася за її дорученням, не давши йому можливості освятити крамницю, а лише тицьнувши зневажливо трохи грошей. Узялася безкоштовно роздавати бутерброди з нарізкою та подавати склянку вина кожному з присутніх. Ця її витребенька мала такий успіх, що народ повалив до нової крамниці, як навіжений. Ліла з Кармелою не встигали всіх обслужити, а тому Стефано, який з нагоди відкриття одягнувся у святкове, змушений був без халата їм допомагати і геть забруднився.

Коли вони стомлені ввечері повернулися додому, Стефано її вилаяв, а вона перепробувала все на світі, щоб лише викликати на себе його люті. Ліла кричала, що якщо йому потрібна була слухняна й покірна жінка, то він помилився. Вона йому не мати і не сестра, вона мовчати не буде. І перейшла до Солар, до історії з фото, обзивала його, як хотіла. Він спершу тримався, потім почав відповідати ще гіршими образами. Але бити не став. Коли наступного дня вона розповіла мені про це, я сказала, що, на мою думку, Стефано її все ж кохає, попри всі свої хиби. Вона не погодилася: «У нього одне бабло на умі». І справді, ковбасна крамниця швидко завоювала собі постійних покупців у новому районі, там тепер було не протовпитися.

– Грошей у касі вже повно. Це моя заслуга. Я даю йому багатство, дитину, чого йому ще від мене треба?!

– А тобі чого ще треба? – не втрималась я і відповіла з такою злістю, якої сама від себе не чекала, тому відразу поспішила загладити її усмішкою, сподіваючись, що Ліла не зверне уваги на мої слова.

Пригадую, що вона тоді у відповідь задумливо стенула плечима і потерла лоба. Можливо, вона й сама не знала, чого хоче, просто чомусь не могла знайти собі місця.

Перед відкриттям другої крамниці, тієї, що на площі дей Мартірі, вона стала зовсім некерована. Та, напевне, я дещо перебільшую. Ліла лише виливала на всіх навколо себе, зокрема й мене, той неспокій, що поселився у неї в душі. З одного боку, вона перетворила життя Стефано на пекло, сварилася зі свекрухою та зовицею, потім бігла до Ріно і лаялася з ним на очах у робітників і Фернандо, який мовчки сидів за роботою, ще більш згорблений, ніж зазвичай, удаючи, що нічого не чує. З іншого боку, вона й сама усвідомлювала, що її все більше затягує вир власного невгамовного невдоволення, а тому в ті рідкі хвилини, коли в новій крамниці не було покупців і постачальників, я заставляла її в геть затурканому стані: вона погладжувала собі лоба, ніби намагаючись прикрити невидиму рану, а вигляд у неї був такий, наче вона ніяк не може відсапатися.

Одного спекотного дня, незважаючи на те, що вже був кінець вересня, я сиділа вдома. Скоро мав розпочатися навчальний рік, а поки я не знала, чим себе зайняти. Мати повсякчас дорікала мені за ледарювання. Ніно був невідомо де: чи то в Англії, чи в тому загадковому місці під назвою «університет». Антоніо теж більше не було поряд, і надія помиритися з ним зникла: він подався на військову службу разом з Енцо Сканно, попрощавшись з усіма, окрім мене. Раптом почула, що з вулиці мене хтось кличе. То була Ліла, очі в неї незвично блищали, як від хворобливого жару. Вона заявила, що знайшла вихід.

– Який вихід?

– З фотографією. Якщо вони хочуть її повісити, то мають зробити це так, як я їм скажу.

– А як ти скажеш?

Вона промовчала: можливо, тієї миті ще й сама не знала. Але я відразу впізнала її погляд, що з'являвся щоразу, коли з нутра її темної свідомості надходив сигнал, від якого плавився мозок. Ліла попросила мене ввечері поїхати разом із нею на площу дей Мартірі. Там ми мали зустрітися з братами Соларами, Джильйолю, Пінуччою та Лілиним братом. Ліла просила, щоб я їй допомогла, щоб підтримала її, і мені стало ясно, що в голові у неї визрів план, як вийти з цієї невпинної війни: влаштувати останній, рішучий бій, зняти все накопичене за довгий час напруження або просто звільнити мозок і тіло від невикористаної енергії.

– Добре, – погодилась я, – але пообіцяй, що не казитимешся.

– Обіцяю.

Після закриття крамниць Ліла зі Стефано заіхали по мене на машині. За кількома словами, якими вони перекинулися, я зрозуміла, що навіть Стефано не знав, що було в Ліли на думці, і цього разу моя присутність його не заспокоювала, а тривожила ще більше. Ліла нарешті погодилася. Вона сказала чоловікові, що коли вже немає жодної можливості не виставляти фото, то їй хочеться принаймні висловити думку, як краще це зробити.

– Що ти маєш на увазі? Якусь раму? Чи те, на яку стіну вішати? Чи як освітити? – допитувався він.

– Треба глянути.

– Але на цьому все, Ліло.

– Гаразд, усе.

Був гарний, теплий вечір. Крамницю заливало яскраве світло, внутрішнє приміщення було добре видно з вулиці через великі вітрини. Навіть з чималої відстані на центральній стіні можна було побачити величезне панно з фотографією Ліли у весільному вбранні. Стефано припаркував машину, ми зайшли всередину, пробираючись через ще не розставлені коробки з черевиками, бідони з фарбою, драбини. Марчелло, Ріно, Джильйола й Пінучча сиділи з невдоволеним виглядом: кожен мав власні причини не піддаватися новим примхам Ліли. Єдиним, хто зустрів нас з іронічною привітністю, виявився Мікеле. Він звернувся до моєї подруги зі смішком:

– Синьйоро-красуне, повідом нам нарешті, що ти вигадала! Чи ти просто вирішила зіпсувати нам вечір?

Ліла поглянула на фото, що висіло на стіні в рамі, і попросила, щоб його зняли й поклали на підлогу. Марчелло з похмурою збентеженістю, що знаходила на нього щоразу, коли йому доводилося звертатися до Ліли, занепокоєно запитав:

– Навіщо?

– Зараз покажу.

Тут втрутився Ріно:

– Не будь дурепою, Ліло! Знаєш, скільки воно нам коштувало?! Якщо зіпсуєш – отримаєш по повній!

Брати Солари поклали панно на підлогу. Ліла озиралася довкола; зморщила лоба, очі перетворилися на дві щілини. Вона, напевне, щось шукала, переконана, що воно там мало бути; можливо, вона сама те щось купила і принесла сюди. Відшукала у кутку рулон чорного картону, взяла з полиці великі ножиці і коробку з канцелярськими кнопками. Урешті з неймовірною зосередженістю, завдяки якій їй вдавалося відсторонитися від навколишнього світу, повернулася до фото. На наших очах, вирачених від здивування (а в декого читалася ще й неприхована ворожість), Ліла точними рухами, як завжди під час роботи, нарізала кілька чорних смуг із чорного

картону і з моєю допомогою, указуючи мені ледь вловимими жестами чи кивками голови, що треба робити, закріпила їх на фото то тут, то там.

Я допомагала їй із приємним відчуттям причетності, що завжди виникало поряд із нею, ще з дитинства. Як чудово було пережити ті хвилини, як подобалося мені бути поряд, вловлювати її наміри, розуміти і відгадувати наперед! Я відчувала, як від нашої спільної праці народжувалося щось таке, чого раніше не було і що бачили лише ми вдвох. Дуже швидко я помітила, що вона задоволена роботою, відчула захват, який її охопив і так і струменів із пальців, коли вона різала ножицями, коли ми закріплювали чорні смуги кнопками.

Нарешті Ліла, ніби забувши, що вона тут не сама, спробувала було підняти панно, але не змогла. Марчелло відразу кинувся їй на допомогу, підбігла і я, ми приставили фото до стіни. Потім усі разом – хто тигочучи, хто набурмосено, хто здивовано – відійшли до порога. Тіло Ліли на фото здавалося грубо порізаним на частини. Більшій частини голови не було видно, як і живота. Залишалися одне око, рука, на яку вона опиралася підборіддям, привабливий обрис рота, розділений смугами торс, обриси складених одна на одну ніг і туфлі.

Першою обізвався Джильйола, ледве стримуючи злість:

– Я не можу виставити оце в моїй крамниці!

– Я згодна, – вибухнула і собі Пінуцца, – нам тут треба продавати, а побачивши оце одоробло, усі покупці порозбігаються! Ріно, скажи вже щось своїй сестричці!

Ріно вдавав, що не чує її, а сам звернувся до Стефано, ніби вся відповідальність за те, що відбувалося, лягала на нього:

– Я ж тобі казав, що з нею говорити – тільки час марнувати. Їй слід лише казати «так» або «ні», і все. Інакше бачиш, що коїться? Гаємо час!

Стефано мовчав, невідривно дивився на фото на стіні. Було ясно, що він шукав вихід із цієї ситуації. Урешті запитав у мене:

– Що ти про це думаєш, Лену?

Я відповіла італійською:

– Чудово, як на мене! Звичайно, у нас в районі таке не виставиш: не та публіка. Але тут – інша справа, це викличе увагу й сподобається. У жіночому журналі «Довіра» якраз минулого тижня я бачила, що вдома у Россано Брацці на стіні висить щось подібне.

Джильйола, почувши мої слова, розгнівалася ще більше:

– Що ти цим хочеш сказати? Що Россано Брацці – інтелектуал, ви двое – розумниці, а ми з Пінуццою ані бельмеса не тямимо?

Тієї миті я відчула небезпеку. Мені досить було лише поглянути на Лілу, щоб зрозуміти: коли ми тільки приїхали до крамниці, вона могла

поступитися, якщо раптом її експеримент виявиться невдалим, але тепер, коли вона спробувала і створила той абстрактний шедевр, вона не відступить ані на міліметр. Я відчула, що протягом тих хвилин роботи над фото вона звільнилася від пут. У ті хвилини її захопило таке п'янке почуття самоповаги і самореалізації, якого вона вже давним-давно прагнула, щоб вирватися з ролі дружини ковбасника, під дією якого вона не стерпіла б і найменшої спроби заперечення. Навіть гірше: уже тоді, як Джильйола говорила, Ліла почала бурмотіти: «Або так, або ніяк!» Ліла була готова сваритися, битися, громити все навколо, кинутися животом на ножиці.

Я сподівалася, що Марчелло її підтримає. Але він мовчав, понуривши голову. Мені стало ясно: тієї миті залишки його минулих почуттів до Ліли розвіювалися, у нього не було вже сил триматися за свою давню пристрасть, що його пригнічувала. Замість нього втрутився його брат, заявивши Джильйолі, своїй нареченій: «Помовч трохи!» А коли вона спробувала обуритися, гаркнув погрозово, навіть не поглянувши у її бік, а невідривно розглядаючи фото: «Цить, Джильйо!» Потім звернувся до Ліли:

– А мені подобається, синьо! Твое обличчя майже зникло, і я зрозумів, навіщо ти це зробила: щоб підкреслити обриси ноги, показати, яка приваблива жіноча нога у цих туфлях. Молодець! Ти справжнє стерво, але якщо вже за щось берешся, то робиш це відмінно.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (https://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=50381607&lfm=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примечания

Міст через річку Арно в центрі Пізи. (Тут і далі прим. перекл.)

2

2

ІСР – Італійський соціальний рух, права партія в Італії, заснована після Другої світової війни, близька за своєю історією та ідеологією до фашизму. У 1995 році її розпустили задля створення замість неї партії Національного союзу.

3

Ренато Карозоне (1920–2001) – італійський співак, піаніст, диригент оркестру і композитор, народився у Неаполі.

4

Вітторіо Де Сіка (1901–1974) – італійський кінорежисер та актор, один з видатних діячів італійського та світового кіно. Вважається одним із засновників неореалізму.